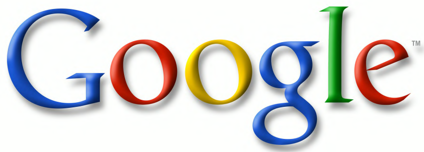

NEDL TRANSFER
HN 5XPZ 9

CORNELII NEPOTIS

VITÆ

EXCELLENTIUM IMPERATORUM,

ET

POMPONII MELÆ

GEOGRAPHIA.

Samuel

CORNELII NEPOTIS VITÆ EXCELLENTIUM IMPERATORUM,

EX EDITIONE

AUGUSTINI VAN STAVEREN,

SEDULÂ RECENSIONE ACCURATÆ.

LONDINI:

SUMTIBUS RODWELL ET MARTIN; J. BOOKER; BALDWIN, CRADOCK, ET JOY; G. ET W. B. WHITTAKER; J. WALKER; EDWARDS ET KNIBB; J. ROBINSON; ET B. REYNOLDS:

EXCUDIT T. DAVISON.

1819.

CORNELII NEPOTIS

VITÆ

EXCELLENTIUM IMPERATORUM.

PRÆFATIO AD ATTICUM.

Non dubito fore plerosque, Attice, qui hoc genus scripturæ leve, et non satis dignum summorum virorum personis judicent, cum relatum legent, quis musicam docuerit Epaminondam; aut in ejus virtutibus commemorari, saltâsse eum commode, scienterque tibiis cantâsse. Sed hi erunt fere, qui, expertes literarum Græcarum, nihil rectum, nisi quod ipsorum moribus conveniat, putabunt. Hi si didicerint, non eadem omnibus esse honesta atque turpia, sed omnia majorum institutis judicari, non admirabuntur, nos, in Graiorum virtutibus exponendis, mores eorum secutos. Neque enim Cimoni fuit turpe, Atheniensium summo viro, sororem germanam habere in matrimonio; quippe cum ejus cives eodem uterentur instituto. At id quidem nostris moribus nefas habetur. Laudi

in Græciâ ducitur adolescentulis, quam plurimos habere amatores. Nulla Lacedæmoni tam est nobilis vidua, quæ non ad scenam eat mercede conducta. Magnis in laudibus totâ fuit Græciâ, victorem Olympiæ citari: in scenam vero prodire, et populo esse spectaculo, nemini in eisdem gentibus fuit turpitudini: quæ omnia apud nos partim infamia, partim humilia, atque ab honestate remota, ponuntur. Contra ea, pleraque nostris moribus sunt decora, quæ apud illos turpia putantur: quem enim Romanorum pudet uxorem ducere in convivium? aut cujus materfamiliâs non primum locum tenet ædium, atque in celebritate versatur? quod multo fit aliter in Græciâ: nam neque in convivium adhibetur, nisi propinquorum; neque sedet nisi in interiore parte ædium, quæ *gynæconitis* appellatur, quo nemo accedit, nisi propinquâ cognatione conjunctus. Sed hîc plura persequi tum magnitudo voluminis prohibet, tum festinatio, ut ea explicem, quæ exorsus sum. Quare ad propositum veniemus, et in hoc exponemus libro de Vitâ Excellentium Imperatorum.

I. MILTIADES.

I. Miltiades, Cimonis filius, Atheniensis, cum et antiquitate generis, et gloriâ majorum, et suâ modestiâ, unus omnium maxime floreret; eâque esset ætate, ut non jam solum de eo bene sperare, sed etiam confidere cives possent sui, talem futurum, qualem cognitum judicârunt; accidit, ut Athenienses Chersonesum colonos vellent mittere. Cujus generis cum magnus numerus esset, et multi ejus demigrationis peterent societatem; ex his delecti Delphos deliberatum missi sunt, [qui consulerent Apollinem] quo potissimum duce uterentur: nam tum Thraces eas regiones tenebant, cum quibus armis erat dimicandum. His consulentibus nominatim Pythia præcepit, ut Miltiaden sibi imperatorem sumerent: id si fecissent, incepta prospera futura. Hoc oraculi responso, Miltiades cum delectâ manu classe Chersonesum profectus, cum accessisset Lemnum, et incolas ejus insulæ sub potestatem redigere vellet Atheniensium, idque Lemnii suâ sponte facerent, postulâsset, illi irridentes responderunt, tum id se facturos, cum ille, domo navibus proficiscens, vento Aquilone venisset Lemnum; hic enim ventus a Septemtrionibus oriens, adversum tenet Athenis proficiscentibus. Miltiades, morandi tempus non habens, cursum direxit, quo tendebat, pervenitque Chersonesum.

II. Ibi brevi tempore barbarorum copiis disjectis, totâ regione, quam petierat, potitus, loca castellis idonea communiit; multitudinem, quam secum duxerat, in agris collocavit, crebrisque excursionibus locupletavit. Neque minus, in eâ re, prudentiâ quam felicitate adjutus est; nam, cum virtute militum devicisset hostium exercitus, summâ æquitate res constituit, at-

que ipse ibidem manere decrevit: erat enim inter eos dignitate regiâ, quamvis carebat nomine; neque id magis imperio, quam justitiâ, consecutus: neque eo secius Atheniensibus, a quibus érat profectus, officia præstabat. Quibus rebus fiebat, ut, non minus eorum voluntate perpetuo imperium obtineret, qui miserant, quam illorum, cum quibus erat profectus. Chersoneso tali modo constitutâ, Lemnum revertitur, et ex pacto postulat, ut sibi urbem tradant: illi enim dixerant, cum, vento Boreâ domo profectus, eo pervenisset, sese dedituros: se autem domum Chersonesi habere. Cares, qui tum Lemnum incolebant, etsi præter opinionem res ceciderat, tamen non dicto, sed secundâ fortunâ adversariorum capti, resistere ausi non sunt, atque ex insulâ demigrârunt. Pari felicitate cæteras insulas, quæ Cyclades nominantur, sub Atheniensium redegit potestatem.

III. Eisdem temporibus Persarum rex Darius, ex Asiâ in Europam exercitu trajecto, Scythis bellum inferre decrevit: pontem fecit in Istro flumine, quâ copias traduceret. Ejus pontis, dum ipse abesset, custodes reliquit principes, quos secum ex Ioniâ et Æolide duxerat; quibus singulis ipsarum urbium perpetua dederat imperia. Sic enim putavit facillime se Græcâ linguâ loquentes, qui Asiam incolerent, sub suâ retenturum potestate, si amicis suis oppida tuenda tradidisset, quibus, se oppresso, nulla spes salutis relinqueretur. In hoc fuit tum numero Miltiades, cui illa custodia crederetur. Hîc, cum crebri afferrent nuntii, male rem gerere Darium, premique ab Scythis, Miltiades hortatus est pontis custodes, ne a Fortunâ datam occasionem liberandæ Græciæ dimitterent: nam, si, cum his copiis quas secum transportaverat, interîsset Darius, non solum Europam fore tutam, sed etiam eos, qui Asiam incolerent Græci genere, liberos a Persarum futuros dominatione et periculo. Id facile effici posse: ponte enim rescisso, regem, vel hostium ferro vel inopiâ, paucis diebus interiturum.

Ad hoc consilium cum plerique accederent, Histiæus, Milesius, ne res conficeretur, obstitit, dicens, non idem ipsis, qui summas imperii tenerent, expedire, et multitudini; quod Darii regno ipsorum niteretur dominatio: quo exstincto, ipsos, potestate expulsos, civibus suis pœnas daturos. Itaque adeo se abhorrere a cæterorum consilio, ut nihil putet ipsis utilius, quam confirmari regnum Persarum. Hujus cum sententiam plurimi essent secuti, Miltiades, non dubitans, (tam multis consciis) ad regis aures consilia sua perventura, Chersonesum reliquit, ac rursus Athenas demigravit. Cujus ratio etsi non valuit, tamen magnopere est laudanda; cum amicior omnium libertati, quam suæ fuerit dominationi.

IV. Darius autem, cum ex Europâ in Asiam rediisset, hortantibus amicis, ut Græciam redigeret in suam potestatem, classem quingentarum navium comparavit, eique Datim præfecit, et Artaphernen; hisque ducenta peditum, decem millia equitum dedit; causam interserens, se hostem esse Atheniensibus, quod eorum auxilio Iones Sardes expugnâssent, suaque præsidia interfecissent. Illi [præfecti regii], classe ad Eubœam appulsâ, celeriter Eretriam ceperunt, omnesque ejus gentis cives abreptos in Asiam ad regem miserunt. Inde ad Atticam accesserunt, ac suas copias in campum Marathona deduxerunt. Is abest ab oppido circiter millia passuum decem. Hoc tumultu Athenienses, tam propinquo tamque magno, permoti, auxilium nusquam, nisi a Lacedæmoniis, petiverunt: Philippidemque, cursorem ejus generis qui *hemerodromi* vocantur, Lacedæmonem miserunt, ut nuntiaret, quam celeri opus esset auxilio. Domi autem creant decem prætores, qui exercitui præessent, in eis Miltiaden: inter quos magna fuit contentio, utrum mœnibus se defenderent, an obviam irent hostibus, acieque decernerent. Unus Miltiades maxime nitebatur, ut primo quoque tempore castra fierent: id si factum esset, et civibus animum accessurum, cum vi-

derent de eorum virtute non desperari; et hostes eâdem re forè tardiores, si animadverterent, auderi adversus se tam exiguis copiis dimicare.

V. Hoc in tempore nulla civitas Atheniensibus auxilio fuit, præter Platæensium: ea mille misit militum. Itaque horum adventu decem millia armatorum completa sunt; quæ manus mirabili flagrabat pugnandi cupiditate; quo factum est, ut plus, quam collegæ, Miltiades valuerit. Ejus auctoritate impulsi, Athenienses copias ex urbe eduxerunt, locoque idoneo castra fecerunt. Deinde postero die sub montis radicibus, acie e-regione instructâ, novâ arte, vi summâ prœlium commiserunt; namque arbores multis locis erant [stratæ,] hoc consilio, ut et montium tegerentur altitudine, et arborum tractu equitatus hostium impediretur, ne multitudine clauderentur. Datis, etsi non æquum locum videbat suis, tamen fretus numero copiarum suarum, confligere cupiebat; eoque magis, quod, priusquam Lacedæmonii subsidio venirent, dimicare utile arbitrabatur. Itaque in aciem peditum centum, equitum decem millia produxit, prœliumque commisit: in quo tanto plus virtute valuerunt Athenienses, ut decemplicem numerum hostium profligarent: adeoque perterruerunt, ut Persæ non castra, sed naves, peterent. Quâ pugnâ nihil adhuc est nobilius: nulla enim unquam tam exigua manus tantas opes prostravit.

VI. Cujus victoriæ, non alienum videtur, quale præmium Miltiadi sit tributum, docere: quo facilius intelligi possit, eamdem omnium civitatum esse naturam. Ut enim populi nostri honores quondam fuerunt rari et tenues, ob eamque causam gloriosi; nunc autem effusi, atque obsoleti; sic olim apud Athenienses fuisse reperimus. Namque huic Miltiadi, qui Athenas totamque Græciam liberavit, talis honos tributus est, in porticu, quæ *Pœcile* vocatur, cum pugna depingeretur Marathonia, ut in decem prætorum numero prima ejus imago poneretur, isque hortaretur milites, prœliumque committeret. Idem ille populus, postea-

quam majus imperium est nactus, et largitione magistratuum corruptus est, trecentas statuas Demetrio Phalereo decrevit.

VII. Post hoc prœlium, classem septuaginta navium Athenienses eidem Miltiadi dederunt, ut insulas, quæ barbaros adjuverant, bello persequeretur: quo imperio plerasque ad officium redire coëgit, nonnullas vi expugnavit. Ex his Parum insulam, opibus elatam, cum oratione reconciliare non posset; copias e navibus eduxit, urbem operibus clausit, omnique commeatu privavit: deinde, vineis ac testudinibus constitutis, propius muros accessit. Cum jam in eo esset ut oppido potiretur, procul in continenti lucus, qui ex insulâ conspiciebatur, nescio quo casu, nocturno tempore incensus est; cujus flamma ut ab oppidanis et oppugnatoribus est visa, utrisque venit in opinionem, signum a classiariis regiis datum: quo factum est, ut et Parii a deditione deterrerentur, et Miltiades, timens ne classis regia adventaret, incensis operibus quæ statuerat, cum totidem navibus atque erat profectus, Athenas, magnâ cum offensione civium suorum, rediret. Accusatus ergo proditionis, quod, cum Parum expugnare posset, a rege corruptus, infectis rebus, discessisset. Eo tempore æger erat vulneribus, quæ in oppugnando oppido acceperat. Itaque, quoniam ipse pro se dicere non posset, verba pro eo fecit frater ejus Tisagoras. Causâ cognitâ, capitis absolutus, pecuniâ multatus est: eaque lis quinquaginta talentis æstimata est, quantus in classem sumtus factus erat. Hanc pecuniam quod solvere non poterat, in vincula publica conjectus est; ibique diem obiit supremum.

VIII. Hic etsi crimine Pario est accusatus, tamen alia fuit causa damnationis. Nam Athenienses, propter Pisistrati tyrannidem, quæ paucis annis ante fuerat, omnium suorum civium potentiam extimescebant. Miltiades, multum in imperiis magistratibusque versatus, non videbatur posse esse privatus, præsertim

cum consuetudine ad imperii cupiditatem trahi videretur. Nam Chersonesi, omnes illos, quos habitârat annos, perpetuam obtinuerat dominationem; Tyrannusque fuerat appellatus, sed justus: non erat enim vi consecutus, sed suorum voluntate; eamque potestatem bonitate retinuerat. Omnes autem et habentur et dicuntur tyranni, qui potestate sunt perpetuâ in eâ civitate quæ libertate usa est. Sed in Miltiade erat cum summa humanitas, tum mira comitas, ut nemo tam humilis esset, cui non ad eum aditus pateret; magna auctoritas apud omnes civitates, nobile nomen, laus rei militaris maxima. Hæc populus respiciens, maluit eum innoxium plecti, quam se diutius esse in timore.

II. THEMISTOCLES.

I. Themistocles, Neocli filius, Atheniensis.——Hujus vitia ineuntis adolescentiæ magnis sunt emendata virtutibus; adeo ut anteferatur huic nemo, pauci pares putentur. Sed ab initio est ordiendum. Pater ejus Neocles generosus fuit. Is uxorem Halicarnassiam civem duxit, ex quâ natus est Themistocles: qui cum minus esset probatus parentibus, quod et liberius vivebat, et rem familiarem negligebat, a patre exhæredatus est. Quæ contumelia non fregit eum, sed erexit: nam, cum judicâsset, sine summâ industriâ non posse eam exstingui, totum se dedit reipublicæ, diligentius amicis famæque serviens. Multum in judiciis privatis versabatur; sæpe in concionem populi prodibat; nulla res major sine eo gerebatur; celeriterque, quæ opus erant, reperiebat. Neque minus in rebus gerendis promtus, quam excogitandis, erat; quod et de instantibus (ut ait Thucydides) verissime

judicabat, et de futuris callidissime conjiciebat: quo factum est, ut brevi tempore illustraretur.

II. Primus autem gradus fuit capessendæ reipublicæ bello Corcyræo; ad quod gerendum prætór a populo factus, non solum præsenti bello, sed etiam reliquo tempore, ferociorem reddidit civitatem. Nam, cum pecunia publica, quæ ex metallis redibat, largitione magistratuum quotannis interiret, ille persuasit populo, ut eâ pecuniâ classis centum navium ædificaretur. Quâ celeriter effectâ, primum Corcyræos fregit; deinde, maritimos prædones consectando, mare tutum reddidit: in quo, cum divitiis ornavit, tum etiam peritissimos belli navalis fecit Athenienses. Id quantæ saluti fuerit universæ Græciæ, bello cognitum est Persico, cum Xerxes et mari et terrâ bellum universæ inferret Europæ cum tantis copiis, quantas neque antea neque postea habuit quisquam; hujus enim classis mille et ducentarum navium longarum fuit, quam duo millia onerariarum sequebantur: terrestres autem exercitus septingentorum millium peditum, equitum quadringentorum millium fuerunt. Cujus de adventu cum fama in Græciam esset perlata, et maxime Athenienses peti dicerentur, propter pugnam Marathoniam, miserunt Delphos consultum, quidnam facerent de rebus suis. Deliberantibus Pythia respondit, ut mœnibus ligneis se munirent. Id responsum quo valeret, cum intelligeret nemo, Themistocles persuasit, consilium esse Apollinis, ut in naves se suaque conferrent; eum enim a Deo significari murum ligneum. Tali consilio probato, addunt ad superiores totidem naves triremes; suaque omnia, quæ moveri poterant, partim Salamina, partim Trœzena asportant: arcem sacerdotibus paucisque majoribus natu, [ac] sacra procuranda, tradunt: reliquum oppidum relinquunt.

III. Hujus consilium plerisque civitatibus displicebat; et in terrâ dimicari magis placebat. Itaque missi sunt delecti cum Leonidâ, Lacedæmoniorum rege,

qui Thermopylas occuparent, longiusque barbaros progredi non paterentur. Hi vim hostium non sustinuerunt; eoque loco omnes interierunt. At classis communis Græciæ trecentarum navium, in quâ ducentæ erant Atheniensium, primum apud Artemisium, inter Eubœam continentemque terram, cum classiariis regis conflixit: angustias enim Themistocles quærebat, ne multitudine circuiretur. Hîc etsi pari prœlio discesserant, tamen eodem loco non sunt ausi manere; quod erat periculum, ne, si pars navium adversariorum Eubœam superâsset, ancipiti premerentur periculo. Quo factum est, ut ab Artemisio discederent, et, exadversum Athenas, apud Salamina classem suam constituerent.

IV. At Xerxes, Thermopylis expugnatis, protinus accessit Astu; idque (nullis defendentibus), interfectis sacerdotibus, quos in arce invenerat, incendio delevit. Cujus famâ perterriti classiarii cum manere non auderent, et plurimi hortarentur, ut domos suas discederent, mœnibusque se defenderent; Themistocles unus restitit; et universos esse pares aiebat, dispersos testabatur perituros; idque Eurybiadi, regi Lacedæmoniorum, qui tum summæ imperii præerat, fore affirmabat. Quem cum minus, quam vellet, moveret, noctu de servis suis, quem habuit fidelissimum, ad regem misit, ut ei nuntiaret suis verbis, adversarios ejus in fugâ esse; qui si discessissent, majore cum labore, et longinquiore tempore, bellum confecturum, cum singulos consectari cogeretur; quos si statim aggrederetur, brevi universos oppressurum. Hoc eo valebat, ut ingratiis ad depugnandum omnes cogerentur. Hac re auditâ, barbarus, nihil doli subesse credens, postridie, alienissimo sibi loco, contra opportunissimo hostibus, adeo angusto mari conflixit, ut ejus multitudo navium explicari non potuerit. Victus ergo est magis consilio Themistoclis, quam armis Græciæ.

V. Hîc etsi male rem gesserat, tamen tantas habebat reliquias copiarum, ut etiam cum his opprimere

posset hostes. [Interim,] ab eodem, gradu depulsus est: nam Themistocles, verens ne bellare perseveraret, certiorem eum fecit, id agi, ut pons, quem ille in Hellesponto fecerat, dissolveretur, ac reditu in Asiam excluderetur: idque ei persuasit. Itaque, quâ sex mensibus iter fecerat, eâdem minus diebus triginta in Asiam reversus est; seque a Themistocle non superatum, sed conservatum, judicavit. Sic unius viri prudentiâ Græcia liberata est, Europæque succubuit Asia. Hæc altera victoria, quæ cum Marathonio possit comparari tropæo: nam pari modo apud Salamina parvo numero navium maxima post hominum memoriam classis est devicta.

VI. Magnus hoc bello Themistocles fuit, nec minor in pace. Cum enim Phalerico portu, neque magno neque bono, Athenienses uterentur; hujus consilio triplex Piræei portus constitutus est; isque mœnibus circumdatus, ut ipsam urbem dignitate æquipararet, utilitate superaret. Idemque muros Atheniensium restituit præcipuo periculo suo. Namque Lacedæmonii (causam idoneam nacti propter barbarorum excursiones, quâ negarent oportere extra Peloponnesum ullam urbem haberi, ne essent loca munita, quæ hostes possiderent) Athenienses ædificantes prohibere sunt conati. Hoc longe alio spectabat, atque videri volebant. Athenienses enim duabus victoriis, Marathoniâ et Salaminiâ, tantam gloriam apud omnes gentes erant consecuti, ut intelligerent Lacedæmonii, de principatu sibi cum his certamen fore: quare eos quam infirmissimos esse volebant. Postquam autem audierunt muros instrui, legatos Athenas miserunt, qui id fieri vetarent. His præsentibus desierunt, ac se de eâ re legatos ad eos missuros dixerunt. Hanc legationem suscepit Themistocles, et solus primo profectus est; reliqui legati ut tum exirent, cum satis altitudo muri exstructa videretur, præcepit: interim omnes servi atque liberi opus facerent, neque ulli loco parcerent, sive sacer esset, [sive

profanus], sive privatus, sive publicus; et undique, quod idoneum ad muniendum putarent, congererent: quo factum est, ut Atheniensium muri ex sacellis sepulcrisque constarent.

VII. Themistocles autem, ut Lacedæmonem venit, adire ad magistratus noluit; et dedit operam ut quam longissime tempus duceret; causam interponens, se collegas exspectare. Cum Lacedæmonii quererentur, opus nihilominus fieri, eumque in eâ re conari fallere, interim reliqui legati sunt consecuti: a quibus cum audîsset, non multum superesse munitionis, ad ephoros Lacedæmoniorum accessit, penes quos summum imperium erat; atque apud eos contendit, falsa his esse delata: quare æquum esse, illos viros bonos nobilesque mittere, quibus fides haberetur, qui rem explorarent; interea se obsidem retinerent. Gestus est ei mos; tresque legati, functi summis honoribus, Athenas missi sunt. Cum his collegas suos Themistocles jussit proficisci; eisque prædixit, ut ne prius Lacedæmoniorum legatos dimitterent, quam ipse esset remissus. Hos postquam Athenas pervenisse ratus est, ad magistratus senatumque Lacedæmoniorum adiit, et apud eos liberrime professus est, Athenienses suo consilio (quod communi jure gentium facere possent) Deos publicos, suosque patrios ac penates, quo facilius ab hoste possent defendere, muris sepsisse; neque eo, quod inutile esset Græciæ, fecisse; nam illorum urbem, ut propugnaculum, oppositam esse barbaris, apud quam jam bis classes regias fecisse naufragium: Lacedæmonios autem male et injuste facere, qui id potius intuerentur, quod ipsorum dominationi, quam quod universæ Græciæ, utile esset. Quare, si suos legatos recipere vellent, quos Athenas miserant, se remitterent, aliter illos nunquam in patriam recepturi.

VIII. Tamen non effugit civium suorum invidiam: namque, ob eumdem timorem quo damnatus erat Miltiades, testarum suffragiis e civitate ejectus, Argos

habitatum concessit. Hîc cum propter multas ejus virtutes magnâ cum dignitate viveret, Lacedæmonii legatos Athenas miserunt, qui eum absentem accusarent, quod societatem cum rege Persarum, ad Græciam opprimendam, fecisset. Hoc crimine absens proditionis est damnatus. Id ut audivit, quod non satis tutum se Argis videbat, Corcyram demigravit. Ibi cum ejus principes civitatis animadvertisset timere, ne propter se bellum his Lacedæmonii et Athenienses indicerent, ad Admetum Molossorum regem, cum quo ei hospitium fuerat, confugit. Huc cum venisset, et in præsentia rex abesset, quo majore religione se receptum tueretur, filiam ejus parvulam arripuit, et cum eâ se in sacrarium, quod summâ colebatur cærimoniâ, conjecit: inde non prius egressus est, quam rex eum, datâ dextrâ, in fidem reciperet: quam præstitit; nam, cum ab Atheniensibus et Lacedæmoniis exposceretur publice, supplicem non prodidit; monuitque, ut consuleret sibi: difficile enim esse, in tam propinquo loco, tuto eum versari. Itaque Pydnam eum deduci jussit, et quod satis esset præsidii dedit. Hîc in navem omnibus ignotus adscendit: quæ cum tempestate maximâ Naxum ferretur, ubi tum Atheniensium erat exercitus, sensit Themistocles, si eo pervenisset, sibi esse pereundum. Hac necessitate coactus, domino navis, qui sit, aperit, multa pollicens, si se conservâsset. At ille, clarissimi viri captus misericordiâ, diem noctemque procul ab insulâ in salo navem tenuit in ancoris; neque quemquam ex eâ exire passus est. Inde Ephesum pervenit, ibique Themistoclem exponit: cui ille pro meritis gratiam postea retulit.

IX. Scio plerosque ita scripsisse, Themistoclem Xerxe regnante in Asiam transîsse: sed ego potissimum Thucydidi credo, quod ætate proximus erat de iis qui illorum temporum historiam reliquerunt, et ejusdem civitatis fuit. Is autem ait, ad Artaxerxen eum venisse, atque his verbis epistolam misisse:

"Themistocles veni ad te, qui plurima mala omnium Graiorum in domum tuam intuli, cum mihi necesse fuit adversum patrem tuum bellare, patriamque meam defendere. Idem multo plura bona feci, postquam in tuto ipse, et ille in periculo esse cœpit. Nam, cum in Asiam reverti vellet, prœlio apud Salamina facto, literis eum certiorem feci, id agi, ut pons, quem in Hellesponto fecerat, dissolveretur, atque ab hostibus circumiretur: quo nuntio ille periculo est liberatus. Nunc confugi ad te, exagitatus a cunctâ Græciâ, tuam petens amicitiam; quam si ero adeptus, non minus me bonum amicum habebis, quam fortem inimicum ille expertus est. Ea autem rogo, ut de his rebus, de quibus tecum colloqui volo, annum mihi temporis des, eoque transacto, [me] ad te venire patiaris."

X. Hujus rex animi magnitudinem admirans, cupiensque talem virum sibi conciliari, veniam dedit. Ille omne illud tempus literis sermonique Persarum dedit; quibus adeo eruditus est, ut multo commodius dicatur apud regem verba fecisse, quam hi poterant qui in Perside erant nati. Hîc cum multa regi esset pollicitus, gratissimumque illud, si suis uti consiliis vellet, illum Græciam bello oppressurum, magnis muneribus ab Artaxerxe donatus in Asiam rediit, domiciliumque Magnesiæ sibi constituit. Namque hanc urbem ei rex donârat, his usus verbis, "Quæ ei panem præberet" (ex quâ regione quinquaginta ei talenta quotannis redibant); Lampsacum, "unde vinum sumeret;" Myunta, "ex quâ opsonium haberet." Hujus, ad nostram memoriam, monimenta manserunt duo, sepulcrum prope oppidum, in quo est sepultus; statuæ in foro Magnesiæ. De cujus morte multis modis apud plerosque scriptum est: sed nos eumdem potissimum Thucydiden auctorem probamus, qui illum ait Magnesiæ morbo mortuum: neque negat fuisse famam, venenum suâ sponte sumsisse, cum se, quæ regi de Græciâ opprimendâ pollicitus esset, præstare posse

desperaret. Idem, ossa ejus clam in Atticâ ab amicis sepulta (quoniam legibus non concederetur, quod proditionis esset damnatus), memoriæ prodidit.

III. ARISTIDES.

I. Aristides, Lysimachi filius, Atheniensis, æqualis fere fuit Themistocli: itaque cum eo de principatu contendit: namque obtrectârunt inter se. In his autem cognitum est, quanto antistaret eloquentia innocentiæ: quamquam enim adeo excellebat Aristides abstinentiâ, ut unus post hominum memoriam (quod quidem nos audierimus) cognomine Justus sit appellatus; tamen, a Themistocle collabefactus testulâ illâ, exsilio decem annorum multatus est. Qui quidem eum intelligeret, reprimi concitatam multitudinem non posse, cedensque animadverteret quemdam scribentem, ut patriâ pelleretur, quæsîsse ab eo dicitur, quare id faceret, aut quid Aristides commisisset, cur tantâ pœnâ dignus duceretur? Cui ille respondit, se ignorare Aristiden; sed sibi non placere, quod tam cupide elaborâsset, ut præter cæteros Justus appellaretur. Hic decem annorum legitimam pœnam non pertulit: nam, postquam Xerxes in Græciam descendit, sexto fere anno, quam erat expulsus, populi-scito in patriam restitutus est.

II. Interfuit autem pugnæ navali apud Salamina, quæ facta est prius quam pœnâ liberaretur. Idem prætor fuit Atheniensium apud Platæas in prœlio quo Mardonius fusus, barbarorumque exercitus interfectus est. Neque aliud est ullum hujus in re militari illustre factum, quam hujus imperii memoria: justitiæ vero, et æquitatis, et innocentiæ, multa: in primis, quod ejus æquitate factum est, cum in communi classe esset Græciæ simul cum Pausaniâ (quo duce Mar-

donius erat fugatus), ut summa imperii maritimi ab Lacedæmoniis transferretur ad Athenienses: namque, ante id tempus, et mari et terrâ duces erant Lacedæmonii: tum autem et intemperantiâ Pausaniæ, et justitiâ factum est Aristidis, ut omnes fere civitates Græciæ ad Atheniensium societatem se applicarent, et, adversus barbaros, hos duces deligerent sibi, quo facilius repellerent, si forte bellum renovare conarentur.

III. Ad classes ædificandas, exercitusque comparandos, quantum pecuniæ quæque civitas daret, Aristides delectus est, qui constitueret. Ejus arbitrio quadringena et sexagena talenta quotannis Delum sunt collata (id enim commune ærarium esse voluerunt): quæ omnis pecunia postero tempore Athenas translata est. Hic quâ fuerit abstinentiâ, nullum est certius indicium, quam quod, cum tantis rebus præfuisset, in tantâ paupertate decessit, ut, quî efferretur, vix reliquerit. Quo factum est, ut filiæ ejus publice alerentur, et, de communi ærario dotibus datis, collocarentur. Decessit autem fere post annum quartum quam Themistocles Athenis erat expulsus.

IV. PAUSANIAS.

I. Pausanias, Lacedæmonius, magnus homo, sed varius in omni genere vitæ fuit: nam, ut virtutibus eluxit, sic vitiis est obrutus. Hujus illustrissimum est prœlium apud Platæas: namque, illo duce, Mardonius, satrapes regius, natione Medus, regis gener, in primis omnium Persarum et manu fortis et consilii plenus, cum ducentis millibus peditum, quos viritim legerat, et viginti [millibus] equitum, haud ita magnâ manu Græciâ fugatus est; eoque ipse dux cecidit prœlio. Quâ victoriâ elatus, plurima miscere

cœpit, et majora concupiscere. Sed primum in eo est reprehensus, quod ex prædâ tripodem aureum Delphis posuisset, epigrammate scripto, in quo erat hæc sententia; "Suo ductu barbaros apud Platæas esse deletos, ejusque victoriæ ergo Apollini donum dedisse." Hos versus Lacedæmonii exsculpserunt; neque aliud scripserunt, quam nomina earum civitatum, quarum auxilio Persæ erant victi.

II. Post id prœlium, eumdem Pausaniam, cum classe communi, Cyprum atque Hellespontum miserunt, ut ex his regionibus barbarorum præsidia depelleret. Pari felicitate in eâ re usus, elatius se gerere cœpit, majoresque appetere res. Nam cum, Byzantio expugnato, cepisset complures Persarum nobiles, atque in his nonnullos regis propinquos, hos clam Xerxi remisit (simulans, ex vinculis publicis effugisse), et cum his Gongylum, Eretriensem, qui literas regi redderet, in quibus hæc fuisse scripta Thucydides memoriæ prodidit. "Pausanias, dux Spartæ, quos Byzantii ceperat, postquam propinquos tuos cognovit, tibi muneri misit; seque tecum affinitate conjungi cupit: quare, si tibi videtur, des ei filiam tuam nuptum. Id si feceris, et Spartam, et cæteram Græciam, sub tuam potestatem se, adjuvante te, redacturum pollicetur. His de rebus si quid geri volueris, certum hominem ad eum mittas face, cum quo colloquatur." Rex, tot hominum salute, tam sibi necessariorum, magnopere gavisus, confestim cum epistolâ Artabazum ad Pausaniam mittit; in quâ eum collaudat, ac petit, ne cui rei parcat ad ea perficienda, quæ pollicetur: si fecerit, nullius rei a se repulsam laturum. Hujus Pausanias voluntate cognitâ, alacrior ad rem gerendam factus, in suspicionem cecidit Lacedæmoniorum. In quo facto domum revocatus, accusatus capitis, absolvitur; multatur tamen pecuniâ: quam ob causam ad classem remissus non est.

III. At ille, post non multo, suâ sponte ad exer-

citum rediit, et ibi non callidâ, sed dementi ratione, cogitata patefecit. Non enim mores patrios solum, sed etiam cultum vestitumque, mutavit. Apparatu regio utebatur, veste Medicâ: satellites Medi et Ægyptii sequebantur: epulabatur more Persarum luxuriosius, quam, qui aderant, perpeti possent: aditum petentibus conveniendi non dabat: superbe respondebat, et crudeliter imperabat: Spartam redire nolebat: Colonas (qui locus in agro Troadis est) se contulerat: ibi consilia cum patriæ, tum sibi, inimica capiebat. Id postquam Lacedæmonii rescierunt, legatos ad eum cum scytalâ miserunt; in quâ, more illorum, erat scriptum, nisi domum reverteretur, se capitis eum damnaturos. Hoc nuntio commotus, sperans se [etiam tum] pecuniâ et potentiâ instans periculum posse depellere, domum rediit. Huc ut venit, ab ephoris in vincula publica conjectus est: licet enim, legibus eorum, cuivis ephoro hoc facere regi. Hinc tamen se expedivit: neque eo magis carebat suspicione: nam opinio manebat, eum cum rege habere societatem. Est genus quoddam hominum, quod Helotes vocatur, quorum magna multitudo agros Lacedæmoniorum colit, servorumque munere fungitur. Hos quoque sollicitare spe libertatis existimabatur: sed, quod harum rerum nullum erat apertum crimen, quo argui posset, non putabant de tali tamque claro viro suspicionibus oportere judicari; et exspectandum, dum se ipsa res aperiret.

IV. Interim Argilius quidam, adolescentulus, quem puerum Pausanias amore Venereo dilexerat, cum epistolam ab eo ad Artabazum accepisset, eique in suspicionem venisset, aliquid in eâ de se esse scriptum, quod nemo eorum rediisset, qui super tali causâ eodem missi erant; vincula epistolæ [laceravit;] signoque detracto, cognovit, si pertulisset, sibi esse pereundum. Erant in eâdem epistolâ, quæ ad ea pèrtinebant, quæ inter regem Pausaniamque convenerant. Has ille literas ephoris tradidit. Non est

prætereunda gravitas Lacedæmoniorum hoc loco: nam ne hujus quidem indicio impulsi sunt, ut Pausaniam comprehenderent; neque prius vim adhibendam putaverunt, quam se ipse indicâsset. Itaque huic indici, quid fieri vellent, præceperunt. Fanum Neptuni est Tænari, quod violari nefas putant Græci. Eo ille index confugit; in arâ consedit. Hanc juxta, locum fecerunt sub terrâ, ex quo posset audiri, si quis quid loqueretur cum Argilio. Huc ex ephoris quidam descenderunt. Pausanias, ut audivit Argilium confugisse in aram, perturbatus eo venit: quem cum supplicem Dei videret in arâ sedentem, quærit, causæ quid sit tam repentino consilio. Huic ille, quid ex literis comperisset, aperit. Tanto magis Pausanias perturbatus orare cœpit, ne enuntiaret, nec se, meritum de illo optime, proderet: quod si eam veniam sibi dedisset, tantisque implicitum rebus sublevâsset, magno esse ei præmio futurum.

V. His rebus, ephori, cognitis, satius putaverunt in urbe eum comprehendi. Quo cum essent profecti, et Pausanias, placato Argilio, ut putabat, Lacedæmonem reverteretur; in itinere, cum jam in eo esset ut comprehenderetur, e vultu cujusdam ephori, qui eum admonere cupiebat, insidias sibi fieri intellexit. Itaque paucis ante gradibus, quam qui sequebantur, in ædem Minervæ, quæ *Chalciœcus* vocatur, confugit. Hinc ne exire posset, statim ephori valvas ejus ædis obstruxerunt; tectumque sunt demoliti, quo facilius sub divo interiret. Dicitur eo tempore matrem Pausaniæ vixisse, eamque, jam magno natu, postquam de scelere filii comperit, in primis, ad filium claudendum, lapidem ad introitum ædis attulisse. Sic Pausanias magnam belli gloriam turpi morte maculavit. Hîc cum semianimis de templo elatus esset, confestim animam efflavit. Cujus mortui corpus cum eodem nonnulli dicerent inferri oportere, quo hi qui ad supplicium essent dati; displicuit pluribus; et procul ab eo loco infoderunt, quo erat mortuus. Inde posterius

Dei Delphici responso erutus, atque eodem loco sepultus, ubi vitam posuerat.

V. CIMON.

I. Cimon, Miltiadis filius, Atheniensis, duro admodum initio usus est adolescentiæ: nam, cum pater ejus litem æstimatam populo solvere non potuisset, ob eamque causam in vinculis publicis decessisset, Cimon eâdem custodiâ tenebatur; neque, legibus Atheniensibus, emitti poterat, nisi pecuniam, quâ pater multatus esset, solvisset. Habebat autem in matrimonio sororem germanam suam, nomine Elpinicen; non magis amore, quam more, ductus: nam Atheniensibus licet eodem patre natas uxores ducere. Hujus conjugii cupidus Callias quidam, non tam generosus quam pecuniosus, qui magnas pecunias ex metallis fecerat, egit cum Cimone, ut eam sibi uxorem daret: id si impetrâsset, se pro illo pecuniam soluturum. Is cum talem conditionem adspernaretur, Elpinice negavit se passuram Miltiadis progeniem in vinculis publicis interire, quoniam prohibere posset; seque Calliæ nupturam, si ea, quæ polliceretur, præstitisset.

II. Tali modo custodiâ liberatus, Cimon celeriter ad principatum pervenit. Habebat enim satis eloquentiæ, summam liberalitatem, magnam prudentiam cum juris civilis, tum rei militaris, quod cum patre, a puero, in exercitibus fuerat versatus. Itaque hic et populum urbanum in suâ tenuit potestate, et apud exercitum plurimum valuit auctoritate. Primum imperator apud flumen Strymona magnas copias Thracum fugavit; oppidum Amphipolim constituit; eoque decem millia Atheniensium in coloniam misit. Idem iterum, apud Mycalen, Cypriorum et Phœnicum ducentarum navium classem devictam cepit: eodemque

die pari fortunâ in terrâ usus est: namque, hostium navibus captis, statim ex classe copias suas eduxit; barbarorum uno concursu maximam vim prostravit. Quâ victoriâ, magnâ prædâ potitus, cum domum reverteretur, quod jam nonnullæ insulæ, propter acerbitatem imperii, defecerant, bene animatas confirmavit; alienatas ad officium redire coëgit. Scyrum, quam eo tempore Dolopes incolebant, quod contumacius se gesserant, vacuefecit; sessores veteres urbe insulâque ejecit, agros civibus divisit. Thasios, opulentiâ fretos, suo adventu fregit. His ex manubiis Athenarum arx, quâ ad Meridiem vergit, est ornata.

III. Quibus rebus cum unus in civitate maxime floreret, incidit in eamdem invidiam, quam pater suus, cæterique Atheniensium principes: nam testarum suffragiis (quod illi *ostracismum* vocant) decem annorum exsilio multatus est. Cujus facti celerius Athenienses, quam ipsum, pœnituit: nam, cum ille forti animo invidiæ ingratorum civium cessisset, bellumque Lacedæmonii Atheniensibus indixissent, confestim notæ ejus virtutis desiderium consecutum est. Itaque, post annum quintum quam expulsus erat, in patriam revocatus est. Ille, quod hospitio Lacedæmoniorum utebatur, satius existimans contendere Lacedæmonem, suâ sponte est profectus, pacemque inter duas potentissimas civitates conciliavit. Post neque ita multo, Cyprum cum ducentis navibus imperator missus, cum ejus majorem partem insulæ devicisset, in morbum implicitus, in oppido Citio est mortuus.

IV. Hunc Athenienses, non solum in bello, sed in pace, diu desideraverunt. Fuit enim tantâ liberalitate, cum compluribus locis prædia hortosque haberet, ut nunquam in eis custodem imposuerit fructûs servandi gratiâ, ne quis impediretur, quo minus ejus rebus, quibus quisque vellet, frueretur. Semper eum pedisequi cum nummis sunt secuti, ut, si quis opis ejus indigeret, haberet, quod statim daret, ne differendo videretur negare. Sæpe, cum aliquem, offensum fortunâ,

videret minus bene vestitum, suum amiculum dedit. Quotidie sic cœna ei coquebatur, ut, quos invocatos vidisset in foro, omnes devocaret: quod facere nullum diem prætermittebat. Nulli fides ejus, nulli opera, nulli res familiaris defuit: multos locupletavit: complures pauperes mortuos, qui, unde efferrentur, non reliquissent, suo sumtu extulit. Sic se gerendo, minime est mirandum, si et vita ejus fuit secura, et mors acerba.

VI. LYSANDER.

I. Lysander, Lacedæmonius, magnam reliquit sui famam, magis felicitate quam virtute partam. Athenienses enim, in Peloponnesios sexto et vicesimo anno bellum gerentes, confecisse apparet: id quâ ratione consecutus sit, latet. Non enim virtute sui exercitûs, sed immodestiâ factum est adversariorum, qui, quod dicto audientes imperatoribus suis non erant, dispalatii n agris, relictis navibus, in hostium venerunt potestatem. Quo facto, Athenienses se Lacedæmoniis dediderunt. Hac victoriâ Lysander elatus, (cum antea semper factiosus audaxque fuisset) sic sibi indulsit, ut ejus operâ in maximum odium Græciæ Lacedæmonii pervenerint. Nam, cum hanc causam Lacedæmonii dictitâssent sibi esse belli, ut Atheniensium impotentem dominationem refringerent; postquam apud Ægos flumen Lysander classis hostium est potitus, nihil aliud molitus est, quam ut omnes civitates in suâ teneret potestate, cum id se Lacedæmoniorum causâ facere simularet. Namque undique, qui Atheniensium rebus studuissent, ejectis, decem delegerat in unâquâque civitate, quibus summum imperium, potestatemque omnium rerum, committeret. Horum in numerum nemo admittebatur, nisi qui aut ejus hospitio

contineretur, aut, se illius fore proprium, fide confirmârat.

II. Ita decemvirali potestate in omnibus urbibus constitutâ, ipsius nutu omnia gerebantur. Cujus de crudelitate ac perfidiâ satis est, unam rem, exempli gratiâ, proferre, ne, de eodem plura enumerando, defatigemus lectores. Victor ex Asiâ cum reverteretur, Thasumque devertisset, quod ea civitas præcipuâ fide fuerat erga Athenienses, proinde ac si iidem firmissimi solerent esse amici, qui constantes fuissent inimici, eam pervertere concupivit. Vidit autem, nisi in eo occultâsset voluntatem, futurum, ut Thasii dilaberentur, consulerentque rebus suis. Itaque * * * *

III. * * * * decemviralem suam potestatem sui ab illo constitutam sustulerunt; quo dolore incensus iniit consilia, reges Lacedæmoniorum tollere. Sed sentiebat, id se sine ope Deorum facere non posse, quod Lacedæmonii omnia ad oracula referre consueverant. Primum Delphos corrumpere est conatus. Cum id non potuisset, Dodonam adortus est. Hinc quoque repulsus, dixit, se vota suscepisse, quæ Jovi Ammoni solveret; existimans se Afros facilius corrupturum. Hac spe cum profectus esset in Africam, multum eum antistites Jovis fefellerunt: nam non solum corrumpi non potuerunt, sed etiam legatos Lacedæmonem miserunt, qui Lysandrum accusarent, quod sacerdotes fani corrumpere conatus esset. Accusatus hoc crimine, judicumque absolutus sententiis, Orchomeniis missus subsidio, occisus est a Thebanis apud Haliartum. Quam vere de eo foret judicatum, oratio indicio fuit, quæ post mortem in domo ejus reperta est (in quâ suadet Lacedæmoniis, ut, regiâ potestate dissolutâ, ex omnibus dux deligatur ad bellum gerendum), sed ita scripta, ut Deorum videretur congruere sententiæ, quam ille se habiturum, pecuniâ fidens, non dubitabat. Hanc ei scripsisse Cleon Halicarnasseus dicitur.

IV. Atque hoc loco non est prætereundum factum

Pharnabazi, satrapis regii. Nam, cum Lysander, præfectus classis, in bello multa crudeliter avareque fecisset, deque his rebus suspicaretur ad cives suos esse perlatum, petiit a Pharnabazo, ut ad ephoros sibi testimonium daret, quantâ sanctitate bellum gessisset, sociosque tractâsset, deque eâ re accurate scriberet: magnam enim ejus auctoritatem in eâ re futuram. Huic ille liberaliter pollicetur: librum gravem multis verbis conscripsit, in quo summis eum fert laudibus. Quem cum legisset probâssetque, dum obsignatur, alterum pari magnitudine, tantâ similitudine ut discerni non posset, signatum subjecit, in quo accuratissime ejus avaritiam perfidiamque accusârat. Hinc Lysander domum cum redîsset, postquam de suis rebus gestis apud maximum magistratum, quæ voluerat, dixerat, testimonii loco librum a Pharnabazo datum tradidit. Hunc, submoto Lysandro, cum ephori cognôssent, ipsi legendum dederunt. Ita ille imprudens ipse suus fuit accusator.

VII. ALCIBIADES.

I. Alcibiades, Cliniæ filius, Atheniensis.—— In hoc natura, quid efficere possit, videtur experta: constat enim inter omnes, qui de eo memoriæ prodiderunt, nihil eo fuisse excellentius, vel in vitiis vel in virtutibus. Natus in amplissimâ civitate, summo genere, omnium ætatis suæ multo formosissimus, ad omnes res aptus, consiliique plenus (namque imperator fuit summus et mari et terrâ); disertus, ut in primis dicendo valeret (quod tanta erat commendatio oris atque orationis, ut nemo ei dicendo posset resistere); [dives,] cum tempus posceret, laboriosus, patiens; liberalis, splendidus [non minus in vitâ, quam victu]; affabilis, blandus, temporibus callidissime in-

serviens. Idem, simul ac se remiserat, neque causa suberat, quare animi laborem perferret, luxuriosus, dissolutus, libidinosus, intemperans reperiebatur; ut omnes admirarentur, in uno homine tantam inesse dissimilitudinem, tamque diversam naturam.

II. Educatus est in domo Periclis (privignus enim ejus fuisse dicitur), eruditus a Socrate. Socerum habuit Hipponicum, omnium Græcâ linguâ loquentium divitissimum; ut, si ipse fingere vellet, neque plura bona reminisci, neque majora posset consequi, quam vel fortuna vel natura tribuerat. Ineunte adolescentiâ, amatus est à multis more Græcorum; in eis à Socrate; de quo mentionem facit Plato in "*Symposio:*" namque eum induxit commemorantem, se pernoctâsse cum Socrate, neque aliter ab eo surrexisse, ac filius a parente debuerit. Postea quam robustior est factus, non minus multos amavit; in quorum amore, quoad licitum est, odiosa multa [delicate jocoseque] fecit; quæ referremus, nisi majora potioraque haberemus.

III. Bello Peloponnesiaco, hujus consilio atque auctoritate Athenienses bellum Syracusanis indixerunt; ad quod gerendum ipse dux delectus est. Duo præterea collegæ dati, Nicias et Lamachus. Id cum appararetur, prius quam classis exiret, accidit, ut unâ nocte omnes Hermæ, qui in oppido erant Athenis, dejicerentur, præter unum, qui ante januam erat Andocidis. Itaque ille postea Mercurius Andocidis vocitatus est. Hoc cum appareret non sine magnâ multorum consensione esse factum, quod non ad privatam, sed ad publicam rem pertineret, magnus multitudini timor est injectus, ne qua repentina vis in civitate exsisteret, quæ libertatem opprimeret populi. Hoc maxime convenire in Alcibiaden videbatur, quod et potentior et major, quam privatus, existimabatur: multos enim liberalitate devinxerat; plures etiam operâ forensi suos reddiderat. Quare fiebat, ut omnium oculos, quotiescumque in publicum prodîsset, ad se

converteret, neque ei par quisquam in civitate poneretur. Itaque non solum spem in eo habebant maximam, sed etiam timorem, quod et obesse plurimum et prodesse poterat. Adspergebatur etiam infamiâ, quod in domo suâ facere mysteria dicebatur; quod nefas erat more Atheniensium: idque non ad religionem, sed ad conjurationem, pertinere existimabatur.

IV. Hoc crimine in concione ab inimicis compellabatur: sed instabat tempus ad bellum proficiscendi. Id ille metuens, neque ignorans civium suorum consuetudinem, postulabat, ut, si quid de se agi vellent, potius de præsente quæstio haberetur, quam absens [invidiæ crimine] accusaretur. Inimici vero ejus quiescendum in præsenti, quia noceri non posse intelligebant; et illud tempus exspectandum decreverunt, quo exîsset; ut sic absentem aggrederentur: ita-que fecerunt: nam, postquam in Siciliam eum pervenisse crediderunt, absentem, quod sacra violâsset, reum fecerunt. Quâ de re cum ei nuntius a magistratu in Siciliam missus esset, ut domum ad causam dicendam rediret, essetque in magnâ spe provinciæ bene administrandæ, non parere noluit, et in trierem, quæ ad eum erat deportandum missa, adscendit. Hac Thurios in Italiam pervectus, multa secum reputans de immoderatâ civium suorum licentiâ, crudelitateque erga nobiles, utilissimum ratus impendentem evitare tempestatem, clam se a custodibus subduxit, et inde primum Elidem, deinde Thebas venit. Postquam autem se capitis damnatum, bonis publicatis, audivit, et (id quod usu venerat) Eumolpidas sacerdotes a populo coactos, ut se devoverent, ejusque devotionis, quo testatior esset memoria, exemplum, in pilâ lapideâ incisum, esse positum in publico, Lacedæmonem demigravit. Ibi, ut ipse prædicare consueverat, non adversus patriam, sed inimicos suos, bellum gessit, quod iidem hostes essent civitati: nam (cum intelligerent, se plurimum prodesse posse reipublicæ) ex eâ

ejecisse, plusque iræ suæ, quam utilitati communi, paruisse. Itaque hujus consilio Lacedæmonii cum Persarum rege amicitiam fecerunt: deinde Deceliam in Atticâ munierunt; præsidioque perpetuo ibi posito, in obsidione Athenas tenuerunt. Ejusdem operâ Ioniam a societate averterunt Atheniensium: quo facto, multo superiores bello esse cœperunt.

V. Neque vero his rebus tam amici Alcibiadi sunt facti, quam timore ab eo alienati: nam, cum acerrimi viri præstantem prudentiam in omnibus rebus cognoscerent, pertimuerunt, ne, caritate patriæ ductus, aliquando ab ipsis descisceret, et cum suis in gratiam rediret. Itaque tempus ejus interficiendi quærere instituerunt. Id Alcibiadi diutius celari non potuit: erat enim eâ sagacitate, ut decipi non posset, præsertim cum animum attendisset ad cavendum. Itaque ad Tissaphernen, præfectum regis Darii, se contulit. Cujus cum in intimam amicitiam pervenisset, et Atheniensium, male gestis in Siciliâ rebus, opes senescere, contra Lacedæmoniorum crescere videret; initio cum Pisandro prætore, qui apud Samum exercitum habebat, per internuntios colloquitur, et de reditu suo facit mentionem. Erat enim, eodem, quo Alcibiades, sensu, populi potentiæ non amicus, et optimatum fautor. Ab hoc destitutus, primum per Thrasybulum Lyci filium ab exercitu recipitur, prætorque fit apud Samum: post, suffragante Theramene, populi-scito restituitur, parique absens imperio præficitur simul cum Thrasybulo et Theramene. Horum in imperio tanta commutatio rerum facta est, ut Lacedæmonii, qui paulo ante victores viguerant, perterriti pacem peterent. Victi enim erant quinque prœliis terrestribus, tribus navalibus; in quibus ducentas naves triremes amiserant, quæ captæ in hostium venerant potestatem. Alcibiades simul cum collegis receperat Ioniam, Hellespontum, multas præterea urbes Græcas, quæ in orâ sitæ sunt Asiæ; quarum expugnârunt complures; in his Byzantium.

Neque minus multas consilio ad amicitiam adjunxerant, quod in captos clementiâ fuerant usi. Inde prædâ onusti, locupletato exercitu, maximis rebus gestis, Athenas venerunt.

VI. His cum obviam universa civitas in Piræeum descendisset, tanta fuit omnium exspectatio visendi Alcibiadis, ut ad ejus triremem vulgus conflueret, proinde ac si solus advenisset. Sic enim populo erat persuasum, et adversas superiores, et præsentes secundas res, accidisse ejus operâ. Itaque et Siciliæ amissum, et Lacedæmoniorum victorias, culpæ suæ tribuebant, quod talem virum e civitate expulissent. Neque id sine causâ arbitrari videbantur: nam, postquam exercitui præesse cœperat, neque terrâ neque mari hostes pares esse potuerant. Hîc ut navi egressus est, quamquam Theramenes et Thrasybulus eisdem rebus præfuerant, simulque venerant in Piræeum, tamen illum unum omnes prosequebantur; et (id quod nunquam antea usu venerat, nisi Olympiæ victoribus) coronis aureis æneisque vulgo donabatur. Ille lacrymans talem benevolentiam civium suorum accipiebat, reminiscens pristini temporis acerbitatem. Postquam Astu venit, concione advocatâ, sic verba fecit, ut nemo tam ferus fuerit, quin ejus casum lacrymârit, inimicumque his se ostenderit, quorum operâ patriâ pulsus fuerat, proinde ac si alius populus, non ille ipse qui tum flebat, eum sacrilegii damnâsset. Restituta ergo huic sunt publice bona: iidemque illi Eumolpidæ sacerdotes rursus resecrare sunt coacti, qui eum devoverant; pilæque illæ, in quibus devotio fuerat scripta, in mare præcipitatæ.

VII. Hæc Alcibiadi lætitia non nimis fuit diuturna: nam, cum ei omnes essent honores decreti, totaque respublica domi bellique tradita, ut unius arbitrio gereretur; et ipse postulâsset, ut duo sibi collegæ darentur, Thrasybulus et Adimantus, neque id negatum esset; classe jam in Asiam profectus, quod apud Cymen minus ex sententiâ rem gesserat, in in-

vidiam recidit. Nihil enim eum non efficere posse ducebant. Ex quo fiebat, ut omnia minus prospere gesta ejus culpæ tribuerent, cum eum aut negligenter aut malitiose fecisse loquerentur; sicut tum accidit: nam, corruptum a rege, capere Cymen noluisse, arguebant. Itaque huic maxime putamus malo fuisse [causam] nimiam opinionem ingenii atque virtutis. Timebatur enim non minus, quam diligebatur; ne, secundâ fortunâ magnisque opibus elatus, tyrannidem concupisceret. Quibus rebus factum est, ut absenti magistratum abrogarent, et alium in ejus locum substituerent. Id ille ut audivit, domum reverti noluit, et se Pactyen contulit; ibique tria castella communivit, Bornos, Bysanthen, Neon-Tichos; manuque collectâ, primus Græciæ civitatis in Thraciam introiit, gloriosius existimans barbarorum prædâ locupletari, quam Graiorum. Quâ ex re creverat cum famâ, tum opibus, magnamque amicitiam sibi cum quibusdam regibus Thraciæ pepererat.

VIII. Neque tamen a caritate patriæ potuit recedere. Nam, cum apud Ægos flumen Philocles prætor Atheniensium classem constituisset suam, neque longe abesset Lysander, prætor Lacedæmoniorum, qui in eo erat occupatus, ut bellum quam diutissime duceret, quod ipsis pecunia a rege suppeditabatur, contra Atheniensibus exhaustis, præter arma et naves, nihil erat super; Alcibiades ad exercitum venit Atheniensium, ibique, præsente vulgo, agere cœpit: si vellent, se coacturum Lysandrum dimicare, aut pacem petere: Lacedæmonios eo nolle confligere classe, quod pedestribus copiis plus quam navibus valerent; sibi autem esse facile, Seuthen, regem Thracum, deducere, ut eos terrâ depelleret; quo facto, necessario aut classe conflicturos, aut bellum composituros. Id etsi vere dictum Philocles animadvertebat, tamen postulata facere noluit, quod sentiebat, se, Alcibiade recepto, nullius momenti apud exercitum futurum; et, si quid secundi evenisset, nullam in eâ re suam partem fore; contra

ea, si quid adversi accidisset, se unum ejus delicti futurum reum. Ab hoc discedens Alcibiades, "Quoniam," inquit, "victoriæ patriæ repugnas, illud moneo, juxta hostes castra habeas nautica: periculum est enim, ne immodestiâ militum nostrorum occasio detur Lysandro nostri opprimendi exercitûs." Neque ea res illum fefellit; nam Lysander, cum per speculatores comperisset, vulgum Atheniensium in terram prædatum exîsse, navesque pæne inanes relictas, tempus rei gerendæ non dimisit; eoque impetu totum bellum delevit.

IX. At Alcibiades, victis Atheniensibus, non satis tuta eadem loca sibi arbitratus, penitus in Thraciam se, supra Propontidem, abdidit, sperans ibi facillime suam fortunam occuli posse: falso: nam Thraces, postquam eum cum magnâ pecuniâ venisse senserunt, insidias ei fecerunt: qui ea, quæ apportârat, abstulerunt; ipsum capere non potuerunt. Ille, cernens, nullum locum sibi tutum in Græciâ propter potentiam Lacedæmoniorum, ad Pharnabazum in Asiam transiit, quem quidem adeo suâ cepit humanitate, ut eum nemo in amicitiâ antecederet. Namque ei Grunium dederat, in Phrygiâ castrum, ex quo quinquagena talenta vectigalis capiebat. Quâ fortunâ Alcibiades non erat contentus, neque Athenas victas Lacedæmoniis servire poterat pati. Itaque ad patriam liberandam omni ferebatur cogitatione. Sed videbat, id sine rege Persarum non posse fieri: ideoque eum amicum sibi cupiebat adjungi: neque dubitabat, facile se consecuturum, si modo ejus conveniendi habuisset potestatem. Nam Cyrum fratrem ei bellum clam parare, Lacedæmoniis adjuvantibus, sciebat: id si [ei] aperuisset, magnam se [ab eo] initurum gratiam videbat.

X. Hæc cum moliretur, peteretque a Pharnabazo, ut ad regem mitteretur, eodem tempore Critias cæterique tyranni Atheniensium certos homines ad Lysandrum in Asiam miserunt, qui eum certiorem facerent, nisi Alcibiaden sustulisset, nihil earum rerum

fore ratum, quas ipse Athenis constituisset. Quare, si suas res gestas manere vellet, illum persequeretur. His Laco rebus commotus statuit, accuratius sibi agendum cum Pharnabazo. Huic ergo renuntiat, quæ regi cum Lacedæmoniis essent, irrita futura, nisi Alcibiaden vivum aut mortuum tradidisset. Non tulit hoc satrapes, et violare clementiam, quam regis opes minui, maluit. Itaque misit Sysamithren et Bagæum ad Alcibiaden interficiendum, cum ille esset in Phrygiâ, iterque ad regem compararet. Missi, clam vicinitati, in quâ tum Alcibiades erat, dant negotium, ut eum interficiant. Illi, cum eum ferro aggredi non auderent, noctu ligna contulerunt circa casam eam, in quâ quiescebat, eamque succenderunt; ut incendio conficerent, quem manu superari posse diffidebant. Ille autem ut sonitu flammæ est excitatus, etsi gladius ei erat subductus, familiaris sui subalare telum eripuit: namque erat cum eo quidam ex Arcadiâ hospes, qui nunquam discedere voluerat. Hunc sequi se jubet, et id quod in præsentia vestimentorum fuit, arripuit. His in ignem ejectis, flammæ vim transiit. Quem ut barbari incendium effugisse viderunt, telis eminus missis interfecerunt; caputque ejus ad Pharnabazum retulerunt. At mulier, quæ cum eo vivere consuêrat, muliebri suâ veste contectum, ædificii incendio mortuum cremavit, quod ad vivum interimendum erat comparatum. Sic Alcibiades, annos circiter quadraginta natus, diem obiit supremum.

XI. Hunc, infamatum a plerisque, tres gravissimi historici summis laudibus extulerunt: Thucydides, qui ejusdem ætatis fuit; Theopompus, qui [fuit] post aliquanto natus; et Timæus; qui quidem duo maledicentissimi, nescio quo modo, in illo uno laudando consenserunt: nam ea, quæ supra diximus, de eo prædicârunt, atque hoc amplius, cum Athenis, splendidissimâ civitate, natus esset, omnes [Athenienses] splendore ac dignitate vitæ superâsse: postquam inde expulsus Thebas venerit, adeo studiis eorum inservîsse, ut nemo eum

labore corporisque viribus posset æquiparare (omnes enim Bœoti magis firmitati corporis, quam ingenii acumini, inserviunt): eumdem apud Lacedæmonios (quorum moribus summa virtus in patientiâ ponebatur) sic duritiæ se dedisse, ut parcimoniâ victûs atque cultûs omnes Lacedæmonios vinceret: fuisse apud Thracas, homines vinolentos, rebusque Venereis deditos; hos quoque in his rebus antecessisse: venisse ad Persas, apud quos summa laus esset fortiter venari, luxuriose vivere; horum sic imitatum consuetudinem, ut illi ipsi eum in his maxime admirarentur: quibus rebus effecisse, ut, apud quoscumque esset, princeps poneretur, habereturque carissimus. Sed satis de hoc: reliquos ordiamur.

VIII. THRASYBULUS.

I. THRASYBULUS, Lyci filius, Atheniensis. — Si per se virtus sine fortunâ ponderanda sit, dubito, an hunc primum omnium ponam. Illud sine dubio: neminem huic præfero fide, constantiâ, magnitudine animi, in patriam amore. Nam, quod multi voluerunt, pauci potuerunt, ab uno tyranno patriam liberare; huic contigit, ut a triginta oppressam tyrannis ex servitute in libertatem vindicaret. Sed, nescio quo modo, cum eum nemo anteiret his virtutibus, multi nobilitate præcucurrerunt. Primum Peloponnesio bello multa hic sine Alcibiade gessit, ille nullam rem sine hoc: quæ ille universa naturâli quodam bono fecit lucri. Sed illa tamen omnia communia imperatoribus cum militibus et Fortunâ; quod, in prœlii concursu, abit res a consilio ad vires, vimque pugnantium. Itaque jure suo nonnulla ab imperatore miles, plurima vero Fortuna vindicat; seque hic plus valuisse, quam

ducis prudentiam, vere potest prædicare. Quare illud magnificentissimum factum proprium est Thrasybuli. Nam, cum triginta tyranni, præpositi a Lacedæmoniis, servitute oppressas tenerent Athenas, plurimos cives, quibus in bello parserat Fortuna, partim patriâ expulissent, partim interfecissent, plurimorum bona publicata inter se divisissent; non solum princeps, sed et solus initio, bellum his indixit.

II. Hic enim cum Phylen confugisset, (quod est castellum in Atticâ munitissimum) non plus habuit secum, quam triginta de suis. Hoc initium fuit salutis Actæorum; hoc robur libertatis clarissimæ civitatis. Neque vero hic non contemtus est primo a tyrannis, atque ejus solitudo. Quæ quidem res et illis contemnentibus perniciei, et huic despecto saluti fuit. Hæc enim illos ad persequendum segnes, hos autem, tempore ad comparandum dato, fecit robustiores. Quo magis præceptum illud omnium in animis esse debet: Nihil in bello oportere contemni: nec sine causâ dici, matrem timidi flere non solere. Neque tamen pro opinione Thrasybuli auctæ sunt opes: nam jam tum illis temporibus fortius boni pro libertate loquebantur, quam pugnabant. Hinc in Piræeum transiit, Munychiamque munivit. Hanc bis tyranni oppugnare sunt adorsi; ab eâque turpiter repulsi, protinus in urbem, armis impedimentisque amissis, refugerunt. Usus est Thrasybulus non minus prudentiâ, quam fortitudine; nam cedentes violari vetuit: cives enim civibus parcere æquum censebat. Neque quisquam est vulneratus, nisi qui prior impugnare voluit. Neminem jacentem veste spoliavit: nil attigit, nisi arma, quorum indigebat, et quæ ad victum pertinebant. In secundo prœlio cecidit Critias, dux tyrannorum, cum quidem exadversus Thrasybulum fortissime pugnaret.

III. Hoc dejecto, Pausanias venit Atticis auxilio, rex Lacedæmoniorum. Is, inter Thrasybulum et eos qui urbem tenebant, fecit pacem, his conditionibus;

ne qui, præter triginta tyrannos, et decem, qui, postea prætores creati, superioris more crudelitatis erant usi, afficerentur exsilio; neve bona publicarentur: reipublicæ procuratio populo redderetur. Præclarum hoc quoque Thrasybuli, quod, reconciliatâ pace, cum plurimum in civitate posset, legem tulit: ne quis ante actarum rerum accusaretur, neve multaretur: eamque illi [*legem*] *Oblivionis* appellârunt. Neque vero hanc tantum ferendam curavit, sed etiam, ut valeret, effecit: nam, cum quidam ex his qui simul cum eo in exsilio fuerant, cædem facere eorum vellent, cum quibus in gratiam reditum erat, publice prohibuit; et id, quod pollicitus erat, præstitit.

IV. Huic, pro tantis meritis, honoris corona a populo data est, facta duabus virgulis oleaginis, quam quod amor civium, et non vis, expresserat, nullam habuit invidiam; magnaque fuit gloria. Bene ergo Pittacus ille, qui septem sapientûm numero est habitus, cum ei Mitylenæi multa millia jugerum agri munera darent, "Nolite, oro vos," inquit, "id mihi dare, quod multi invideant, plures etiam concupiscant. Quare ex istis nolo amplius quam centum jugera, quæ et mei animi æquitatem, et vestram voluntatem indicent." Nam parva munera diutina, locupletia non propria esse consueverunt. Illâ igitur coronâ contentus, Thrasybulus neque amplius requisivit, neque quemquam honore se antecessisse existimavit. Hic, sequenti tempore, cum prætor classem ad Ciliciam appulisset, neque satis diligenter in castris ejus agerentur vigiliæ, a barbaris, ex oppido noctu eruptione factâ, in tabernaculo interfectus est.

IX. CONON.

I. Conon, Atheniensis, Peloponnesio bello accessit ad rempublicam; in eoque ejus opera magni fuit: nam et prætor pedestribus exercitibus præfuit, et præfectus classis res magnas mari gessit. Quas ob causas præcipuus ei honos habitus est: namque omnibus unus insulis præfuit: in quâ potestate Pheras cepit, coloniam Lacedæmoniorum. Fuit etiam extremo Peloponnesio bello prætor, cum apud Ægos flumen copiæ Atheniensium a Lysandro sunt devictæ. Sed tum abfuit; eoque pejus res administrata est: nam et prudens rei militaris, et diligens erat imperii: itaque nemini erat his temporibus dubium, si affuisset, illam Athenienses calamitatem accepturos non fuisse.

II. Rebus autem afflictis, cum patriam obsideri audîsset, non quæsivit, ubi ipse tuto viveret, sed unde præsidio posset esse civibus suis. Itaque contulit se ad Pharnabazum, satrapen Ioniæ et Lydiæ, eumdemque generum regis et propinquum; apud quem ut multum gratiâ valeret, multo labore multisque effecit periculis. Nam, cum Lacedæmonii, Atheniensibus devictis, in societate non manerent, quam cum Artaxerxe fecerant, Agesiläumque bellatum misissent in Asiam, maxime impulsi a Tissapherne, qui ex intimis regis ab amicitiâ ejus defecerat, et cum Lacedæmoniis coierat societatem; hunc adversus Pharnabazus habitus est imperator; re quidem verâ exercitui præfuit Conon; ejusque omnia arbitrio gesta sunt. Hic multum ducem summum, Agesiläum, impedivit, sæpeque ejus consiliis obstitit. Neque vero non fuit apertum, si ille non fuisset, Agesiläum Asiam Tauro tenus regi fuisse erepturum. Qui posteaquam domum a suis civibus revocatus est, quod Bœoti et Athenienses Lacedæmoniis bellum indixerant, Conon nihilo secius apud

præfectos regis versabatur, hisque omnibus maximo erat usui.

III. Defecerat a rege Tissaphernes; neque id tam Artaxerxi, quam cæteris, erat apertum: multis enim magnisque meritis apud regem, etiam cum in officio non maneret, valebat. Neque id mirandum, si non facile ad credendum adducebatur, reminiscens, ejus se operâ Cyrum fratrem superâsse. Hujus accusandi gratiâ Conon a Pharnabazo ad regem missus, posteaquam venit, primum ex more Persarum ad chiliarchum, qui secundum gradum imperii tenebat, Tithrausten accessit, seque ostendit cum rege colloqui velle: nemo enim sine hoc admittitur. Huic ille, "Nulla," inquit, "mora est: sed tu delibera, utrum colloqui malis, an per literas agere, quæ cogitas: necesse est enim, si in conspectum veneris, venerari te regem" (quod προσκυνεῖν illi vocant). "Hoc si tibi grave est; per me nihilo secius editis mandatis conficies, quod studes." Tum Conon, "Enimvero," inquit, "mihi non est grave quemvis honorem habere regi: sed vereor, ne civitati meæ sit opprobrio, si, cum ex eâ sim profectus, quæ cæteris gentibus imperare consueverit, potius barbarorum, quam illius, more fungar." Itaque huic, quæ volebat, scripta tradidit.

IV. Quibus cognitis, rex tantum auctoritate ejus motus est, ut Tissaphernen hostem judicaverit, et Lacedæmonios bello persequi jusserit, et ei permiserit, quem vellet, eligere ad dispensandam pecuniam. Id arbitrium Conon negavit sui esse consilii, sed ipsius, qui optime suos nôsse deberet: sed se suadere, Pharnabazo id negotii daret. Hinc, magnis muneribus donatus, ad mare est missus, ut Cypriis et Phœnicibus, cæterisque maritimis civitatibus, naves longas imperaret, classemque, quâ proximâ æstate mare tueri posset, compararet, dato adjutore Pharnabazo, sicut ipse voluerat. Id ut Lacedæmoniis est nuntiatum, non sine curâ rem administrârunt, quod majus bellum

imminere arbitrabantur, quam si cum barbaro solum contenderent: nam ducem fortem et prudentem regiis opibus præfuturum, ac secum dimicaturum, videbant; quem neque consilio neque copiis superare possent. Hac mente magnam contrahunt classem; proficiscuntur Pisandro duce. Hos Conon apud Cnidum adortus, magno prœlio fugat, multas naves capit, complures deprimit. Quâ victoriâ non solum Athenæ, sed etiam cuncta Græcia, quæ sub Lacedæmoniorum fuerat imperio, liberata est. Conon cum parte navium in patriam venit: muros dirutos a Lysandro, utrosque et Piræei et Athenarum, reficiendos curat; pecuniæque quinquaginta talenta, quæ a Pharnabazo acceperat, civibus suis donat.

V. Accidit huic, quod cæteris mortalibus, ut inconsideratior in secundâ quam in adversâ esset fortunâ: nam, classe Peloponnesiorum devictâ, cum ultum se injurias patriæ putaret, plura concupivit, quam efficere potuit. Neque tamen ea non pia et probanda fuerunt, quod potius patriæ opes augeri, quam regis, maluit. Nam, cum magnam auctoritatem sibi pugnâ suâ navali, quam apud Cnidum fecerat, constituisset, non solum inter barbaros, sed etiam [inter] omnes Græciæ civitates, clam dare operam cœpit, ut Ioniam et Æoliam restitueret Atheniensibus. Id cum minus diligenter esset celatum, Tiribazus, qui Sardibus præerat, Cononem evocavit, simulans, ad regem eum se mittere velle, magnâ de re. Hujus nuntio parens cum venisset, in vincula conjectus est; in quibus aliquamdiu fuit. Nonnulli eum ad regem abductum, ibique perisse, scriptum reliquerunt. Contra ea, Dinon historicus, cui nos plurimum de Persicis rebus credimus, effugisse, scripsit: illud addubitat, utrum Tiribazo sciente, an imprudente, sit factum.

X. DION.

I. Dion, Hipparini filius, Syracusanus, nobili genere natus, utrâque implicatus tyrannide Dionysiorum: namque ille superior Aristomachen, sororem Dionis, habuit in matrimonio; ex quâ duos filios, Hipparinum et Nysæum, procreavit; totidemque filias, nomine Sophrosynen et Areten, quarum priorem Dionysio filio, eidem, cui regnum reliquit, nuptum dedit, alteram, Areten, Dioni. Dion autem, præter nobilem propinquitatem, generosamque majorum famam, multa alia ab naturâ habuit bona: in his, ingenium docile, come, aptum ad artes optimas; magnam corporis dignitatem, quæ non minimum commendatur; magnas præterea divitias a patre relictas, quas ipse tyranni muneribus auxerat. Erat intimus Dionysio priori, neque minus propter mores, quam affinitatem: namque, etsi Dionysii crudelitas ei displicebat, tamen salvum [esse] propter necessitudinem, magis etiam suorum causâ, studebat. Aderat in magnis rebus; ejusque consilio multum movebatur tyrannus, nisi quâ in re major ipsius cupiditas intercesserat. Legationes vero, quæ essent illustriores, per Dionem administrabantur; quas quidem ille diligenter obeundo, fideliter administrando, crudelissimum nomen *Tyranni* suâ humanitate tegebat. Hunc, a Dionysio missum, Carthaginienses suspexerunt, ut neminem unquam Græcâ linguâ loquentem magis sint admirati.

II. Neque vero hæc Dionysium fugiebant: nam, quanto esset sibi ornamento, sentiebat. Quo fiebat, ut uni huic maxime indulgeret, neque eum secus diligeret ac filium. Qui quidem, cum Platonem Tarentum venisse fama in Siciliam esset perlata, adolescenti negare non potuit, quin eum arcesseret, cum Dion ejus audiendi cupiditate flagraret. Dedit ergo huic veniam; magnâque eum ambitione Syracusas perduxit.

Quem Dion adeo admiratus est, atque adamavit, ut se totum ei traderet. Neque vero minus Plato delectatus est Dione. Itaque, cum a Dionysio tyranno crudeliter violatus esset, (quippe quem venumdari jussisset) tamen eodem rediit, ejusdem Dionis precibus adductus. Interim in morbum incidit Dionysius, quo cum gravi conflictaretur, quæsivit a medicis Dion, quemadmodum se haberet? simulque ab his petiit, si forte majori esset periculo, ut sibi faterentur: nam velle se cum eo colloqui de partiendo regno; quod sororis suæ filios, ex illo natos, partem regni putabat debere habere. Id medici non tacuerunt, et ad Dionysium filium sermonem retulerunt. Quo ille commotus, ne agendi [cum eo] esset Dioni potestas, patri soporem medicos dare coëgit. Hoc æger sumto, ut somno sopitus, diem obiit supremum.

III. Tale initium fuit Dionis et Dionysii simultatis; eaque multis rebus aucta est: sed tamen primis temporibus aliquamdiu simulata inter eos amicitia mansit. Cumque Dion non desisteret obsecrare Dionysium, ut Platonem Athenis arcesseret, et ejus consiliis uteretur, ille, qui in aliquâ re vellet patrem imitari, morem ei gessit. Eodemque tempore Philistum historicum Syracusas reduxit, hominem amicum non magis tyranno quam [tyrannidi.] Sed de hoc in eo meo libro plura sunt exposita, qui de historicis conscriptus est. Plato autem tantum apud Dionysium auctoritate potuit, valuitque eloquentiâ, ut ei persuaserit, tyrannidis facere finem, libertatemque reddere Syracusanis. A quâ voluntate Philisti consilio deterritus, aliquanto crudelior esse cœpit.

IV. Qui quidem cum a Dione se superari videret ingenio, auctoritate, amore populi, verens, ne, si eum secum haberet, aliquam occasionem sui daret opprimendi, navem ei triremem dedit, quâ Corinthum deveheretur, ostendens, se id utriusque facere causâ, ne, cum inter se timerent, alteruter alterum præoccuparet. Id cum factum multi indignarentur, magnæque

esset invidiæ tyranno, Dionysius omnia, quæ moveri poterant Dionis, in naves imposuit, ad eumque misit. Sic enim existimari volebat, id se non odio hominis, sed suæ salutis fecisse causâ. Postea vero quam audivit, eum in Peloponneso manum comparare, sibique bellum facere conari; Areten, Dionis uxorem, alii nuptum dedit; filiumque ejus sic educari jussit, ut indulgendo turpissimis imbueretur cupiditatibus. Nam puero, priusquam pubes esset, scorta adducebantur; vino epulisque obruebatur; neque ullum tempus sobrio relinquebatur. Is usque eo vitæ statum commutatum ferre non potuit, postquam in patriam rediit pater, (namque appositi erant custodes, qui eum a pristino victu deducerent) ut se de superiore parte ædium dejecerit, atque ita interierit. Sed illuc revertor.

V. Postquam Corinthum pervenit Dion, et eodem perfugit Heraclides, ab eodem expulsus Dionysio, qui præfectus fuerat equitum; omni ratione bellum comparare cœperunt. Sed non multum proficiebant, quod multorum annorum tyrannis magnarum opum putabatur: quam ob causam pauci ad societatem periculi perducebantur. Sed Dion, fretus non tam suis copiis quam odio tyranni, maximo animo, duabus onerariis navibus, quinquaginta annorum imperium, munitum quingentis longis navibus, decem equitum, centum peditum millibus, profectus oppugnatum, (quod omnibus gentibus admirabile est visum) adeo facile perculit, ut, post diem tertium quam Siciliam attigerat, Syracusas introierit. Ex quo intelligi potest, nullum esse imperium tutum, nisi benevolentiâ munitum. Eo tempore aberat Dionysius, et in Italiâ classem opperiebatur, adversariorum ratus neminem sine magnis copiis ad se venturum: quæ res eum fefellit: nam Dion iis ipsis, qui sub adversarii fuerant potestate, regios spiritus repressit, totiusque ejus partis Siciliæ potitus est, quæ sub potestate Dionysii fuerat; parique modo urbis Syracusarum, præter arcem, et insulam adjunctam oppido; eoque rem perduxit, ut talibus

pactionibus pacem tyrannus facere vellet: Siciliam Dion obtineret, Italiam Dionysius, Syracusas Apollocrates, cui maximam fidem uni habebat [Dion.]

VI. Has tam prosperas tamque inopinatas res consecuta est subita commutatio, quod Fortuna, suâ mobilitate, quem paulo ante extulerat, demergere est adorsa. Primum in filio, de quo commemoravi supra, vim suam exercuit: nam, cum uxorem reduxisset, quæ alii fuerat tradita, filiumque vellet revocare ad virtutem a perditâ luxuriâ, accepit gravissimum parens vulnus morte filii: deinde orta dissensio est inter eum et Heracliden; qui, quod principatum non concedebat, factionem comparavit. Neque is minus valebat apud optimates; quorum consensu præerat classi, cum Dion exercitum pedestrem teneret. Non tulit hoc animo æquo Dion, et versum illum Homeri retulit ex secundâ rhapsodiâ, in quo hæc sententia est: Non posse bene geri rempublicam multorum imperiis. Quod dictum magna invidia consecuta est: namque aperuisse videbatur, [se] omnia in suâ potestate esse velle. Hanc ille non lenire obsequio, sed acerbitate opprimere, studuit; Heraclidemque, cum Syracusas venisset, interficiendum curavit.

VII. Quod factum omnibus maximum timorem injecit: nemo enim, illo interfecto, se tutum putabat. Ille autem, adversario remoto, licentius eorum bona, quos sciebat adversus se sensisse, militibus dispertivit. Quibus divisis, cum quotidiani maximi fierent sumtus, celeriter pecunia deesse cœpit: neque, quo manus porrigeret, suppetebat, nisi in amicorum possessiones. Id hujusmodi erat, ut, cum milites reconciliâsset, amitteret optimates. Quarum rerum curâ frangebatur, et, insuetus male audiendi, non æquo animo ferebat, de se ab iis male existimari, quorum paulo ante in cœlum fuerat elatus laudibus. Vulgus autem, offensâ in eum militum voluntate, liberius loquebatur, et tyrannum non ferendum dictitabat.

VIII. Hæc ille intuens, cum, quemadmodum se-

daret, nesciret, et quorsum evaderent, timeret; Callicrates quidam, civis Atheniensis, qui simul cum eo ex Peloponneso in Siciliam venerat, (homo et callidus, et ad fraudem acutus, sine ullâ religione ac fide) adit ad Dionem, et ait: eum [in] magno periculo esse propter offensionem populi, et odium militum; quod nullo modo evitare posset, nisi alicui suorum negotium daret, qui se simularet illi inimicum: quem si invenisset idoneum, facile omnium animos cogniturum, adversariosque sublaturum, quod inimici ejus dissidenti suos sensus aperturi forent. Tali consilio probato, excepit has partes ipse Callicrates, et se armat imprudentiâ Dionis: ad eum interficiendum socios conquirit. Adversarios ejus convenit; conjurationem confirmat. Res (multis consciis quæ gereretur) elata defertur ad Aristomachen sororem Dionis, uxoremque Areten. Illæ, timore perterritæ, conveniunt, cujus de periculo timebant. At ille negat, a Callicrate fieri sibi insidias, sed illa, quæ agerentur, fieri præcepto suo. Mulieres nihilo secius Callicratem in ædem Proserpinæ deducunt, ac jurare cogunt, nihil ab illo periculi fore Dioni. Ille hac religione non modo [ab incepto] non deterritus, sed ad maturandum concitatus est, verens, ne prius consilium aperiretur suum, quam conata perfecisset.

IX. Hac mente, proximo die festo, cum a conventu se remotum Dion domi teneret, atque in conclavi edito recubuisset; consciis loca munitiora oppidi tradit; domum custodibus sepit; a foribus qui non discedant, certos præficit: navem triremem armatis ornat, Philostratoque fratri suo tradit; eamque in portu agitari jubet, ut si exercere remiges vellet; cogitans, si forte consiliis obstitisset fortuna, ut haberet, quo fugeret ad salutem. Suorum autem e numero Zacynthios adolescentes quosdam eligit, cum audacissimos, tum viribus maximis; hisque dat negotium, ad Dionem eant inermes, sicuti conveniendi ejus gratiâ viderentur venire. Hi propter notitiam sunt intro-

missi. At illi, ut limen ejus intrârunt, foribus obseratis, in lecto cubantem invadunt; colligant: fit strepitus, adeo ut exaudiri posset foris. Hîc, sicut ante dictum est, quam invisa sit singularis potentia, et miseranda vita, qui se metui, quam amari malunt, cuivis facile intellectu fuit. Namque illi ipsi custodes, si propitiâ fuissent voluntate, foribus effractis, servare eum potuissent, quod illi inermes, telum foris flagitantes, vivum tenebant. Cui cum succurreret nemo, Lyco quidam Syracusanus per fenestras gladium dedit, quo Dion interfectus est.

X. Confectâ cæde, cum multitudo visendi gratiâ introîsset, nonnulli ab insciis pro noxiis conciduntur; nam, celeri rumore dilato, Dioni vim allatam, multi concurrerant, quibus tale facinus displicebat. Hi, falsâ suspicione ducti, immerentes, ut sceleratos, occidunt. Hujus de morte ut palam factum est, mirabiliter vulgi mutata est voluntas: nam, qui vivum eum tyrannum vocitârant, eumdem liberatorem patriæ tyrannique expulsorem prædicabant. Sic subito misericordia odio successerat, ut eum suo sanguine, si possent, ab Acheronte cuperent redimere. Itaque in urbe, celeberrimo loco, elatus, publice sepulcri monimento donatus est. Diem obiit circiter annos quinquaginta quinque natus, quartum post annum quam ex Peloponneso in Siciliam redierat.

XI. IPHICRATES.

I. Iphicrates, Atheniensis, non tam magnitudine rerum gestarum, quam disciplinâ militari, nobilitatus est. Fuit enim talis dux, ut non solum ætatis suæ cum primis compararetur, sed ne de majoribus natu quidem quisquam anteponeretur. Multum vero in bello versatus, sæpe exercitibus præfuit; nusquam

culpâ [suâ] male rem gessit: semper consilio vicit; tantumque eo valuit, ut multa in re militari, partim nova attulerit, partim meliora fecerit. Namque ille pedestria arma mutavit, cum ante illum imperatorem maximis clypeis, brevibus hastis, minutis gladiis uterentur. Ille e contrario peltam pro parmâ fecit (a quo postea *peltastæ* pedites appellantur), ut ad motus concursusque essent leviores. Hastæ modum duplicavit: gladios longiores fecit. Idem genus loricarum mutavit, et, pro sertis atque æneis, linteas dedit: quo facto expeditiores milites reddidit; nam, pondere detracto, quod æque corpus tegeret et leve esset, curavit.

II. Bellum cum Thracibus gessit: Seuthen, socium Atheniensium, in regnum restituit. Apud Corinthum tantâ severitate exercitui præfuit, ut nullæ unquam in Græciâ neque exercitatiores copiæ, neque magis dicto audientes fuerint duci: in eamque consuetudinem adduxit, ut, cum prœlii signum ab imperatore esset datum, sine ducis operâ sic ordinatæ consisterent, ut singuli ab peritissimo imperatore dispositi viderentur. Hoc exercitu *Moram* Lacedæmoniorum [intercepit:] quod maxime totâ celebratum est Græciâ. Iterum eodem bello omnes copias eorum fugavit: quo facto magnam adeptus est gloriam. Cum Artaxerxes Ægyptio regi bellum inferre voluit, Iphicraten ab Atheniensibus petivit ducem, quem præficeret exercitui conductitio, cujus numerus duodecim millium fuit: quem quidem sic omni disciplinâ militari erudivit, ut, quemadmodum quondam *Fabiani* milites Romani appellati sunt, sic *Iphicratenses* apud Græcos in summâ laude fuerint. Idem, subsidio Lacedæmoniis profectus, Epaminondæ retardavit [incœptus:] nam, nisi ejus adventus appropinquâsset, non prius Thebani Spartâ abscessissent, quam captam incendio delêssent.

III. Fuit autem et animo magno et corpore, imperatoriâque formâ, ut ipso adspectu cuivis injiceret

admirationem sui. Sed in labore remissus nimis, parumque patiens, ut Theopompus memoriæ prodidit: bonus vero civis, fideque magnâ; quod cum in aliis rebus declaravit, tum maxime in Amyntæ Macedonis liberis tuendis. Namque Eurydice, mater Perdiccæ et Philippi, cum his duobus pueris, Amyntâ mortuo, ad Iphicraten confugit, ejusque opibus defensa est. Vixit ad senectutem, placatis in se suorum civium animis. Causam capitis semel dixit, bello sociali, simul cum Timotheo; eoque judicio est absolutus. Menesthea filium reliquit, ex Thressâ natum, Coti regis filiâ. Is cum interrogaretur, utrum pluris patrem matremne faceret; "Matrem," inquit. Id cum omnibus mirum videretur; at ille, "Merito," inquit, "facio: nam pater, quantum in se fuit, Thracem me genuit; contra ea, mater Atheniensem."

XII. CHABRIAS.

I. Chabrias, Atheniensis.—Hic quoque in summis habitus est ducibus; resque multas memoriâ dignas gessit. Sed ex his elucet maxime inventum ejus in prœlio, quod apud Thebas fecit, cum Bœotis subsidio venisset. Namque in eo, victoriâ fidente summo duce Agesilao, fugatis jam ab eo conductitiis catervis, reliquam phalangem loco vetuit cedere, obnixoque genu scuto, projectâ[que] hastâ, impetum excipere hostium docuit. Id novum Agesiläus contuens, progredi non est ausus, suosque jam incurrentes tubâ revocavit. Hoc usque eo totâ Græciâ famâ celebratum est, ut illo statu Chabrias sibi statuam fieri voluerit, quæ publice ei ab Atheniensibus in foro constituta est. Ex quo factum est, ut postea athletæ, cæterique artifices, his statibus in statuis ponendis uterentur, in quibus victoriam essent adepti.

II. Chabrias autem multa in Europâ bella administravit, cum dux Atheniensium esset: in Ægypto suâ sponte gessit. Nam Nectanebum adjutum profectus, regnum ei constituit. Fecit idem Cypri, sed publice ab Atheniensibus Euagoræ adjutor datus: neque prius inde discessit, quam totam insulam bello devinceret: quâ ex re Athenienses magnam gloriam sunt adepti. Interim bellum inter Ægyptios et Persas conflatum est. Athenienses cum Artaxerxe societatem habebant; Lacedæmonii cum Ægyptiis, a quibus magnas prædas Agesiläus rex eorum faciebat. Id intuens Chabrias, cum in re nullâ Agesilao cederet, suâ sponte eos adjutum profectus, Ægyptiæ classi præfuit; pedestribus copiis Agesiläus.

III. Tum præfecti regis Persiæ legatos miserunt Athenas questum, quod Chabrias adversum regem bellum gereret cum Ægyptiis. Athenienses diem certam Chabriæ præstituerunt, quam ante domum nisi redîsset, capitis se illum damnaturos denuntiârunt. Hoc ille nuntio Athenas rediit, neque ibi diutius est moratus, quàm fuit necesse. Non enim libenter erat ante oculos civium suorum; quod et vivebat laute, et indulgebat sibi liberalius, quam ut invidiam vulgi posset effugere. Est enim hoc commune vitium in magnis liberisque civitatibus, ut invidia gloriæ comes sit, et libenter de his detrahant, quos eminere videant altius: neque animo æquo pauperes alienam opulentium intuuntur fortunam. Itaque Chabrias, quoad ei licebat, plurimum aberat. Neque vero solus ille aberat Athenis libenter; sed omnes fere principes fecerunt idem; quod tantum se ab invidiâ putabant futuros, quantum a conspectu suorum recessissent. Itaque Conon plurimum Cypri vixit, Iphicrates in Thraciâ, Timotheus Lesbi, Chares in Sigeo. Dissimilis quidem Chares eorum factis et moribus, sed tamen Athenis et honoratus et potens.

IV. Chabrias autem periit bello sociali tali modo. Oppugnabant Athenienses Chium. Erat in classe

Chabriæ privatus; sed omnes, qui in magistratu erant, auctoritate anteibat; eumque magis milites, quam qui præerant, adspiciebant. Quæ res ei maturavit mortem: nam, dum primus studet portum intrare, et gubernatorem jubet eo dirigere navem, ipse sibi perniciei fuit. Cum enim eo penetrâsset, cæteræ non sunt secutæ. Quo facto, circumfusus hostium concursu, cum fortissime pugnaret, navis, rostro percussa, cœpit sidere. Hinc refugere cum posset, si se in mare dejecisset, quod suberat classis Atheniensium, quæ exciperet natantes; perire maluit, quam, armis abjectis, navem relinquere, in quâ fuerat vectus. Id cæteri facere noluerunt, qui nando in tutum pervenerunt. At ille, præstare honestam mortem existimans turpi vitæ, comminus pugnans, telis hostium interfectus est.

XIII. TIMOTHEUS.

I. Timotheus, Cononis filius, Atheniensis.—Hic a patre acceptam gloriam multis auxit virtutibus: fuit enim disertus, impiger, laboriosus, rei militaris peritus, neque minus civitatis regendæ. Multa hujus sunt præclare facta, sed hæc maxime illustria. Olynthios et Byzantios bello subegit. Samum cepit, in quâ oppugnandâ, superiore bello, Athenienses mille et ducenta talenta consumserant: id ille, sine ullâ publicâ impensâ, populo restituit. Adversum Cotum bella gessit, ab eoque mille et ducenta talenta prædæ in publicum detulit. Cyzicum obsidione liberavit: Ariobarzani simul cum Agesilao auxilio profectus est; a quo cum Laco pecuniam numeratam accepisset, ille cives suos agro atque urbibus augeri maluit, quam id sumere, cujus partem domum suam ferre posset. Itaque accepit Crithotèn et Sestum.

II. Idem, classi præfectus, circumvehens Peloponnesum, Laconicen populatus, classem eorum fugavit. Corcyram sub imperium Atheniensium redegit: sociosque idem adjunxit Epirotas, Athamanas, Chaonas, omnesque eas gentes, quæ mare illud adjacent. Quo facto Lacedæmonii de diutinâ contentione destiterunt, et suâ sponte Atheniensibus imperii maritimi principatum concesserunt; pacemque his legibus constituerunt, ut Athenienses mari duces essent. Quæ victoria tantæ fuit Atticis lætitiæ, ut tum primum aræ Paci publice sint factæ, eique Deæ pulvinar sit institutum. Cujus laudis ut memoria maneret, Timotheo publice statuam in foro posuerunt: qui honos huic uni ante hoc tempus contigit, ut, cum patri populus statuam posuisset, filio quoque daret. Sic juxta posita recens filii, veterem patris renovavit memoriam.

III. Hic cum esset magno natu, et magistratus gerere desîsset, bello Athenienses undique premi sunt cœpti. Defecerat Samus; descierat Hellespontus; Philippus jam tum valens [Macedo] multa moliebatur: cui oppositus Chares cum esset, non satis in eo præsidii putabatur. Fit Menestheus prætor, filius Iphicratis, gener Timothei; et, ut ad bellum proficiscatur, decernitur. Huic in consilium dantur duo usu sapientiâque præstantes, [quorum consilio uteretur,] pater et socer; quod in his tanta erat auctoritas, ut magna spes esset, per eos amissa posse recuperari. Hi cum Samum profecti essent, et eodem Chares, adventu eorum cognito, cum suis copiis proficisceretur, ne quid absente se gestum videretur; accidit, cum ad insulam appropinquarent, ut magna tempestas oriretur: quam evitare duo veteres imperatores utile arbitrati, suam classem suppresserunt. At ille, temerariâ usus ratione, non cessit majorum natu auctoritati; et, ut in suâ navi esset fortuna, quo contenderat, pervenit; eodemque ut sequerentur, ad Timotheum et Iphicraten nuntium misit. Hinc male re gestâ, compluribus amissis navibus, eodem, unde erat profectus,

se recepit, literasque Athenas publice misit, sibi proclive fuisse Samum capere, nisi a Timotheo et Iphicrate desertus esset. Ob eam rem in crimen vocabantur. Populus acer, suspicax, mobilis, adversarius, invidus etiam potentiæ, domum revocat: accusantur proditionis. Hoc judicio damnatur Timotheus; lisque ejus æstimatur centum talentis. Ille, odio ingratæ civitatis coactus, Chalcidem se contulit.

IV. Hujus post mortem, cum populum judicii sui pœniteret, multæ novem partes detraxit, et decem talenta Cononem filium ejus ad muri quamdam partem reficiendam jussit dare. In quo fortunæ varietas est animadversa: nam, quos avus Conon muros ex hostium prædâ patriæ restituerat, eosdem nepos, cum summâ ignominiâ familiæ, ex suâ re familiari reficere coactus est. Timothei autem moderatæ sapientisque vitæ cum pleraque possimus proferre testimonia, uno erimus contenti; quod ex eo facile conjici poterit, quam carus suis fuerit. Cum Athenis adolescentulus causam diceret, non solum amici privatique hospites ad eum defendendum convenerunt, sed etiam in eis Iason tyrannus, qui illo tempore fuit omnium potentissimus. Hic, cum in patriâ sine satellitibus se tutum non arbitraretur, Athenas sine ullo præsidio venit: tantique hospitem fecit, ut mallet, se capitis periculum adire, quam Timotheo de famâ dimicanti deesse. Hunc adversus tamen Timotheus postea populi jussu bellum gessit: patriæque sanctiora jura, quam hospitii, esse duxit. Hæc extrema fuit ætas imperatorum Atheniensium, Iphicratis, Chabriæ, Timothei: neque, post illorum obitum, quisquam dux in illâ urbe fuit dignus memoriâ.

XIV. DATAMES.

I. Venio nunc ad fortissimum virum, maximique consilii omnium barbarorum, exceptis duobus Carthaginiensibus, Hamilcare et Hannibale; de quo hoc plura referemus, quod et obscuriora ejus gesta pleraque, et ea, quæ prospere ei cesserunt, non magnitudine copiarum, sed consilii (quo tantum non omnes superabat), acciderunt; quorum nisi ratio explicata fuerit, res apparere non poterunt. Datames, patre Camissare, natione Care, matre Scythissâ natus, primum militum numero fuit, apud Artaxerxem, eorum, qui regiam tuebantur. Pater ejus Camissares, quod et manu fortis, et bello strenuus, et regi multis locis fidelis erat repertus, habuit provinciam, partem Ciliciæ juxta Cappadociam, quam incolunt Leucosyri. Datames, militare munus fungens, primum, qualis esset, aperuit in bello, quod rex adversus Cadusios gessit. Namque hîc, multis millibus [regiorum] interfectis, magni fuit ejus opera. Quo factum est, ut, cum in eo bello cecidisset Camissares, paterna ei traderetur provincia.

II. Pari se virtute postea præbuit, cum Autophradates jussu regis bello persequeretur eos qui defecerant: namque ejus operâ hostes, cum castra jam intrâssent, profligati sunt, exercitusque reliquus conservatus regis est. Quâ ex re majoribus rebus præesse cœpit. Erat eo tempore Thyus dynastes Paphlagoniæ, antiquo genere natus, a Pylæmene illo, quem Homerus Troïco bello a Patroclo interfectum ait. Is regi dicto audiens non erat. Quam ob causam bello eum persequi constituit; eique rei præfecit Datamen propinquum Paphlagonis: namque ex fratre et sorore erant nati. Quam ob causam Datames omnia primum experiri voluit, ut sine armis propinquum ad officium reduceret. Ad quem cum venisset sine præsidio, quod

ab amico nullas vereretur insidias, pæne interiit: nam Thyus eum clam interficere voluit. Erat mater cum Datame, amita Paphlagonis. Ea, quid ageretur, rescit, filiumque monuit. Ille fugâ periculum evitavit, bellumque indixit Thyo: in quo cum ab Ariobarzane, præfecto Lydiæ et Ioniæ totiusque Phrygiæ, desertus esset, nihilo segnius perseveravit, vivumque Thyum cepit cum uxore et liberis.

III. Cujus facti ne prius fama ad regem, quam ipse, perveniret, dedit operam. Itaque, omnibus insciis, eo, ubi erat rex, venit: posteroque die Thyum, hominem maximi corporis, terribilique facie, quod et niger, et capillo longo, barbâque erat promissâ, optimâ veste texit, quam satrapæ regii gerere consueverant; ornavitque etiam torque et armillis aureis, cæteroquè regio cultu; ipse agresti duplici amiculo circumdatus, hirtâque tunicâ, gerens in capite galeam venatoriam, dextrâ manu clavam, sinistrâ copulam, quâ vinctum ante se Thyum agebat, ut si feram bestiam captam duceret. Quem cum omnes prospicerent propter novitatem ornatûs, ignotamque formam, ob eamque rem magnus esset concursus, fuit non nemo, qui agnosceret Thyum, regique nuntiaret. Primo non accredidit: itaque Pharnabazum misit exploratum; a quo ut rem gestam comperit, statim admitti jussit, magnopere delectatus, cum facto, tum ornatu; in primis quod nobilis rex in potestatem inopinanti venerat. Itaque magnifice Datamen donatum ad exercitum misit, qui tum contrahebatur, duce Pharnabazo et Tithrauste, ad bellum Ægyptium; parique eum, atque illos, imperio esse jussit. Postea vero quam Pharnabazum rex revocavit, illi summa imperii tradita est.

IV. Hîc cum maximo studio compararet exercitum, Ægyptumque proficisci pararet, subito a rege literæ sunt ei missæ, ut Aspim aggrederetur, qui Cataoniam tenebat (quæ gens jacet supra Ciliciam, confinis Cappadociæ): namque Aspis, saltuosam regionem ca-

stellisque munitam incolens, non solum imperio regis non parebat, sed etiam finitimas regiones vexabat, et, quæ regi portarentur, abripiebat. Datames, etsi longe aberat ab his regionibus, et a majore re abstrahebatur, tamen regis voluntati morem gerendum putavit. Itaque cum paucis, sed viris fortibus, navem conscendit, existimans (id quod accidit) facilius se imprudentem parvâ manu oppressurum, quam paratum, quamvis magno exercitu. Hac delatus in Ciliciam, egressus inde, dies noctesque iter faciens, Taurum transiit, eoque, quo studuerat, venit: quærit, quibus locis sit Aspis: cognoscit, haud longe abesse, profectumque eum venatum. Quem dum speculatur, adventûs ejus causa cognoscitur. Pisidas, cum iis quos secum habebat, ad resistendum Aspis comparat. Id Datames ubi audivit, arma sumit, suosque sequi jubet: ipse equo concitato ad hostem vehitur. Quem procul Aspis conspiciens ad se ferentem, pertimescit, atque a conatu resistendi deterritus, sese dedit. Hunc Datames vinctum ad regem ducendum tradit Mithridati.

V. Hæc dum geruntur, Artaxerxes, reminiscens, a quanto bello ad quam parvam rem principem ducum misisset, se ipse reprehendit, et nuntium ad exercitum Acen misit (quod nondum Datamen profectum putabat), qui diceret, ne ab exercitu discederet. Hic priusquam perveniret, quo erat profectus, in itinere convenit, qui Aspim ducebant. Quâ celeritate cum magnam benevolentiam regis Datames consecutus esset, non minorem invidiam aulicorum excepit, qui illum unum pluris, quam se omnes, fieri videbant: quo facto cuncti ad eum opprimendum consenserunt. Hæc Pandates, gazæ custos regiæ, amicus Datami, perscripta ei mittit: in quibus docet, eum magno fore periculo, si quid, illo imperante, in Ægypto adversi accidisset: "namque eam esse consuetudinem regiam, ut casus adversos hominibus tribuant, secundos fortunæ suæ: quo fieri, ut facile impellantur ad eorum perniciem, quorum ductu res male gestæ nuntientur,

Illum hoc majore fore in discrimine, quod, quibus rex maxime obediat, eos habeat inimicissimos." Talibus ille literis cognitis, cum jam ad exercitum Acen venisset, quod non ignorabat ea vere scripta, desciscere a rege constituit. Neque tamen quidquam fecit, quod fide suâ esset indignum. Nam Mandroclen Magnetem exercitui præfecit: ipse cum suis in Cappadociam discedit; conjunctamque huic Paphlagoniam occupat; celans, quâ voluntate esset in regem: clam cum Ariobarzane facit amicitiam; manum comparat; urbes munitas suis tuendas tradit.

VI. Sed hæc propter hiemale tempus minus prospere procedebant. Audit, Pisidas quasdam copias adversus se parare. Filium eo Arsidæum cum exercitu mittit. Cadit in prœlio adolescens; proficiscitur eo pater, non ita cum magnâ manu, celans, quantum vulnus accepisset; quod prius ad hostem pervenire cupiebat, quam de re male gestâ fama ad suos perveniret; ne, cognitâ filii morte, animi debilitarentur militum. Quo contenderat, pervenit, hisque locis castra ponit, ut neque circuiri multitudine adversariorum posset, neque impediri, quo minus ad dimicandum manum haberet expeditam. Erat cum eo Mithrobarzanes, socer ejus, præfectus equitum. Is, desperatis generi rebus, ad hostes transfugit. Id Datames ut audivit, sensit, si in turbam exisset, ab homine tam necessario se relictum, futurum ut cæteri consilium sequerentur. In vulgus edit, suo jussu Mithrobarzanen profectum pro perfugâ, quo facilius receptus interficeret hostes: quare relinqui eum non par esse, [sed] omnes confestim sequi; quod si animo strenuo fecissent, futurum ut adversarii non possent resistere, cum et intra vallum et foris cæderentur. Hac re probatâ, exercitum educit; Mithrobarzanen persequitur: qui tantum quod ad hostes pervenerat, Datames signa inferri jubet. Pisidæ, novâ re commoti, in opinionem adducuntur, perfugas malâ fide compositoque fecisse, ut, recepti, essent majori calamitati. Primum eos

adoriuntur. Illi, cum, quid ageretur, aut quare fieret, ignorarent, coacti sunt cum eis pugnare, ad quos transierant; ab hisque stare, quos reliquerant. Quibus cum neutri parcerent, celeriter sunt concisi. Reliquos Pisidas resistentes Datames invadit: primo impetu pellit; fugientes persequitur; multos interficit; castra hostium capit. Tali consilio uno tempore et proditores perculit, et hostes profligavit; et, quod ad perniciem fuerat cogitatum, id ad salutem convertit: quo neque acutius ullius imperatoris cogitatum, neque celerius factum, usquam legimus.

VII. Ab hoc tamen viro Scismas, maximo natu filius, desciit, ad regemque transiit, et de defectione patris detulit. Quo nuntio Artaxerxes commotus, quod intelligebat sibi cum viro forti ac strenuo negotium esse, qui, cum cogitâsset, facere auderet, et prius cogitare quam conari consuêsset; Autophradaten in Cappadociam mittit. Hic ne intrare posset saltum, in quo Ciliciæ Portæ sunt sitæ, Datames præoccupare studuit. Sed tam subito copias contrahere non potuit. A quâ re depulsus, cum eâ manu quam contraxerat, locum delegit talem, ut neque circuiretur ab hostibus, neque præteriret adversarius, quin ancipitibus locis premeretur; et, si dimicare cum eo vellet, non multum obesse multitudo hostium suæ paucitati posset.

VIII. Hæc etsi Autophradates videbat, tamen statuit congredi, quam cum tantis copiis refugere, aut tam diu uno loco sedere. Habebat barbarorum equitum viginti, peditum centum millia, quos illi Cardacas appellant; ejusdemque generis tria funditorum; præterea Cappadocum octo, Armeniorum decem, Paphlagonum quinque, Phrygum decem, Lydorum quinque, Aspendiorum et Pisidarum circiter tria, Cilicum duo, [Captianorum] totidem, ex Græciâ conductorum tria [millia]; levis armaturæ maximum numerum. Has adversus copias spes omnis consistebat Datami in se locique naturâ: namque hujus partem non habebat vicesimam militum: quibus fretus conflixit, ad-

versariorumque multa millia concidit; cum de ipsius exercitu non amplius hominum mille cecidisset: quam ob causam postero die tropæum posuit, quo loco pridie pugnatum erat. Hinc cum castra movisset, semperque inferior copiis, superior omnibus prœliis discederet (quod nunquam manum consereret, nisi cum adversarios locorum angustiis clausisset; quod perito regionum, callideque cogitanti, sæpe accidebat); Autophradates, cum bellum duci majore regis calamitate quam adversariorum videret, ad pacem amicitiamque hortatus est, ut cum rege in gratiam rediret. Quam ille etsi fidam non fore putabat, tamen conditionem accepit, seque ad Artaxerxen legatos missurum dixit. Sic bellum, quod rex adversus Datamen susceperat, sedatum. Autophradates in Phrygiam se recepit.

IX. At rex, quod implacabile odium in Datamen susceperat, postquam bello eum opprimi non posse animadvertit, insidiis interficere studuit: quas ille plerasque vitavit: sicut, cum nuntiatum esset, quosdam sibi insidiari, qui in amicorum erant numero (de quibus, quod inimici detulerant, neque credendum, neque negligendum putavit), experiri voluit, verum falsumne esset relatum. Itaque eo profectus est, quo itinere futuras insidias dixerant. Sed elegit corpore et staturâ simillimum sui, eique vestitum suum dedit, atque eo loco ire, quo ipse consueverat, jussit. Ipse autem ornatu [vestituque] militari inter corporis custodes iter facere cœpit. At insidiatores, postquam in eum locum agmen pervenit, decepti ordine atque vestitu, in eum faciunt impetum, qui suppositus erat. Prædixerat autem his Datames, cum quibus iter faciebat, ut parati essent facere, quod ipsum vidissent. Ipse, ut concurrentes insidiatores animadvertit, tela in eos conjecit. Hoc idem cum universi fecissent, priusquam pervenirent ad eum quem aggredi volebant, confixi ciciderunt.

X. Hic tamen tam callidus vir extremo tempore captus est Mithridatis, Ariobarzanis filii, dolo. Nam,

que is pollicitus est regi, se eum interfecturum, si ei rex permitteret, ut, quodcumque vellet, liceret impune facere; fidemque de eâ re, more Persarum, dextrâ dedisset. Hanc ut accepit a rege missam, copias parat, et absens amicitiam cum Datame facit; regis provincias vexat; castella expugnat; magnas prædas capit; quarum partem suis dispertit, partem ad Datamen mittit. Pari modo complura castella ei tradit. Hæc diu faciendo, persuasit homini, se infinitum adversus regem suscepisse bellum; cum nihilo magis, ne quam suspicionem illi præberet insidiarum, neque colloquium ejus petivit, neque in conspectum venire studuit. Sic absens amicitiam gerebat, ut non beneficiis mutuis, sed odio communi quod erga regem susceperant, contineri viderentur.

XI. Id cum satis se confirmâsse arbitratus est, certiorem facit Datamen, tempus esse majores exercitus parari, bellum cum ipso rege suscipi: de quâ re, si ei videretur, quo loco vellet, in colloquium veniret. Probatâ re, colloquendi tempus sumitur, locusque, quo conveniretur. Huc Mithridates cum uno, cui maximam habebat fidem, ante aliquot dies venit, compluribusque locis separatim gladios obruit, eaque loca diligenter notat. Ipso autem colloquendi die, utrique, locum qui explorarent, atque ipsos scrutarentur, mittunt. Deinde ipsi sunt congressi. Hîc cum aliquamdiu in colloquio fuissent, et diversi discessissent, jamque procul Datames abesset; Mithridates, priusquam ad suos perveniret, ne quam suspicionem pareret, in eumdem locum revertitur, atque ibi, ubi telum erat impositum, resedit, ut si a lassitudine cuperet acquiescere; Datamenque revocavit, simulans, se quiddam in colloquio esse oblitum. Interim telum, quod latebat, protulit, nudatumque vaginâ veste texit, ac Datami venienti ait, digredientem se animadvertisse, locum quemdam, qui erat in conspectu, ad castra ponenda esse idoneum. Quem cum digito demonstraret, et ille conspiceret, aversum ferro trans-

fixit; priusque, quam quisquam posset succurrere, interfecit. Ita vir, qui multos consilio, neminem perfidiâ ceperat, simulatâ captus est amicitiâ.

XV. EPAMINONDAS.

I. Epaminondas, Polymni filius, Thebanus.— De hoc priusquam scribamus, hæc præcipienda videntur lectoribus, ne alienos mores ad suos referant; neve ea, quæ ipsis leviora sunt, pari modo apud cæteros fuisse arbitrentur. Scimus enim, musicen, nostris moribus, abesse a principis personâ; saltare vero etiam in vitiis poni: quæ omnia apud Græcos et grata, et laude digna, ducuntur. Cum autem exprimere imaginem consuetudinis atque vitæ velimus Epaminondæ, nihil videmur debere prætermittere, quod pertineat ad eam declarandam. Quare dicemus primum de genere ejus; deinde quibus disciplinis, et a quibus, sit eruditus; tum de moribus, ingeniique facultatibus; et si qua alia digna memoriâ erunt; postremo de rebus gestis, quæ, a plurimis, omnium anteponuntur virtutibus.

II. Natus igitur patre, quo diximus, honesto genere, pauper jam a majoribus relictus; eruditus autem sic ut nemo Thebanus magis; nam et citharizare, et cantare ad chordarum sonum, doctus est a Dionysio, qui non minore fuit in musicis gloriâ, quam Damon aut Lamprus, quorum pervulgata sunt nomina; [carmina] cantare tibiis ab Olympiodoro, saltare a Calliphrone. At philosophiæ præceptorem habuit Lysin Tarentinum, Pythagoreum; cui quidem sic fuit deditus, ut adolescens tristem et severum senem omnibus æqualibus suis in familiaritate anteposuerit; neque prius eum a se dimiserit, quam in doctrinis tanto antecesserit condiscipulos, ut facile in-

telligi posset, pari modo superaturum omnes in cæteris artibus. Atque hæc, ad nostram consuetudinem, sunt levia, et potius contemnenda: at in Græciâ utique olim magnæ laudi erant. Postquam ephebus factus est, et palæstræ dare operam cœpit, non tam magnitudini virium servivit, quam velocitati: illam enim ad athletarum usum, hanc ad belli existimabat utilitatem pertinere. Itaque exercebatur plurimum currendo et luctando, ad eum finem, quoad stans complecti posset, atque contendere. In armis plurimum studii consumebat.

III. Ad hanc corporis firmitatem plura etiam animi bona accesserant. Erat enim modestus, prudens, gravis, temporibus sapienter utens, peritus belli, fortis manu, animo maximo; adeo veritatis diligens, ut ne joco quidem mentiretur: idem continens, clemens, patiensque admirandum in modum; non solum populi, sed etiam amicorum, ferens injurias; imprimisque commissa celans (quod interdum non minus prodest, quam diserte dicere); studiosus audiendi; ex hoc enim facillime disci arbitrabatur. Itaque cum in circulum venisset, in quo aut de republicâ disputaretur, aut de philosophiâ sermo haberetur, nunquam inde prius discessit, quam ad finem sermo esset adductus. Paupertatem adeo facile perpessus est, ut de republicâ nihil præter gloriam ceperit. Amicorum, in se tuendo, caruit facultatibus: fide, ad alios sublevandos, sæpe sic usus est, ut possit judicari, omnia ei cum amicis fuisse communia: nam, cum aut civium suorum aliquis ab hostibus esset captus, aut virgo amici nubilis propter paupertatem collocari non posset, amicorum concilium habebat, et, quantum quisque daret, pro cujusque facultatibus imperabat: eamque summam cum fecerat, priusquam acciperet pecuniam, adducebat eum, qui quærebat, ad eos qui conferebant; eique ut ipsi numerarent, faciebat; ut ille, ad quem ea res perveniebat, sciret, quantum cuique deberet.

IV. Tentata autem ejus est abstinentia a Diomedonte Cyziceno. Namque is, rogatu Artaxerxis, Epaminondam pecuniâ corrumpendum susceperat. Hic magno cum pondere auri Thebas venit; et Micythum adolescentulum quinque talentis ad suam perduxit voluntatem; quem tum Epaminondas plurimum diligebat. Micythus Epaminondam convenit, et causam adventûs Diomedontis ostendit. At ille, Diomedonte coram, "Nihil," inquit, "opus pecuniâ est: nam, si ea rex vult quæ Thebanis sint utilia, gratis facere sum paratus; sin autem contraria, non habet auri atque argenti satis: namque orbis terrarum divitias accipere nolo pro patriæ caritate. [Te, qui] me incognitum tentâsti, tuique similem existimâsti, non miror; tibique ignosco. Sed egredere propere, ne alios corrumpas, cum me non potueris. Tu, Micythe, argentum huic redde: nisi id confestim facis, ego te tradam magistratui." Hunc Diomedon cum rogaret, ut tuto exire, suaque, quæ attulisset, liceret efferre; "Istud," inquit, "faciam; neque tuâ causâ, sed meâ: ne, si tibi sit pecunia ademta, aliquis dicat, id ad me ereptum pervenisse, quod delatum accipere noluissem." A quo cum quæsîsset, quo se deduci vellet, et ille, Athenas, dixisset; præsidium dedit, ut eo tuto perveniret. Neque vero id satis habuit; sed etiam, ut inviolatus in navem adscenderet, per Chabriam Atheniensem, de quo supra mentionem fecimus, effecit. Abstinentiæ erit hoc satis testimonium. Plurima quidem proferre possemus; sed modus adhibendus est; quoniam uno hoc volumine vitas excellentium virorum concludere constituimus; quorum separatim multis millibus versuum complures scriptores ante nos explicârunt.

V. Fuit et disertus, ut nemo Thebanus ei par esset eloquentiâ; neque minus concinnus in brevitate respondendi, quam in perpetuâ oratione ornatus. Habuit obtrectatorem Meneclidan quemdam indidem Thebis, et adversarium in administrandâ republicâ, sa-

tis exercitatum in dicendo, ut Thebanum scilicet: namque illi genti plus inest virium, quam ingenii. Is, quod in re militari florere Epaminondam videbat, hortari solebat Thebanos, ut pacem bello anteferrent, ne illius imperatoris opera desideraretur. Huic ille, "Fallis," inquit, "verbo cives tuos, quod hos a bello avocas. Otii enim nomine servitutem concilias: nam paritur pax bello. Itaque qui eâ diutinâ volunt frui, bello exercitati esse debent. Quare, si principes Græciæ esse vultis, castris est vobis utendum, non palæstrâ." Idem ille Meneclidas cum huic objiceret, quod liberos non haberet, neque uxorem duxisset; maximeque insolentiam, quod sibi Agamemnonis belli gloriam videretur consecutus; at ille, "Desine," inquit, "Meneclida, de uxore mihi exprobrare: nam nullius in istâ re minus uti consilio volo." Habebat enim Meneclidas suspicionem adulterii. "Quod autem me Agamemnonem æmulari putas, falleris; namque ille, cum universâ Græciâ, vix decem annis unam cepit urbem: ego contra, ex unâ urbe nostrâ, dieque uno, totam Græciam, Lacedæmoniis fugatis, liberavi."

VI. Idem cum in conventum venisset Arcadum, petens ut societatem cum Thebanis et Argivis facerent; contraque Callistratus, Atheniensium legatus (qui eloquentiâ omnes eo præstabat tempore), postularet, ut potius amicitiam sequerentur Atticorum; et in oratione suâ multa invectus esset in Thebanos et Argivos, in eisque hoc posuisset; animadvertere debere Arcadas, quales utraque civitas cives procreâsset, ex quibus de cæteris possent judicare: Argivos enim fuisse Oresten et Alcmæonem, matricidas; Thebis Œdipum natum, qui, cum patrem suum interfecisset, ex matre liberos procreâsset; hîc, in respondendo, Epaminondas, cum de cæteris perorâsset, postquam ad illa duo opprobria pervenit, admirari se dixit stultitiam rhetoris Attici, qui non animadverterit, innocentes illos natos; domi scelere admisso, cum patriâ essent expulsi, receptos esse ab Atheniensibus. Sed maxime

ejus eloquentia eluxit Spartæ [legati ante pugnam Leuctricam], quo cum omnium sociorum convenissent legati, coram frequentissimo legationum conventu, sic Lacedæmoniorum tyrannidem coarguit, ut non minus illâ oratione opes eorum concusserit, quam Leuctricâ pugnâ. Tum enim perfecit, (quod post apparuit) ut auxilio sociorum Lacedæmonii privarentur.

VII. Fuisse patientem, suorumque injurias ferentem civium, quod se patriæ irasci nefas esse duceret, hæc sunt testimonia. Cum eum, propter invidiam, cives præficere exercitui noluissent, duxque esset delectus belli imperitus, cujus errore eo esset deducta illa multitudo militum, ut omnes de salute pertimescerent, quod locorum angustiis clausi ab hostibus obsidebantur; desiderari cœpta est Epaminondæ diligentia. Erat enim ibi privatus, numero militis. A quo cum peterent opem, nullam adhibuit memoriam contumeliæ, et exercitum, obsidione liberatum, domum reduxit incolumem. Neque vero hoc semel fecit, sed sæpius: maxime autem fuit illustre, cum in Peloponnesum exercitum duxisset adversus Lacedæmonios, haberetque collegas duos, quorum alter erat Pelopidas, vir fortis ac strenuus. Hîc cum criminibus adversariorum omnes in invidiam venissent, ob eamque rem imperium his esset abrogatum, atque in eorum locum alii prætores successissent; Epaminondas populi scito non paruit; idemque ut facerent, persuasit collegis; et bellum, quod susceperat, gessit. Namque animadvertebat, nisi id fecisset, totum exercitum, propter prætorum imprudentiam inscientiamque belli, periturum. Lex erat Thebis, quæ morte multabat, si quis imperium diutius retinuisset, quam lege præfinitum foret. Hanc Epaminondas cum reipublicæ conservandæ causâ latam videret, ad perniciem civitatis conferre noluit; et quatuor mensibus diutius, quam populus jusserat, gessit imperium.

VIII. Postquam domum reditum est, collegæ ejus

hoc crimine accusabantur: quibus ille permisit, ut omnem causam in se transferrent, suâque operâ factum contenderent, ut legi non obedirent. Quâ defensione illis periculo liberatis, nemo Epaminondam responsurum putabat, quod, quid diceret, non haberet. At ille in judicium venit; nihil eorum negavit, quæ adversarii crimini dabant; omniaque, quæ collegæ dixerant, confessus est; neque recusavit, quo minus legis pœnam subiret; sed unum ab iis petivit, ut in [periculo] suo inscriberent: "Epaminondas a Thebanis morte multatus est, quod eos coëgit apud Leuctra superare Lacedæmonios; quos, ante se imperatorem, nemo Bœotorum ausus fuit adspicere in acie: quodque uno prœlio non solum Thebas ab interitu retraxit, sed etiam universam Græciam in libertatem vindicavit; eoque res utrorumque perduxit, ut Thebani Spartam oppugnarent, Lacedæmonii satis haberent, si salvi esse possent: neque prius bellare destitit, quam, Messene constitutâ, urbem eorum obsidione clausit." Hæc cum dixisset, risus omnium cum hilaritate coortus est; neque quisquam judex ausus est de eo ferre suffragium. Sic a judicio capitis maximâ discessit gloriâ.

IX. Hic, extremo tempore imperator apud Mantineam, cum acie instructâ audacius instaret hostes, cognitus a Lacedæmoniis, quod in unius pernicie ejus patriæ sitam putabant salutem, universi in unum impetum fecerunt; neque prius abscesserunt, quam, magnâ cæde factâ, multisque occisis, fortissime ipsum Epaminondam pugnantem, sparo eminus percussum, concidere viderunt. Hujus casu aliquantum retardati sunt Bœoti: neque tamen prius pugnâ excesserunt, quam repugnantes profligârunt. At Epaminondas, cum animadverteret, mortiferum se vulnus accepisse, simulque, si ferrum, quod ex hastili in corpore remanserat, extraxisset, animam statim emissurum, usque eo retinuit, quoad renuntiatum est, vicisse Bœ-

etos. Id postquam audivit, "Satis," inquit, "vixi: invictus enim morior." Tum, ferro extracto, confestim exanimatus est.

X. Hic uxorem nunquam duxit. In quo cum reprehenderetur [quod liberos non relinqueret] a Pelopidâ, qui filium habebat infamem; maleque eum in eo patriæ consulere diceret; "Vide," inquit, "ne tu pejus consulas, qui talem ex te natum relicturus sis. Neque vero stirps mihi potest deesse: namque ex me natam relinquo pugnam Leuctricam, quæ non modo mihi superstes, sed etiam immortalis sit, necesse est." Quo tempore, duce Pelopidâ, exsules Thebas occupârunt, et præsidium Lacedæmoniorum ex arce expulerunt, Epaminondas, quamdiu facta est cædes civium, domo se tenuit; quod neque malos defendere volebat, neque impugnare, ne manus suorum sanguine cruentaret: namque omnem civilem victoriam funestam putabat. Idem, postquam apud Cadmeam pugnari cum Lacedæmoniis cœpit, in primis stetit. Hujus de virtutibus vitâque satis erit dictum, si hoc unum adjunxero, quod nemo eat inficias, Thebas, et ante Epaminondam natum, et post ejus interitum, perpetuo alieno paruisse imperio: contra ea, quamdiu ille præfuerit reipublicæ, caput fuisse totius Græciæ: ex quo intelligi potest, unum hominem pluris quam civitatem fuisse.

XVI. PELOPIDAS.

I. Pelopidas, Thebanus, magis historicis quam vulgo notus. Cujus de virtutibus dubito quemadmodum exponam, quod vereor, ne, si res explicare incipiam, non vitam ejus enarrare, sed historiam videar scribere: si tantummodo summas attigero, ne rudibus literarum Græcarum minus lucide appareat, quantus

fuerit ille vir. Itaque utrique rei occurram, quantum potero; et medebor, cum satietati, tum ignorantiæ lectorum. Phœbidas Lacedæmonius, cum exercitum Olynthum duceret, iterque per Thebas faceret, arcem oppidi, quæ Cadmea nominatur, occupavit, impulsu perpaucorum Thebanorum, qui, adversariæ factioni quo facilius resisterent, Laconum rebus studebant: idque suo privato, non publico, fecit consilio. Quo facto eum Lacedæmonii ab exercitu removerunt, pecuniâque multârunt: neque eo magis arcem Thebanis reddiderunt, quod, susceptis inimicitiis, satius ducebant eos obsideri, quam liberari. Nam, post Peloponnesium bellum, Athenasque devictas, cum Thebanis sibi rem esse existimabant; et eos esse solos, qui adversus resistere auderent. Hac mente amicis suis summas potestates dederant; alteriusque factionis principes partim interfecerant, alios in exsilium ejecerant; in quibus Pelopidas hic, de quo scribere exorsi sumus, pulsus patriâ carebat.

II. Hi omnes fere Athenas se contulerant, non quo sequerentur otium, sed ut, quemque ex proximo locum fors obtulisset, eo patriam recuperare niterentur. Itaque cum tempus est visum rei gerendæ, communiter cum his qui Thebis idem sentiebant, diem delegerunt, ad inimicos opprimendos, civitatemque liberandam, eum, quo maximi magistratus simul consueverant epulari. Magnæ sæpe res non ita magnis copiis sunt gestæ: sed profecto nunquam ab tam tenui initio tantæ opes sunt profligatæ. Nam duodecim adolescentuli coierunt ex his qui exsilio erant multati, cum omnino non essent amplius centum, qui tanto se offerrent periculo. Quâ paucitate perculsa est Lacedæmoniorum potentia: hi enim non magis adversariorum factioni, quam Spartanis, eo tempore bellum intulerunt; qui principes erant totius Græciæ. Quorum imperii majestas, neque ita multo post, Leuctricâ pugnâ, ab hoc initio perculsa, concidit. Illi igitur duodecim, quorum erat dux Pelopidas, cum Athe-

nis interdiu exîssent, ut vesperascente cœlo Thebas possent pervenire, cum canibus venaticis exierunt, retia ferentes, vestitu agresti, quo minore suspicione facerent iter. Qui cum tempore ipso, quo studuerant, pervenissent, domum Charonis devenerunt, a quo et tempus et dies erat datus.

III. Hoc loco libet interponere, (etsi sejunctum ab re positâ est) nimia fiducia quantæ calamitati soleat esse. Nam magistratuum Thebanorum statim ad aures pervenit, exsules in urbem devenisse. Id illi, vino epulisque dediti, usque eo despexerunt, ut ne quærere quidem de tantâ re laborârint. Accessit etiam, quod magis aperiret eorum dementiam: allata est enim epistola Athenis ab Archiâ hierophante, Archiæ, qui tum maximum magistratum Thebis obtinebat; in quâ omnia de profectione exsulum perscripta erant. Quæ cum jam accubanti in convivio esset data, sicut erat signata, sub pulvinum subjiciens; "In crastinum," inquit, "differo res serias." At illi omnes, cum jam nox processisset, vinolenti ab exsulibus, duce Pelopidâ, sunt interfecti. Quibus rebus confectis, vulgo ad arma libertatemque vocato, non solum qui in urbe erant, sed etiam undique ex agris concurrerunt; præsidium Lacedæmoniorum ex arce pepulerunt; patriam obsidione liberaverunt; auctores Cadmeæ occupandæ partim occiderunt, partim in exsilium ejecerunt.

IV. Hoc tam turbido tempore (sicut supra docuimus) Epaminondas, quoad cum civibus dimicatum est, domi quietus fuit. Itaque hæc liberandarum Thebarum propria laus est Pelopidæ: cæteræ fere omnes communes cum Epaminondâ. Namque in Leuctricâ pugnâ, imperatore Epaminondâ, hic fuit dux delectæ manûs, quæ prima phalangem prostravit Laconum. Omnibus præterea periculis affuit: sicut, Spartam cum oppugnavit, alterum tenuit cornu; quoque Messene celerius restitueretur, legatus in Persas est profectus. Denique hæc fuit altera persona Thebis, sed [tamen ita secunda,] ut proxima esset Epaminondæ.

V. Conflictatus autem est cum adversâ fortunâ: nam et initio (sicut ostendimus) exsul patriâ caruit; et, cum Thessaliam in potestatem Thebanorum cuperet redigere, legationisque jure satis tectum se arbitraretur, quod apud omnes gentes sanctum esse consuêsset, a tyranno Alexandro Pheræo, simul cum Ismeniâ comprehensus, in vincula conjectus est. Hunc Epaminondas recuperavit, bello persequens Alexandrum. Post id factum, nunquam is animo placari potuit in eum, a quo erat violatus. Itaque persuasit Thebanis, ut subsidio Thessaliæ proficiscerentur, tyrannosque ejus expellerent. Cujus belli cum ei summa esset data, eoque cum exercitu profectus esset, non dubitavit, simul ac conspexit hostem, confligere. In quo prœlio Alexandrum ut animadvertit, incensus irâ equum in eum concitavit, proculque degressus a suis, conjectu telorum confossus concidit. Atque hoc secundâ victoriâ accidit; nam jam inclinatæ erant tyrannorum copiæ. Quo facto, omnes Thessaliæ civitates interfectum Pelopidam coronis aureis et statuis æneis, liberosque ejus multo agro, donârunt.

XVII. AGESILÄUS.

I. Agesiläus, Lacedæmonius, cum a cæteris scriptoribus, tum eximie a Xenophonte Socratico, collaudatus est: eo enim usus est familiarissime. Hic primum de regno cum Leotychide, fratris filio, habuit contentionem. Mos est enim a majoribus Lacedæmoniis traditus, ut duos haberent semper reges, nomine magis quam imperio, ex duabus familiis Procli et Eurysthenis, qui principes ex progenie Herculis Spartæ reges fuerunt. Harum ex alterâ in alterius familiæ locum fieri non licebat. Itaque utraque suum

retinebat ordinem. Primum ratio habebatur, qui maximus natu esset ex liberis ejus qui regnans decessisset. Sin is virilem sexum non reliquisset, tum deligebatur, qui proximus esset propinquitate. Mortuus erat Agis rex, frater Agesilai. Filium reliquerat Leotychiden, quem ille natum non agnôrat; eumdem moriens suum esse dixerat. Is de honore regni cum Agesilao, suo patruo, contendit; neque id, quod petivit, consecutus est. Nam, Lysandro suffragante, homine (ut ostendimus supra) factioso, et his temporibus potente, Agesiläus antelatus est.

II. Hic simul-atque imperii potitus est, persuasit Lacedæmoniis, ut exercitum emitterent in Asiam, bellumque regi facerent; docens, satius esse in Asiâ quam in Europâ dimicari: namque fama exierat, Artaxerxen comparare classes, pedestresque exercitus, quos in Græciam mitteret. Datâ potestate, tantâ celeritate usus est, ut prius in Asiam cum copiis pervenerit, quam regii satrapæ eum scirent profectum. Quo factum est, ut omnes imparatos imprudentesque offenderet. Id ut cognovit Tissaphernes, qui summum imperium tum inter præfectos habebat regios, inducias a Lacone petivit, simulans, se dare operam, ut Lacedæmoniis cum rege conveniret; re autem verâ, ad copias comparandas: easque impetravit trimestres. Juravit autem uterque, se sine dolo inducias conservaturum. In quâ pactione summâ fide mansit Agesiläus: contra ea, Tissaphernes nihil aliud quam bellum comparavit. Id etsi sentiebat Laco, tamen jusjurandum servabat, multumque in eo se consequi dicebat, quod Tissaphernes perjurio suo et homines suis rebus abalienaret, et Deos sibi iratos redderet; se autem, servatâ religione, confirmare exercitum, cum animadverteret, Deorum numen facere secum, hominesque sibi conciliari amiciores, quod his studere consuêssent, quos conservare fidem vidérent.

III. Postquam induciarum præteriit dies, barbarus, non dubitans, quod ipsius erant plurima domicilia in

Cariâ, et ea regio his temporibus multo putàbatur locupletissima, eo potissimum hostes impetum facturos, omnes suas copias eo contraxerat. At Agesiläus in Phrygiam se convertit; eamque prius depopulatus est, quam Tissaphernes usquam se moveret. Magnâ prædâ militibus locupletatis, Ephesum hiematum exercitum reduxit; atque ibi officinis armorum institutis, magnâ industriâ bellum apparavit. Et, quo studiosius armarentur, insigniusque ornarentur, præmia proposuit, quibus donarentur, quorum egregia in eâ re fuisset industria. Fecit idem in exercitationum generibus, ut, qui cæteris præstitissent, eos magnis afficeret muneribus. His igitur rebus effecit, ut et ornatissimum et exercitatissimum haberet exercitum. Huic cum tempus esset visum copias extrahere ex hibernaculis, vidit, si, quo esset iter facturus, palam pronuntiâsset, hostes non credituros, aliasque regiones præsidiis occupaturos, nec dubitaturos, aliud esse facturum, ac pronuntiâsset. Itaque, cum ille Sardes iturum se dixisset, Tissaphernes eamdem Cariam defendendam putavit. In quo cum eum opinio fefellisset, victumque se vidisset consilio, sero suis præsidio profectus est: nam, cum illo venisset, jam Agesiläus, multis locis expugnatis, magnâ erat prædâ potitus. Laco autem, cum videret hostes equitatu superare, nunquam in campo sui fecit potestatem; et his locis manum conseruit, quibus plus pedestres copiæ valerent. Pepulit ergo, quotiescumque congressus est, multo majores adversariorum copias; et sic in Asiâ versatus est, ut omnium opinione victor duceretur.

IV. Hîc cum jam animo meditaretur proficisci in Persas, et ipsum regem adoriri, nuntius ei domo venit ephorûm missu, bellum Athenienses et Bœotos indixisse Lacedæmoniis: quare venire ne dubitaret. In hoc non minus [ejus] pietas suspicienda est, quam virtus bellica; qui, cum victori præesset exercitui, maximamque haberet fiduciam regni Persarum potiundi, tantâ modestiâ dicto audiens fuit jussis absen-

tium magistratuum, ut si privatus in comitio esset Spartæ. Cujus exemplum utinam imperatores nostri sequi voluissent! Sed illuc redeamus. Agesiläus opulentissimo regno præposuit bonam existimationem, multoque gloriosius duxit, si institutis patriæ paruisset, quam si bello superâsset Asiam. Hac igitur mente Hellespontum copias trajecit, tantâque usus est celeritate, ut, quod iter Xerxes anno vertente confecerat, hic transierit triginta diebus. Cum jam haud ita longe abesset a Peloponneso, obsistere ei conati sunt Athenienses et Bœoti, cæterique eorum socii, apud Coroneam; quos omnes gravi prœlio vicit. Hujus victoriæ vel maxima fuit laus, quod, cum plerique ex fugâ se in templum Minervæ conjecissent, quærereturque ab eo, quid his fieri vellet; etsi aliquot vulnera acceperat eo prœlio, et iratus videbatur omnibus qui adversus arma tulerant; tamen antetulit iræ religionem; et eos vetuit violari. Neque vero hoc solum in Græciâ fecit, ut templa Deorum sancta haberet; sed etiam apud barbaros summâ religione omnia simulacra, arasque conservavit. Itaque prædicabat, mirari se, non sacrilegorum numero haberi, qui supplicibus eorum nocuissent; aut non gravioribus pœnis affici, qui religionem minuerent, quam qui fana spoliarent.

V. Post hoc prœlium, collatum est omne bellum circa Corinthum; ideoque Corinthium est appellatum. Hic cum unâ pugnâ decem millia hostium, Agesilao duce, cecidissent; eoque facto opes adversariorum debilitatæ viderentur; tantum abfuit ab insolentiâ gloriæ, ut commiseratus sit fortunam Græciæ, quod tam multi a se victi vitio adversariorum concidissent: namque illâ multitudine, si sana mens esset Græciæ, supplicium Persas dare potuisse." Idem, cum adversarios intra mœnia compulisset, et, ut Corinthum oppugnaret, multi hortarentur, negavit id suæ virtuti convenire: se enim eum esse dixit, qui ad officium peccantes redire cogeret, non qui

urbes nobilissimas expugnaret Græciæ. "Nam si," inquit, "eos exstinguere voluerimus, qui nobiscum adversus barbaros steterunt, nosmet ipsi nos expugnaverimus, illis quiescentibus; quo facto, sine negotio, cum voluerint, nos oppriment."

VI. Interim accidit illa calamitas apud Leuctra Lacedæmoniis: quo ne proficisceretur, cum a plerisque ad exeundum premeretur, ut si de exitu divinaret, exire noluit. Idem, cum Epaminondas Spartam oppugnaret, essetque sine muris oppidum, talem se imperatorem præbuit, ut eo tempore omnibus apparuerit, nisi ille fuisset, Spartam futuram non fuisse. In quo quidem discrimine celeritas ejus consilii saluti fuit universis. Nam, cum quidam adolescentuli, hostium adventu perterriti, ad Thebanos transfugere vellent, et locum extra urbem editum cepissent; Agesiläus, qui perniciosissimum fore videret, si animadversum esset, quemquam ad hostes transfugere conari, cum suis eo venit; atque (ut si bono animo fecissent) laudavit consilium eorum, quod eum locum occupâssent, et se id quoque fieri debere animadvertisse. Sic adolescentulos simulatâ laudatione recuperavit; et, adjunctis de suis comitibus, locum tutum reliquit: namque illi, aucto numero eorum qui expertes erant consilii, commovere se non sunt ausi, eoque libentius, quod latere arbitrabantur, quæ cogitârant.

VII. Sine dubio, post Leuctricam pugnam, Lacedæmonii se nunquam refecerunt, neque pristinum imperium recuperârunt; cum interim Agesiläus non destitit, quibuscumque rebus posset, patriam juvare. Nam, cum præcipue Lacedæmonii indigerent pecuniâ; ille omnibus, qui a rege defecerant, præsidio fuit; a quibus magnâ donatus pecuniâ, patriam sublevavit. Atque in hoc illud imprimis fuit admirabile: cum maxima munera ei ab regibus, et dynastis, civitatibusque conferrentur, nihil unquam [in] domum suam contulit, nihil de victu, nihil de vestitu Laco-

suum mutavit. Domo eâdem fuit contentus, quâ Eurysthenes, progenitor majorum suorum, fuerat usus: quam qui intrârat, nullum signum libidinis, nullum luxuriæ videre poterat; contra, plurima patientiæ atque abstinentiæ. Sic enim erat instructa, ut nullâ in re differret [cuivis] inopis atque privati.

VIII. Atque hic tantus vir, ut naturam fautricem habuerat in tribuendis animi virtutibus, sic maleficam nactus est in corpore fingendo. Nam et staturâ fuit humili, et corpore exiguo, et claudus altero pede; quæ res etiam nonnullam afferebat deformitatem: atque ignoti, faciem ejus cum intuerentur, contemnebant: qui autem virtutes noverant, non poterant admirari satis. Quod ei usu venit, cum, annorum octoginta, subsidio Tacho in Ægyptum isset, et in actâ cum suis accubuisset, sine ullo tecto; stratumque haberet tale, ut terra tecta esset stramentis: neque huc amplius, quam pellis esset injecta: eodemque comites omnes accubuissent, vestitu humili atque obsoleto, ut eorum ornatus non modo in his regem neminem significaret, sed hominis non beatissimi suspicionem præberet. Hujus de adventu fama cum ad regios esset perlata, celeriter munera eo cujusque generis sunt allata. His, quærentibus Agesiläum, vix fides facta est, unum esse ex his qui tum accubabant. Qui cum regis verbis, quæ attulerant, dedissent, ille, præter vitulina, et hujusmodi genera obsonii, quæ præsens tempus desiderabat, nihil accepit; unguenta, coronas, secundamque mensam, servis dispertiit; cætera referri jussit. Quo facto, eum barbari magis etiam contemserunt, quod eum ignorantiâ bonarum rerum illa potissimum sumsisse arbitrabantur. Hic cum ex Ægypto reverteretur, donatus a rege Nectanebe ducentis viginti talentis, quæ ille muneri populo suo daret; venissetque in portum, qui Menelai vocatur, jacens inter Cyrenas et Ægyptum; in morbum implicitus decessit. Ibi eum amici, quo Spartam facilius

perferre possent, quod mel non habebant, cerâ circumfuderunt; atque ita domum retulerunt.

XVIII. EUMENES.

I. Eumenes, Cardianus.—Hujus si virtuti par data esset fortuna, non ille quidem major, sed multo illustrior, atque etiam honoratior; quod magnos homines virtute metimur, non fortunâ. Nam, cum ætas ejus incidisset in ea tempora quibus Macedones florerent, multum ei detraxit, inter hos viventi, quod alienæ erat civitatis: neque aliud huic defuit, quam generosa stirps. Etsi ille domestico summo genere erat; tamen Macedones eum sibi aliquando anteponi indigne ferebant; neque tamen non patiebantur: vincebat enim omnes curâ, vigilantiâ, calliditate, et celeritate ingenii. Hic peradolescentulus ad amicitiam accessit Philippi, Amyntæ filii; brevique tempore in intimam pervenit familiaritatem. Fulgebat enim jam in adolescentulo indoles virtutis. Itaque eum habuit ad manum scribæ loco; quod multo apud Graios honorificentius est, quam apud Romanos: nam apud nos reverâ, sicut sunt, mercenarii scribæ existimantur: at apud illos, contrario, nemo ad id officium admittitur, nisi honesto loco, et fide, et industriâ cognitâ; quod necesse est omnium consiliorum eum esse participem. Hunc locum tenuit amicitiæ apud Philippum annos septem. Illo interfecto, eodem gradu fuit apud Alexandrum annos tredecim. Novissimo tempore præfuit etiam alteræ equitum alæ, quæ *hetærice* appellabatur. Utrique autem in consilio semper affuit, et omnium rerum habitus est particeps.

II. Alexandro Babylone mortuo, cum regna singulis familiaribus dispartirentur, et summa rerum tra-

ditâ esset tuenda eidem, cui Alexander moriens annulum suum dederat, Perdiccæ; ex quo omnes conjecerant, eum regnum ei commendâsse, quoad liberi ejus in suam tutelam pervenissent; (aberant enim Craterus et Antipater, qui antecedere hunc videbantur: mortuus erat Hephæstio, quem unum Alexander, quod facile intelligi posset, plurimi fecerat) hoc tempore data est Eumeni Cappadocia, sive potius dicta: nam tum in hostium erat potestate. Hunc sibi Perdiccas adjunxerat magno studio, quod in homine fidem et industriam magnam videbat; non dubitans, si eum pellexisset, magno usui fore sibi in his rebus quas apparabat. Cogitabat enim (quod fere omnes in magnis imperiis concupiscunt) omnium partes corripere atque complecti. Neque vero hoc ille solus fecit; sed cæteri quoque omnes, qui Alexandri fuerant amici. Primus Leonnatus Macedoniam præoccupare destinaverat. Is multis magnis pollicitationibus persuadere Eumeni studuit, ut Perdiccam desereret, ac secum faceret societatem. Cum perducere eum non posset, interficere conatus est: et fecisset, nisi ille clam noctu ex præsidiis ejus effugisset.

III. Interim conflata sunt illa bella, quæ ad internecionem post Alexandri mortem gesta sunt; omnesque concurrerunt ad Perdiccam opprimendum. Quem etsi infirmum videbat, quod unus omnibus resistere cogebatur, tamen amicum non deseruit; neque salutis, quam fidei, fuit cupidior. Præfecerat eum Perdiccas ei parti Asiæ, quæ inter Taurum montem jacet atque Hellespontum; et illum unum opposuerat Europæis adversariis. Ipse, Ægyptum oppugnatum, adversus Ptolemæum erat profectus. Eumenes cum neque magnas copias neque firmas haberet, quod inexercitatæ et non multo ante erant contractæ; adventare autem dicerentur, Hellespontumque transîsse, Antipater et Craterus, magno cum exercitu Macedonum, viri cum claritate tum usu belli præstantes, (Macedones vero milites eâ tunc erant famâ,

quâ nunc Romani feruntur: etenim semper habiti sunt fortissimi, qui summam imperii potirentur) Eumenes intelligebat, si copiæ suæ cognôssent, adversus quos ducerentur, non modo non ituras, sed simul cum nuntio dilapsuras. Itaque hoc ejus fuit prudentissimum consilium, ut deviis itineribus milites duceret, in quibus vera audire non possent; et his persuaderet, se contra quosdam barbaros proficisci. Itaque tenuit hoc propositum, et prius in aciem exercitum eduxit, prœliumque commisit, quam milites sui scirent, cum quibus arma conferrent. Effecit etiam illud locorum præoccupatione, ut equitatu potius dimicaret, quo plus valebat, quam peditatu, quo erat deterior.

IV. Quorum acerrimo concursu cum magnam partem diei esset pugnatum, cadit Craterus dux, et Neoptolemus, qui secundum locum imperii tenebat. Cum hoc concurrit ipse Eumenes: qui cum inter se complexi, in terram ex equis decidissent, (ut facile intelligi posset inimicâ mente contendisse, animoque magis etiam pugnâsse, quam corpore) non prius distracti sunt, quam alterum anima reliquerit. Ab hoc aliquot plagis Eumenes vulneratur, neque eo magis ex prœlio excessit, sed acrius hostes institit. Hîc equitibus profligatis, interfecto duce Cratero, multis præterea, et maxime nobilibus, captis, pedester exercitus, quod in ea loca erat deductus, ut invito Eumene elabi non posset, pacem ab eo petiit. Quam cum impetrâsset, in fide non mansit; et se, simul ac potuit, ad Antipatrum recepit. Eumenes Craterum, ex acie semivivum elatum, recreare studuit. Cum id non posset, pro hominis dignitate, proque pristinâ amicitiâ (namque illo usus erat, Alexandro vivo, familiariter) amplo funere extulit, ossaque in Macedoniam uxori ejus ac liberis remisit.

V. Hæc dum apud Hellespontum geruntur, Perdiccas apud flumen Nilum interficitur a Seleuco et Antigono; rerumque summa ad Antipatrum defertur.

Hic, qui deseruerant, exercitu suffragium ferente, capitis absentes damnantur; in his Eumenes. Hac ille perculsus plagâ non succubuit, neque eo secius bellum administravit. Sed exiles res animi magnitudinem, etsi non frangebant, tamen minuebant. Hunc persequens Antigonus, cum omni genere copiarum abundaret, sæpe in itineribus vexabatur; neque unquam ad manum accedere licebat, nisi his locis, quibus pauci possent multis resistere. Sed extremo tempore, cum consilio capi non posset, multitudine circumventus est. Hinc tamen, multis suis amissis, se expedivit, et in castellum Phrygiæ, quod Nora appellatur, confugit. In quo cum circumsideretur, et vereretur, ne uno loco manens equos militares perderet, quod spatium non esset agitandi; callidum fuit ejus inventum, quemadmodum stans jumentum calefieri exercerique posset, quo libentius et cibo uteretur, et a corporis motu non removeretur. Substringebat caput loro altius, quam ut prioribus pedibus plane terram posset attingere. Deinde post verberibus cogebat exsultare, et calces remittere: qui motus non minus sudorem excutiebat, quam si in spatio decurreret. Quo factum est (quod omnibus mirabile est visum) ut jumenta æque nitida ex castello educeret, cum complures menses in obsidione fuisset, ac si in campestribus ea locis habuisset. In hac conclusione, quotiescumque voluit, apparatum et munitiones Antigoni alias incendit, alias disjecit. Tenuit autem se uno loco, quamdiu fuit hiems. Quod castrum subsidia habere non poterat, et ver appropinquabat, simulatâ deditione, dum de conditionibus tractat, præfectis Antigoni imposuit; seque ac suos omnes extraxit incolumes.

VI. Ad hunc Olympias, mater quæ fuerat Alexandri, cum literas et nuntios misisset in Asiam, consultum, utrum repetitum Macedoniam veniret (nam tum in Epiro habitabat), et eas res occuparet; huic ille primum suasit, ne se moveret, et exspectaret,

quoad Alexandri filius regnum adipisceretur: sin aliquâ cupiditate raperetur in Macedoniam, omnium injuriarum oblivisceretur, et in neminem acerbiore uteretur imperio. Horum nihil ea fecit: nam et in Macedoniam profecta est, et ibi crudelissime se gessit. Petiit autem ab Eumene absente, ne pateretur Philippi domûs et familiæ inimicissimos stirpem quoque interimere, ferretque opem liberis Alexandri: quam veniam si sibi daret, quam primum exercitus pararet, quos sibi subsidio adduceret: id quo facilius faceret, se omnibus præfectis, qui in officio manebant, misisse literas, ut ei parerent, ejusque consiliis uterentur. His rebus Eumenes permotus, satius duxit, si ita tulisset fortuna, perire, bene meritis referentem gratiam, quam ingratum vivere.

VII. Itaque copias contraxit; bellum adversus Antigonum comparavit. Quod unâ erant Macedones complures nobiles, in his Peucestes, qui corporis custos fuerat Alexandri, tum autem obtinebat Persidem, Antigenes, cujus sub imperio phalanx erat Macedonum; invidiam verens (quam tamen effugere non potuit), si potius ipse alienigena summi imperii potiretur, quam alii Macedonum, quorum ibi erat multitudo, in principiis nomine Alexandri statuit tabernaculum; in eoque sellam auream, cum sceptro ac diademate, jussit poni, eoque omnes quotidie convenire, ut ibi de summis rebus consilia caperentur; credens minore se invidiâ fore, si, specie imperii, nominisque simulatione Alexandri, bellum videretur administrare. Quod et fecit. Nam, cum non ad Eumenis principia, sed ad regia conveniretur, atque ibi de rebus deliberaretur, quodammodo latebat; cum tamen per eum unum gererentur omnia.

VIII. Hic in Parætacis cum Antigono conflixit, non acie instructâ, sed in itinere; eumque male acceptum in Mediam hiematum coëgit redire. Ipse in finitimâ regione Persidis hiematum copias divisit, non ut voluit, sed ut militum cogebat voluntas:

namque illa phalanx Alexandri Magni, quæ Asiam peragrârat, deviceratque Persas, inveteratâ cum gloriâ, tum etiam licentiâ, non parere se ducibus, sed imperare, postulabat; ut nunc veterani faciunt nostri. Itaque periculum est, ne faciant, quod illi fecerunt suâ intemperantiâ nimiâque licentiâ, ut omnia perdant, neque minus eos, cum quibus steterint, quam adversus quos fecerint. Quod si quis illorum veteranorum legat facta; paria horum cognoscat: neque rem ullam, nisi tempus, interesse judicet. Sed ad illos revertar. Hiberna sumserant, non ad usum belli, sed ad ipsorum luxuriam; longeque inter se discesserant. Hoc Antigonus cum comperisset, intelligeretque, se parem non esse paratis adversariis, statuit aliquid sibi consilii novi esse capiendum. Duæ erant viæ, quâ ex Medis, ubi ille hiemabat, ad adversariorum hibernacula posset perveniri: quarum brevior per loca deserta, quæ nemo incolebat propter aquæ inopiam, cæterum dierum erat fere decem. Illa autem, quâ omnes commeabant, altero tanto longiorem habebat anfractum; sed erat copiosa, omniumque rerum abundans. Hac si proficisceretur, intelligebat, prius adversarios rescituros de suo adventu, quam ipse tertiam partem confecisset itineris. Sin per loca sola contenderet, sperabat, se imprudentem hostem oppressurum. Ad hanc rem conficiendam, imperavit, quam plurimos utres atque etiam culleos comparari; post hæc pabulum; præterea cibaria cocta dierum decem; utque quam minime fieret ignis in castris. Iter, quod habebat, omnes celat. Sic paratus, quâ constituerat, proficiscitur.

IX. Dimidium fere spatium confecerat, cum ex fumo castrorum ejus suspicio allata est ad Eumenen, hostem appropinquare. Conveniunt duces: quæritur, quid opus sit facto. Intelligebant omnes, tam celeriter copias ipsorum contrahi non posse, quam Antigonus affuturus videbatur. Hîc omnibus titubantibus, et de rebus summis desperantibus, Eumenes ait, si

celeritatem velint adhibere, et imperata facere, quod ante non fecerint, se rem expediturum: nam, quod diebus quinque hostis transîsse posset, se effecturum, ut non minus totidem dierum spatio retardaretur: quare circumirent; suas quisque copias contraheret. Ad Antigoni autem refrenandum impetum, tale capit consilium. Certos mittit homines ad infimos montes, qui obvii erant itineri adversariorum; hisque præcipit, ut primâ nocte, quam latissime possint, ignes faciant quam maximos, atque hos secundâ vigiliâ minuant, tertiâ perexiguos reddant; et, assimulatâ castrorum consuetudine, suspicionem injiciant hostibus, his locis esse castra, ac de eorum adventu prænuntiatum; idemque posterâ nocte faciant. Quibus imperatum erat, diligenter præceptum curant. Antigonus tenebris obortis ignes conspicatur: credit de suo adventu esse auditum, et adversarios illuc suas contraxisse copias. Mutat consilium; et, quoniam imprudentes adoriri non posset, flectit iter suum, et illum anfractum longiorem copiosæ viæ capit; ibique diem unum opperitur, ad lassitudinem sedandam militum, ac reficienda jumenta, quo integriore exercitu decerneret.

X. Hic Eumenes callidum imperatorem vicit consilio, celeritatemque impedivit ejus. Neque tamen multum profecit: nam invidiâ ducum, cum quibus erat, perfidiâque [militum] Macedonum veteranorum, cum superior prœlio discessisset, Antigono est deditus; cum exercitus ei ter ante separatis temporibus jurâsset, se eum defensurum, nec unquam deserturum. Sed tanta fuit nonnullorum virtutis obtrectatio, ut fidem amittere mallent, quam eum non prodere. Atque hunc Antigonus, cum ei fuisset infestissimus, conservâsset, si per suos esset licitum, quod ab nullo se plus adjuvari posse intelligebat in his rebus, quas impendere jam apparebat omnibus. Imminebant enim Seleucus, Lysimachus, Ptolemæus, opibus jam valentes; cum quibus ei de summis rebus erat dimicandum. Sed non passi sunt hi, qui circa erant; quod

videbant, Eumene recepto, omnes præ illo parvi futuros. Ipse autem Antigonus adeo erat incensus, ut, nisi magnâ spe maximarum rerum, leniri non posset.

XI. Itaque cum eum in custodiam dedisset, et præfectus custodum quæsîsset, quemadmodum servari vellet? "Ut acerrimum," inquit, "leonem, aut ferocissimum elephantum." Nondum enim statuerat, servaret eum, necne. Veniebat autem ad Eumenen utrumque genus hominum, et qui propter odium fructum oculis ex ejus casu capere vellent, et qui propter veterem amicitiam colloqui consolarique cuperent; multi etiam, qui ejus formam cognoscere studebant, qualis esset, quem tamdiu tamque valde timuissent, cujus in pernicie positam spem habuissent victoriæ. At Eumenes, cum diutius in vinculis esset, ait Onomarcho, penes quem summa imperii erat custodiæ, se mirari, quare jam tertium diem sic teneretur: non enim hoc convenire Antigoni prudentiæ, ut sic deuteretur victo, quin aut interfici aut missum fieri juberet. Hîc, cum ferocius Onomarcho loqui videretur, "Quid? tu," inquit, "animo si isto eras, cur non in prœlio cecidisti potius, quam in potestatem inimici venires?" Huic Eumenes, "Utinam quidem istud evenisset!" inquit: "sed eo non accidit, quod nunquam cum fortiore sum congressus. Non enim cum quoquam arma contuli, quin is mihi succubuerit. Non enim virtute hostium, sed amicorum perfidiâ, decidi." Neque id falsum. **** nam et dignitate fuit honestâ, et viribus ad laborem ferendum firmis, neque tam magno corpore, quam figurâ venustâ.

XII. De hoc Antigonus cum solus constituere non auderet, ad consilium retulit. Hîc cum plerique omnes primo perturbati admirarentur, non jam de eo sumtum esse supplicium, a quo tot annos adeo essent male habiti, ut sæpe ad desperationem forent adducti, quique maximos duces interfecisset; denique in quo uno esset tantum, ut, quoad ille viveret, ipsi securi esse non possent; interfecto, nihil habituri negotii essent:

postremo, si illi redderet salutem, quærebant, quibus amicis esset usurus? sese enim cum Eumene apud eum non futuros. Hîc, cognitâ consilii voluntate, tamen usque ad septimum diem deliberandi sibi spatium reliquit. Tum autem, cum jam vereretur, ne qua seditio exercitûs oriretur, vetuit ad eum quemquam admitti, et quotidianum victum amoveri jussit: nam negabat, se ei vim allaturum, qui aliquando fuisset amicus. Hîc tamen, non amplius, quam triduum, fame fatigatus, cum castra moverentur, insciente Antigono, jugulatus est a custodibus.

XIII. Sic Eumenes, annorum quinque et quadraginta, [cum ab anno vigesimo (uti supra ostendimus) septem annos Philippo apparuisset; et tredecim apud Alexandrum eumdem locum obtinuisset; in his uni equitum alæ præfuisset; post autem Alexandri Magni mortem, imperator exercitus duxisset, summosque duces partim repulisset, partim interfecisset] captus, non Antigoni virtute, sed Macedonum perjurio, talem habuit exitum vitæ. [In] quo quanta fuerit omnium opinio eorum qui post Alexandrum Magnum reges sunt appellati, ex hoc facillime potest judicari, quod nemo, Eumene vivo, rex appellatus est, sed præfectus; iidem, post hujus occasum, statim regium ornatum nomenque sumserunt: neque, quod initio prædicârunt, se Alexandri liberis regnum servare, id præstare voluerunt; et, uno propugnatore sublato, quid sentirent, aperuerunt. Hujus sceleris principes fuerunt Antigonus, Ptolemæus, Seleucus, Lysimachus, Cassander. Antigonus autem Eumenen mortuum propinquis ejus sepeliendum tradidit. Hi militari honesto funere, comitante toto exercitu, humaverunt; ossaque ejus in Cappadociam ad matrem atque uxorem liberosque ejus deportanda curârunt.

XIX. PHOCION.

I. PHOCION, Atheniensis, etsi sæpe exercitibus præfuit, summosque magistratus cepit; tamen multo ejus notior integritas vitæ, quam rei militaris labor. Itaque hujus memoria est nulla, illius autem magna fama: ex quo, cognomine *Bonus* est appellatus: fuit enim perpetuo pauper, cum divitissimus esse posset, propter frequentes delatos honores, potestatesque summas, quæ ei a populo dabantur. Hic cum a rege Philippo munera magnæ pecuniæ repudiaret, legatique hortarentur accipere, simulque admonerent, si ipse his facile careret, liberis tamen suis prospiceret, quibus difficile esset in summâ paupertate tantam paternam tueri gloriam; his ille, "Si mei similes erunt, idem hic," inquit, "agellus illos alet, qui me ad hanc dignitatem perduxit; sin dissimiles sunt futuri, nolo meis impensis illorum ali augerique luxuriam."

II. Idem cum prope ad annum octogesimum prosperâ pervenisset fortunâ, extremis temporibus magnum in odium pervenit suorum civium: primo quod cum Demade, de urbe tradendâ Antipatro, consenserat; ejusque consilio Demosthenes cum cæteris, qui bene de republicâ mereri existimabantur, populi-scito in exsilium erant expulsi. Neque in eo solum offenderat, quod patriæ male consuluerat, sed etiam quod amicitiæ fidem non præstiterat: namque auctus adjutusque a Demosthene, eum, quem tenebat, adscenderat gradum, cum adversus Charetem eum subornaret: ab eodem in judiciis, cum capitis causam diceret, defensus, aliquoties liberatus discesserat. Hunc non solum in periculis non defendit, sed etiam prodidit. Concidit autem maxime uno crimine: quod, cum apud eum summum esset imperium populi, et Nicanorem Cassandri præfectum insidiari Piræeo Atheniensium, a Dercyllo moneretur; idemque postularet,

ut provideret, ne commeatibus civitas privaretur; huic, audiente populo, Phocion negavit esse periculum, seque ejus rei obsidem fore pollicitus est. Neque ita multo post Nicanor Piræeo est potitus; ad quem recuperandum cum populus armatus concurrisset, ille non modo neminem ad arma vocavit, sed ne armatis quidem præesse voluit: [sine quo Athenæ omnino esse non possunt.]

III. Erant eo tempore Athenis duæ factiones, quarum una populi causam agebat, altera optimatum. In hac erat Phocion et Demetrius Phalereus. Harum utraque Macedonum patrociniis nitebatur. Nam populares Polysperchonti favebant; optimates cum Cassandro sentiebant. Interim a Polysperchonte Cassander Macedoniâ pulsus est: quo facto populus superior factus, statim duces adversariæ factionis, capitis damnatos, patriâ pepulit; in his Phocionem et Demetrium Phalereum; deque eâ re legatos ad Polysperchontem misit, qui ab eo peterent, ut sua decreta confirmaret. Huc eodem profectus est Phocion; quo ut venit, causam apud Philippum regem verbo, reipsâ quidem apud Polysperchontem, jussus est dicere: namque is tum regis rebus præerat. Hic ab Agnonide accusatus, quod Piræeum [Nicanori] prodidisset, ex concilii sententiâ in custodiam conjectus, Athenas deductus est, ut ibi de eo legibus fieret judicium.

IV. Huc ubi perventum est, cum propter ætatem pedibus jam non valeret, vehiculoque portaretur, magni concursus sunt facti; cum alii, reminiscentes veteris famæ, ætatis misererentur; plurimi vero irâ exacuerentur, propter proditionis suspicionem Piræei; maximeque, quod adversus populi commoda in senectute steterat. Quâ de re ne perorandi quidem ei data est facultas, et dicendi causam. Inde judicio, legitimis quibusdam confectis, damnatus, traditus est undecim viris, quibus ad supplicium, more Atheniensium, publice damnati tradi solent. Hic cum ad mor-

tem duceretur, obvius ei fuit Emphyletus, quo familiariter fuerat usus. Is cum lacrymans dixisset: "O! quam indigna perpeteris, Phocion!" huic ille, "At non inopinata," inquit: "hunc enim exitum plerique clari viri habuerunt Athenienses." In hoc tantum fuit odium multitudinis, ut nemo ausus sit eum liber sepelire. Itaque a servis sepultus est.

XX. TIMOLEON.

I. Timoleon, Corinthius.—Sine dubio, magnus omnium judicio hic vir exstitit. Namque huic uni contigit, quod nescio an ulli, ut et patriam, in quâ erat natus, oppressam a tyranno liberaret, et a Syracusis, quibus auxilio erat missus, inveteratam servitutem depelleret; totamque Siciliam, multos annos bello vexatam, a barbarisque oppressam, suo adventu in pristinum restitueret. Sed in his rebus non simplici fortunâ conflictatus est; et (id quod difficilius putatur) multo sapientius tulit secundam quam adversam fortunam. Nam, cum frater ejus Timophanes, dux a Corinthiis delectus, tyrannidem per milites mercenarios occupâsset, particepsque regni posset esse; tantum abfuit a societate sceleris, ut antetulerit suorum civium libertatem fratris saluti; et patriæ parere legibus, quam imperare, satius duxerit. Hac mente per haruspicem, communemque affinem, cui soror ex eisdem parentibus nata nupta erat, fratrem tyrannum interficiendum curavit. Ipse non modo manus non attulit, sed ne adspicere quidem fraternum sanguinem voluit: nam, dum res conficeretur, procul in præsidio fuit, ne quis satelles posset succurrere. Hoc præclarissimum ejus facinus non pari modo probatum est ab omnibus: nonnulli enim læsam ab eo pietatem putabant, et invidiâ laudem virtutis obterebant. Mater

vero, post id factum, neque domum ad se filium admisit, neque adspexit, quin eum fratricidam impiumque detestans compellaret. Quibus rebus ille adeo est commotus, ut nonnunquam vitæ finem facere voluerit, atque ex ingratorum hominum conspectu morte decedere.

II. Interim Dione Syracusis interfecto, Dionysius rursus Syracusarum potitus est: cujus adversarii opem a Corinthiis petierunt, ducemque, quo in bello uterentur, postulârunt. Huc Timoleon missus incredibili felicitate Dionysium totâ Siciliâ depulit. Cum interficere posset, noluit; tutoque ut Corinthum perveniret, effecit: quod utrorumque Dionysiorum opibus Corinthii sæpe adjuti fuerant; cujus benignitatis memoriam volebat exstare; eamque præclaram victoriam ducebat, in quâ plus esset clementiæ quam crudelitatis: postremo, ut non solum auribus acciperetur, sed etiam oculis cerneretur, quem et ex quanto regno ad quam fortunam detrusisset. Post Dionysii decessum, cum Hicetâ bellavit, qui adversatus fuerat Dionysio; quem non odio tyrannidis dissensisse, sed cupiditate, indicio fuit, quod ipse, expulso Dionysio, imperium dimittere noluit. Hoc superato, Timoleon maximas copias Carthaginiensium apud Crimissum flumen fugavit; ac satis habere coëgit, si liceret Africam obtinere, qui jam complures annos possessionem Siciliæ tenebant. Cepit etiam Mamercum, Italicum ducem, hominem bellicosum et potentem, qui tyrannos adjutum in Siciliam venerat.

III. Quibus rebus confectis, cum propter diuturnitatem belli non solum regiones, sed etiam urbes, desertas videret, conquisivit, quos potuit, primum Siculos, deinde Corintho arcessivit colonos; quod ab his initio Syracusæ erant conditæ. Civibus veteribus sua restituit; novis bello vacuefactas possessiones divisit; urbium mœnia disjecta, fanaque [deserta] refecit; civitatibus leges libertatemque reddidit; ex maximo bello tantum otium totæ insulæ conciliavit,

ut hic conditor urbium earum, non illi qui initio deduxerant, videretur. Arcem Syracusis, quam munierat Dionysius ad urbem obsidendam, a fundamentis disjecit: cætera tyrannidis propugnacula demolitus est; deditque operam, ut quam minime multa vestigia servitutis manerent. Cum tantis esset opibus, ut etiam invitis imperare posset; tantum autem haberet amorem omnium Siculorum, ut, nullo recusante, regnum obtineret; maluit se diligi, quam metui. Itaque, cum primum potuit, imperium deposuit; et privatus Syracusis, quod reliquum vitæ fuit, vixit. Neque vero id imperite fecit: nam, quod cæteri reges imperio potuerunt, hic benevolentiâ tenuit. Nullus honos huic defuit: neque postea res ulla Syracusis gesta est publice, de quâ prius sit decretum, quam Timoleontis sententiâ cognitâ. Nullius unquam consilium non modo antelatum, sed ne comparatum quidem est. Neque id magis benevolentiâ factum est, quam prudentiâ.

IV. Hic cum ætate jam provectus esset, sine ullo morbo lumina oculorum amisit: quam calamitatem ita moderate tulit, ut neque eum querentem quisquam audierit, neque eo minus privatis publicisque rebus interfuerit. Veniebat autem in theatrum, cum ibi concilium populi haberetur, propter valetudinem vectus jumentis junctis, atque ita de vehiculo, quæ videbantur, dicebat: neque hoc illi quisquam tribuebat superbiæ. Nihil enim unquam, neque insolens neque gloriosum, ex ore ejus exiit: qui quidem, cum suas laudes audiret prædicari, nunquam aliud dixit, quam se in eâ re maximas Diis gratias agere atque habere, quod, cum Siciliam recreare constituissent, tum se potissimum ducem esse voluissent. Nihil enim rerum humanarum sine Deorum numine geri putabat. Itaque suæ domi sacellum Αυτοματιας constituerat, idque sanctissime colebat.

V. Ad hanc hominis excellentem bonitatem mirabiles accesserunt casus: nam prœlia maxima natali

die suo fecit omnia: quo factum est, ut ejusdem natalem festum haberet universa Sicilia. Huic quidam Lamestius, homo petulans et ingratus, vadimonium cum vellet imponere, quod cum illo se lege agere diceret, et complures concurrissent, qui procacitatem hominis manibus coërcere conarentur; Timoleon oravit omnes, ne id facerent: namque id ut Lamestio cæterisque liceret, se maximos labores summaque adiisse pericula: hanc enim speciem libertatis esse, si omnibus, quod quisque vellet, legibus experiri liceret. Idem, cum quidam Lamestii similis, nomine Demænetus, in concione populi, de rebus gestis ejus detrahere cœpisset, ac nonnulla inveheretur in Timoleonta, dixit, Nunc demum se voti esse damnatum: namque hæc a Diis immortalibus semper precatum, ut talem libertatem restitueret Syracusanis, in quâ cuivis liceret, de quo vellet, impune dicere. Hic cum diem supremum obiisset, publice a Syracusanis in gymnasio, quod Timoleonteum appellatur, totâ celebrante Siciliâ, sepultus est.

XXI. DE REGIBUS.

I. Hi fere fuerunt Græciæ gentis duces, qui memoriâ digni videbantur, præter reges. Namque eos attingere noluimus, quod omnium res gestæ separatim sunt relatæ. Neque tamen hi admodum sunt multi. Lacedæmonius autem Agesiläus, nomine, non potestate, fuit rex; sicuti cæteri Spartani. Ex his vero, qui dominatum imperio tenuerunt, excellentissimi fuerunt (ut nos judicamus) Persarum Cyrus, et Darius, Hystaspis filius; quorum uterque privatus virtute regnum est adeptus. Prior horum apud Massagetas in prœlio cecidit: Darius senectute diem obiit supremum. Tres sunt præterea ejusdem generis, Xerxes,

sit duo Artaxerxes, Macrochir et Mnemon. Xerxi maxime est illustre, quod, maximis post hominum memoriam exercitibus, terrâ marique bellum intulit Græciæ. At Macrochir præcipuam habet laudem amplissimæ pulcherrimæque corporis formæ; quam incredibili ornavit virtute belli: namque illo Perses nemo fuit manu fortior. Mnemon autem justitiæ famâ floruit: nam, cum matris suæ scelere amisisset uxorem, tantum indulsit dolori, ut eum pietas vinceret. Ex his duo, eodem nomine, morbo naturæ debitum reddiderunt; tertius ab Artabano præfecto ferro interemtus est.

II. Ex Macedonum autem genere duo multo cæteros antecesserunt rerum gestarum gloriâ: Philippus, Amyntæ filius, et Alexander Magnus. Horum alter Babylone morbo consumtus est: Philippus Ægis a Pausaniâ, cum spectatum ludos iret, juxta theatrum occisus est. Unus Epirotes Pyrrhus, qui cum populo Romano bellavit. Is cum Argos oppidum oppugnaret in Peloponneso, lapide ictus interiit. Unus item Siculus, Dionysius prior: nam et manu fortis, et belli peritus fuit, et (id quod in tyranno non facile reperitur) minime libidinosus, non luxuriosus, non avarus, nullius rei denique cupidus, nisi singularis perpetuique imperii, ob eamque rem crudelis: nam, dum id studuit munire, nullius pepercit vitæ, quem ejus insidiatorem putaret. Hic cum virtute tyrannidem sibi peperisset, magnâ retinuit felicitate; majorque annos sexaginta natus decessit, florente regno. Neque in tam multis annis cujusquam ex suâ stirpe funus vidit; cum ex tribus uxoribus liberos procreâsset, multique ei nati essent nepotes.

III. Fuerunt præterea magni reges ex amicis Alexandri Magni, qui, post obitum ejus, imperia ceperunt: in his Antigonus, et hujus filius Demetrius, Lysimachus, Seleucus, Ptolemæus. Ex his Antigonus, cum adversus Seleucum Lysimachumque dimicaret, in prœlio occisus est. Pari leto affectus est

Lysimachus a Seleuco. Nam, societate dissolutâ, bellum inter se gesserunt. At Demetrius, cum filiam suam Seleuco in matrimonium dedisset, neque eo magis fida inter eos amicitia manere potuisset, captus bello, in custodiâ socer generi, periit morbo. Neque ita multo post Seleucus a Ptolemæo Ceranno dolo interfectus est; quem ille, a patre expulsum Alexandreâ, alienarum opum indigentem, receperat. Ipse autem Ptolemæus, cum vivus filio regnum tradidisset, ab illo eodem vitâ privatus dicitur. De quibus quoniam satis dictum putamus, non incommodum videtur, non præterire Hamilcarem et Hannibalem, quos et animi magnitudine et calliditate omnes in Africâ natos præstitisse constat.

XXII. HAMILCAR.

I. Hamilcar, Hannibalis filius, cognomine Barcas, Carthaginiensis, primo Punico bello, sed temporibus extremis, admodum adolescentulus, in Siciliâ præesse cœpit exercitui. Cum, ante ejus adventum, et mari et terrâ male res gererentur Carthaginiensium, ipse, ubi affuit, nunquam hosti cessit, neque locum nocendi dedit: sæpeque e contrario, occasione datâ, lacessivit, semperque superior discessit. Quo facto, cum pæne omnia in Siciliâ Pœni amisissent, ille Erycem sic defendit, ut bellum eo loco gestum non videretur. Interim Carthaginienses, classe apud Insulas Ægates a C. Lutatio, consule Romanorum, superati, statuerunt belli finem facere; eamque rem arbitrio permiserunt Hamilcaris. Ille, etsi flagrabat bellandi cupiditate, tamen paci serviendum putavit, quod patriam, exhaustam sumtibus, diutius calamitatem belli ferre non posse intelligebat: sed ita, ut statim mente agitaret, si paulum modo res essent refectæ, bellum

renovare, Romanosque armis persequi, donicum aut [certe] vicissent, aut victi manus dedissent. Hoc consilio pacem conciliavit: in quâ tantâ fuit ferociâ, ut, cum Catulus negaret se bellum compositurum, nisi ille cum suis, qui Erycem tenuerunt, armis relictis, Siciliâ decederent; succumbente patriâ, ipse periturum se potius dixerit, quam cum tanto flagitio domum rediret: non enim suæ esse virtutis, arma, a patriâ accepta adversus hostes, adversariis tradere. Hujus pertinaciæ cessit Catulus.

II. At ille, ut Carthaginem venit, multo aliter, ac sperabat, rempublicam se habentem cognovit: namque, diuturnitate externi mali, tantum exarsit intestinum bellum, ut nunquam pari periculo fuerit Carthago, nisi cum deleta est. Primo mercenarii milites, qui adversus Romanos fuerant, desciverunt; quorum numerus erat viginti millium. Hi totam abalienârunt Africam, ipsam Carthaginem oppugnârunt. Quibus malis adeo sunt Pœni perterriti, ut etiam auxilia a Romanis petiverint, eaque impetrârint. Sed extremo, cum prope jam ad desperationem pervenissent, Hamilcarem imperatorem fecerunt. Is non solum hostes a muris Carthaginis removit, cum amplius centum millia facta essent armatorum; sed etiam eo compulit, ut, locorum angustiis clausi, plures fame quam ferro interirent. Omnia oppida abalienata, in his Uticam atque Hipponem, valentissima totius Africæ, restituit patriæ. Neque eo fuit contentus, sed etiam fines imperii propagavit; totâ Africâ tantum otium reddidit, ut nullum in eâ bellum videretur multis annis fuisse.

III. Rebus his ex sententiâ peractis, fidenti animo atque infesto Romanis, quo facilius causam bellandi reperiret, effecit, ut imperator cum exercitu in Hispaniam mitteretur; eoque secum duxit filium Hannibalem, annorum novem. Erat præterea cum eo adolescens illustris, formosus, Hasdrubal, quem nonnulli diligi turpius, quam par erat, ab Hamilcare loquebantur: non enim maledici tanto viro deesse po-

terant. Quo factum est, ut a præfecto morum Hasdrubal cum eo vetaretur esse. Huic ille filiam suam in matrimonium dedit, quod, moribus eorum, non poterat interdici socero gener. De hoc ideo mentionem fecimus, quod, Hamilcare occiso, ille exercitui præfuit, resque magnas gessit; et princeps largitione vetustos pervertit mores Carthaginiensium; ejusdemque post mortem Hannibal ab exercitu accepit imperium.

IV. At Hamilcar, posteaquam mare transiit, in Hispaniamque venit, magnas res secundâ gessit fortunâ; maximas bellicosissimasque gentes subegit; equis, armis, viris, pecuniâ, totam locupletavit Africam. Hîc, cum in Italiam bellum inferre meditaretur, nono anno postquam in Hispaniam venerat, in prœlio pugnans adversus Vettones occisus est. Hujus perpetuum odium erga Romanos maxime concitâsse videtur secundum bellum Punicum: namque Hannibal, filius ejus, assiduis patris obtestationibus eo est perductus, ut interire, quam Romanos non experiri, mallet.

XXIII. HANNIBAL.

I. Hannibal, Hamilcaris filius, Carthaginiensis. —Si verum est, quod nemo dubitat, ut populus Romanus omnes gentes virtute superârit, non est inficiandum, Hannibalem [tanto] præstitisse cæteros imperatores prudentiâ, quanto populus Romanus antecedat fortitudine cunctas nationes. Nam quotiescumque cum eo congressus est in Italiâ, semper discessit superior. Quod nisi domi civium suorum invidiâ debilitatus esset, Romanos videretur superare potuisse. Sed multorum obtrectatio devicit unius virtutem. Hic autem, velut hæreditate relictum, odium paternum

erga Romanos sic confirmavit, ut prius animam, quam id, deposuerit; qui quidem, cum patriâ pulsus esset, et alienarum opum indigeret, nunquam destiterit animo bellare cum Romanis.

II. Nam, ut omittam Philippum, quem absens hostem reddidit Romanis; omnium his temporibus potentissimus rex Antiochus fuit. Hunc tantâ cupiditate incendit bellandi, ut usque a Rubro Mari arma conatus sit inferre Italiæ. Ad quem cum legati venissent Romani, qui de ejus voluntate explorarent, darêntque operam consiliis clandestinis, ut Hannibalem in suspicionem regi adducerent, tamquam ab ipsis corruptum, alia, atque antea, sentire; neque id frustra fecissent, idque Hannibal comperisset, seque ab interioribus consiliis segregari vidisset; tempore dato, adiit ad regem, eique cum multa de fide suâ et odio in Romanos commemorâsset, hoc adjunxit: "Pater," inquit, "meus, Hamilcar, puerulo me, utpote non amplius novem annos nato, in Hispaniam imperator proficiscens Carthagine, Jovi Optimo Maximo hostias immolavit. Quæ divina res dum conficiebatur, quæsivit a me, vellemne secum in castra proficisci? Id cum libenter accepissem, atque ab eo petere cœpissem, ne dubitaret ducere; tum ille, 'Faciam,' inquit, 'si fidem mihi, quam postulo, dederis.' Simul me ad aram adduxit, apud quam sacrificare instituerat; eamque, cæteris remotis, tenentem jurare jussit, nunquam me in amicitiâ cum Romanis fore. Id ego jusjurandum, patri datum, usque ad hanc ætatem ita conservavi, ut nemini dubium esse debeat, quin reliquo tempore eâdem mente sim futurus. Quare, si quid amice de Romanis cogitabis, non imprudenter feceris, si me celâris. Cum quidem bellum parabis, te ipsum frustraberis, si non me in eo principem posueris."

III. Hac igitur [quâ diximus] ætate, cum patre in Hispaniam profectus est: cujus post obitum, Hasdrubale imperatore suffecto, equitatui omni præfuit. Hoc quoque interfecto, exercitus summam imperii ad

eum detulit. Id, Carthaginem delatum, publice comprobatum est. Sic Hannibal, minor quinque et viginti annis natus, imperator factus, proximo triennio omnes gentes Hispaniæ bello subegit: Saguntum, fœderatam civitatem, vi expugnavit: tres exercitus maximos comparavit. Ex his unum in Africam misit, alterum cum Hasdrubale fratre in Hispaniâ reliquit, tertium in Italiam secum duxit. Saltum Pyrenæum transiit. Quâcumque iter fecit, cum omnibus incolis conflixit; neminem, nisi victum, dimisit. Ad Alpes posteaquam venit, quæ Italiam ab Galliâ sejungunt; quas nemo unquam cum exercitu ante eum, præter Herculem Graium, transierat (quo facto is hodie saltus Graius appellatur); Alpicos, conantes prohibere transitu, concidit; loca patefecit; itinera muniit; effecit[que] ut eâ elephantus ornatus ire posset, quâ antea unus homo inermis vix poterat repere. Hac copias traduxit, in Italiamque pervenit.

IV. Conflixerat apud Rhodanum cum P. Cornelio Scipione consule, eumque pepulerat. Cum hoc eodem [de Clastidio] apud Padum decernit; saucium inde ac fugatum dimittit. Tertio idem Scipio, cum collegâ Tiberio Longo, apud Trebiam adversus eum venit, Cum his manum conseruit; utrosque profligavit. Inde per Ligures Apenninum transit, petens Etruriam. Hoc itinere adeo gravi morbo afficitur oculorum, ut postea nunquam dextero æque bene usus sit. Quâ valetudine cum etiam nunc premeretur, lecticâque ferretur; C. Flaminium consulem, apud Trasimenum cum exercitu insidiis circumventum, occidit; neque multo post, C. Centenium prætorem, cum delectâ manu saltus occupantem. Hinc in Apuliam pervenit, Ibi obviam ei venerunt duo consules, C. Terentius et L. Paulus Æmilius. Utriusque exercitus uno prœlio fugavit: Paulum consulem occidit, et aliquot præterea consulares, in his Cn. Servilium Geminum, qui anno superiore fuerat consul.

V. Hac pugnâ pugnatâ, Romam profectus est,

nullo resistente. In propinquis Urbis montibus moratus est. Cum aliquot ibi dies castra habuisset, et reverteretur Capuam, Q. Fabius Maximus, dictator Romanus, in agro Falerno se ei objecit. Hîc clausus locorum angustiis, noctu sine ullo detrimento exercitûs se expedivit: Fabio, callidissimo imperatori, verba dedit: namque obductâ nocte, sarmenta in cornibus juvencorum deligata incendit, ejusque generis multitudinem magnam dispalatam immisit. Quo repentino objectu viso, tantum terrorem injecit exercitui Romanorum, ut egredi extra vallum nemo sit ausus. Hanc post rem gestam non ita multis diebus, M. Minucium Rufum, magistrum equitum, pari ac dictatorem imperio, dolo productum in prœlium, fugavit. Ti. Sempronium Gracchum, iterum consulem, in Lucanis absens, in insidias inductum sustulit. M. Claudium Marcellum, quinquies consulem, apud Venusiam pari modo interfecit. Longum est enumerare prœlia. Quare hoc unum satis erit dictum, ex quo intelligi possit, quantus ille fuerit. Quamdiu in Italiâ fuit, nemo ei in acie restitit; nemo adversus eum, post Cannensem pugnam, in campo castra posuit.

VI. Hîc invictus, patriam defensum revocatus, bellum gessit adversus P. Scipionis filium, quem ipse primum apud Rhodanum, iterum apud Padum, tertio apud Trebiam, fugaverat. Cum hoc, exhaustis jam patriæ facultatibus, cupivit inpræsentiarum bellum componere, quo valentior postea congrederetur. In colloquium convenit; conditiones non convenerunt. Post id factum, paucis diebus, apud Zamam cum eodem conflixit: pulsus (incredibile dictu) biduo et duabus noctibus Adrumetum pervenit, quod abest a Zamâ circiter millia passuum trecenta. In hac fugâ Numidæ, qui simul cum eo ex acie excesserant, insidiati sunt ei; quos non solum effugit, sed etiam ipsos oppressit. Adrumeti reliquos ex fugâ collegit. Novis delectibus paucis diebus multos contraxit.

VII. Cum in apparando acerrime esset occupatus,

Carthaginienses bellum cum Romanis composuerunt. Ille nihilo secius exercitui postea præfuit, resque in Africâ gessit [itemque Mago frater ejus] usque ad P. Sulpicium et C. Aurelium consules. His enim magistratibus legati Carthaginienses Romam venerunt, qui senatui populoque Romano gratias agerent, quod cum his pacem fecissent, ob eamque rem coronâ aureâ eos donarent, simulque peterent, ut obsides eorum Fregellis essent, captivique redderentur. His ex senatûs-consulto responsum est: munus eorum gratum acceptumque esse; obsides, quo loco rogarent, futuros; captivos non remissuros, quod Hannibalem, cujus operâ susceptum bellum foret, inimicissimum nomini Romano, et nunc cum imperio apud exercitum haberent, itemque fratrem ejus Magonem. Hoc responso Carthaginienses cognito, Hannibalem domum [Magonemque] revocârunt. Huc ut rediit, prætor factus est, postquam rex fuerat, anno secundo et vigesimo. Ut enim Romæ consules, sic Carthagine quotannis annui bini reges creabantur. In eo magistratu pari diligentiâ se Hannibal præbuit, ac fuerat in bello. Namque effecit, ex novis vectigalibus non solum ut esset pecunia, quæ Romanis ex fœdere penderetur, sed etiam superesset, quæ in ærario poneretur. Deinde, anno post præturam, Marco Claudio, Lucio Furio consulibus, Romani legati Carthaginem venerunt. Hos Hannibal sui exposcendi gratiâ missos ratus, priusquam his senatus daretur, navem conscendit clam, atque in Syriam ad Antiochum profugit. Hac re palam factâ, Pœni naves duas, quæ eum comprehenderent, si possent consequi, miserunt: bona ejus publicârunt: domum a fundamentis disjecerunt: ipsum exsulem judicârunt.

VIII. At Hannibal, anno tertio postquam domo profugerat, L. Cornelio, Quinto Minucio consulibus, cum quinque navibus Africam accessit, in finibus Cyrenæorum, si forte Carthaginienses ad bellum Antiochi spe fiduciâque inducere posset; cui jam per-

suaserat, ut cum exercitibus in Italiam proficisceretur. Huc Magonem fratrem excivit. Id ubi Pœni resciverunt, Magonem eâdem, quâ fratrem, absentem pœnâ affecerunt. Illi, desperatis rebus, cum solvissent naves, ac vela ventis dedissent, Hannibal ad Antiochum pervenit. De Magonis interitu duplex memoria prodita est: namque alii naufragio, alii a servis ipsius interfectum eum, scriptum reliquerunt. Antiochus autem, si tam in agendo bello parere voluisset consiliis ejus, quam in suscipiendo instituerat, propius Tiberi, quam Thermopylis, de summâ imperii dimicâsset. Quem etsi multa stulte conari videbat, tamen nullâ deseruit in re. Præfuit paucis navibus, quas ex Syriâ jussus erat in Asiam ducere; hisque adversus Rhodiorum classem in Pamphylio mari conflixit: quo cum multitudine adversariorum sui superarentur, ipse, quo cornu rem gessit, fuit superior.

IX. Antiocho fugato, verens, ne dederetur (quod sine dubio accidisset, si sui fecisset potestatem), Cretam ad Gortynios venit, ut ibi, quo se conferret, consideraret. Vidit autem vir omnium callidissimus, magno se fore periculo, nisi quid providisset, propter avaritiam Cretensium: magnam enim secum pecuniam portabat, de quâ sciebat exîsse famam. Itaque capit tale consilium: amphoras complures complet plumbo; summas operit auro et argento. Has, præsentibus principibus, deponit in templo Dianæ; simulans, se suas fortunas illorum fidei credere. His in errorem inductis, statuas æneas, quas secum portabat, omnes suâ pecuniâ complet, easque in propatulo domi abjicit. Gortynii templum magnâ curâ custodiunt, non tam a cæteris, quam ab Hannibale, ne ille, inscientibus his, tolleret, secumque duceret.

X. Sic conservatis suis rebus, Pœnus, illusis Cretensibus omnibus, ad Prusiam in Pontum pervenit: apud quem eodem animo fuit erga Italiam; neque aliud quidquam egit, quam regem armavit et exercuit adversus Romanos. Quem cum videret domesticis

rebus minus esse robustum, conciliabat cæteros reges, adjungebatque bellicosas nationes. Dissidebat ab eo Pergamenus rex Eumenes, Romanis amicissimus; bellumque inter eos gerebatur et mari et terrâ: quo magis cupiebat eum Hannibal opprimi: (sed utrobique Eumenes plus valebat, propter Romanorum societatem:) quem si removisset, faciliora sibi cætera fore arbitrabatur. Ad hunc interficiendum, talem iniit rationem. Classe paucis diebus erant decreturi: superabatur navium multitudine: dolo erat pugnandum, cum par non esset armis. Imperavit quam plurimas venenatas serpentes vivas colligi, easque in vasa fictilia conjici. Harum cum confecisset magnam multitudinem, die ipso, quo facturus erat navale prœlium, classiarios convocat, hisque præcipit, omnes ut in unam Eumenis regis concurrant navem, a cæteris tantum satis habeant se defendere: id facile illos serpentium multitudine consecuturos: rex autem in quâ nave veheretur, ut scirent, se facturum; quem si aut cepissent aut interfecissent, magno his pollicetur præmio fore.

XI. Tali cohortatione militum factâ, classis ab utrisque in prœlium deducitur. Quarum acie constitutâ, priusquam signum pugnæ daretur, Hannibal, ut palam faceret suis, quo loco Eumenes esset, tabellarium in scaphâ cum caduceo mittit: qui ubi ad naves adversariorum pervenit, epistolam ostendens, se regem professus est quærere. Statim ad Eumenen deductus est, quod nemo dubitabat aliquid de pace esse scriptum. Tabellarius, ducis nave declaratâ suis, eodem, unde ierat, se recepit. At Eumenes, solutâ epistolâ, nihil in eâ reperit, nisi quod ad irridendum eum pertineret; cujus etsi causam mirabatur, (neque reperiebatur) tamen prœlium statim committere non dubitavit. Horum in concursu Bithyni, Hannibalis præcepto, universi navem Eumenis adoriuntur: quorum vim cum rex sustinere non posset, fugâ salutem petiit; quam consecutus non esset, nisi intra sua præ-

sidia se recepisset, quæ in proximo litore erant collocata. Reliquæ Pergamenæ naves cum adversarios premerent acrius, repente in eas vasa fictilia, de quibus supra mentionem fecimus, conjici cœpta sunt; quæ jacta initio risum pugnantibus excitârunt; nec, quare id fieret, poterat intelligi. Postquam autem naves completas conspexerunt serpentibus, novâ re perterriti, cum, quid potissimum vitarent, non viderent, puppes averterunt, seque ad sua castra nautica retulerunt. Sic Hannibal consilio arma Pergamenorum superavit: neque tum solum, sed sæpe alias pedestribus copiis pari prudentiâ pepulit adversarios.

XII. Quæ dum in Asiâ geruntur, accidit casu, ut legati Prusiæ Romæ apud L. Quintium Flamininum consularem cœnarent; atque ibi de Hannibale mentione factâ, ex his unus diceret, eum in Prusiæ regno esse. Id postero die Flamininus senatui detulit. Patres conscripti, qui, Hannibale vivo, nunquam se sine insidiis futuros existimabant, legatos in Bithyniam miserunt, in his Flamininum, qui a rege peterent, ne inimicissimum suum secum haberet, sibique dederet. His Prusias negare ausus non est: illud recusavit, ne id a se fieri postularent, quod adversus jus hospitii esset: ipsi, si possent, comprehenderent: locum, ubi esset, facile inventuros. Hannibal enim uno loco se tenebat in castello, quod ei ab rege datum erat muneri; idque sic ædificârat, ut in omnibus partibus ædificii exitum sibi haberet, semper verens, ne usu eveniret, quod accidit. Huc cum legati Romanorum venissent, ac multitudine domum ejus circumdedissent, puer ab januâ prospiciens Hannibali dixit, plures, præter consuetudinem, armatos apparere; qui imperavit ei, ut omnes fores ædificii circumiret, ac propere sibi renuntiaret, num eodem modo undique obsideretur. Puer cum celeriter, quid esset, renuntiâsset, omnesque exitus occupatos ostendisset; sensit id non fortuito factum, sed se peti, neque sibi diutius vitam esse retinendam. Quam ne alieno arbitrio dimitteret,

memor pristinarum virtutum, venenum, quod semper secum habere consueverat, sumsit. Sic vir fortissimus, multis variisque perfunctus laboribus, anno acquievit septuagesimo.

XIII. Quibus consulibus interierit, non convenit. Nam Atticus, Marco Claudio Marcello, Q. Fabio Labeone consulibus mortuum, in annali suo scriptum reliquit; at Polybius, L. Æmilio Paulo et Cn. Bæbio Tamphilo; Sulpitius autem, P. Cornelio Cethego, M. Bæbio Tamphilo. Atque hic tantus vir, tantisque bellis districtus, nonnihil temporis tribuit literis: namque aliquot ejus libri sunt, Græco sermone confecti; in his, ad Rhodios de Cn. Manlii Vulsonis in Asiâ rebus gestis. Hujus bella gesta multi memoriæ prodiderunt; sed ex his duo, qui cum eo in castris fuerunt, simulque vixerunt, quamdiu fortuna passa est, Silenus, et Sosilus Lacedæmonius. Atque hoc Sosilo Hannibal literarum Græcarum usus est doctore. Sed nos tempus est hujus libri facere finem, et Romanorum explicare imperatores; quo facilius, collatis utrorumque factis, qui viri præferendi sint, possit judicari.

XXIV. M. PORCIUS CATO.

(EX LIBRO POSTERIORE C. NEPOTIS.)

I. CATO, ortus municipio Tusculo, adolescentulus, priusquam honoribus operam daret, versatus est in Sabinis, quod ibi hæredium a patre relictum habebat. Hortatu L. Valerii Flacci, quem in consulatu censurâque habuit collegam (ut M. Perperna censorius narrare solitus est), Romam demigravit, in foroque esse cœpit. Primum stipendium meruit, annorum decem septemque, Q. Fabio Maximo, M. Claudio Marcello

consulibus. Tribunus militum in Siciliâ fuit. Inde ut rediit, castra secutus est C. Claudii Neronis; magnique ejus opera existimata est in prœlio apud Senam, quo cecidit Hasdrubal, frater Hannibalis. Quæstor obtigit P. Cornelio Scipioni Africano, consuli; cum quo non pro sortis necessitudine vixit: namque ab eo perpetuâ dissensit vitâ. Ædilis plebis factus est cum C. Helvio. Prætor provinciam obtinuit Sardiniam, ex quâ, quæstor superiore tempore ex Africâ decedens, Q. Ennium, poëtam deduxerat; quod non minoris existimamus, quam quemlibet amplissimum Sardiniensem triumphum.

II. Consulatum gessit cum L. Valerio Flacco, sorte provinciam nactus Hispaniam citeriorem, exque eâ triumphum deportavit. Ibi cum diutius moraretur, P. Scipio Africanus, consul iterum, (cujus in priore consulatu quæstor fuerat) voluit eum de provinciâ depellere, et ipse ei succedere. Neque hoc per senatum efficere potuit, cum quidem Scipio in civitate principatum obtineret; quod tum, non potentiâ, sed jure, respublica administrabatur. Quâ ex re iratus senatui, consulatu peracto, privatus in Urbe mansit. At Cato, censor cum eodem Flacco factus, severe præfuit ei potestati. Nam et in complures nobiles animadvertit, et multas res novas in edictum addidit, quâ re luxuria reprimeretur, quæ jam tum incipiebat pullulare. [Circiter annos octoginta] usque ad extremam ætatem ab adolescentiâ, reipublicæ causâ, suscipere inimicitias non destitit. A multis tentatus, non modo nullum detrimentum existimationis fecit, sed, quoad vixit, virtutum laude crevit.

III. In omnibus rebus singulari fuit prudentiâ et industriâ: nam et agricola sollers, et reipublicæ peritus [et] jurisconsultus, et magnus imperator, et probabilis orator, et cupidissimus literarum fuit: quarum studium etsi senior arripuerat, tamen tantum [in eis] progressum fecit, ut non facile reperire possis, neque de Græcis neque de Italicis rebus, quod ei fuerit

incognitum. Ab adolescentiâ confecit orationes: senex scribere historias instituit, quarum sunt libri septem. Primus continet res gestas regum populi Romani; secundus et tertius, unde quæque civitas orta sit Italica; ob quam rem omnes *Origines* videtur appellâsse. In quarto autem bellum Punicum primum; in quinto secundum. Atque hæc omnia capitulatim sunt dicta: reliquaque bella pari modo persecutus est usque ad præturam Ser. Galbæ, qui diripuit Lusitanos. Atque horum bellorum duces non nominavit, sed sine nominibus res notavit. In iisdem exposuit, quæ in Italiâ Hispaniisque viderentur admiranda. In quibus multa industria et diligentia comparet, multa doctrina. Hujus de vitâ et moribus plura in eo libro persecuti sumus, quem separatim de eo fecimus, rogatu Titi Pomponii Attici: quare studiosos Catonis ad illud volumen delegamus.

XXV.

VITA T. POMPONII ATTICI,

(ex Cornelio Nepote.)

I. T. Pomponius Atticus, ab origine ultimâ stirpis Romanæ [generatus,] perpetuo a majoribus acceptam equestrem obtinuit dignitatem. Patre usus est diligente, indulgente, et (ut tum erant tempora) diti, in primisque studioso literarum. Hic, prout ipse amabat literas, omnibus doctrinis, quibus puerilis ætas imperttiri debet, filium erudivit. Erat autem in puero, præter docilitatem ingenii, summa suavitas oris ac vocis, ut non solum celeriter acciperet, quæ tradebantur, sed etiam excellenter pronuntiaret. Quâ ex re in pueritiâ nobilis inter æquales ferebatur; clariusque exsplendescebat, quam generosi condiscipuli animo

æquo ferre possent. Itaque incitabat omnes studio suo: quo in numero fuerunt L. Torquatus, C. Marius filius, M. Cicero; quos consuetudine suâ sic sibi devinxit, ut nemo iis perpetuo fuerit carior.

II. Pater mature decessit. Ipse, adolescentulus, propter affinitatem P. Sulpicii, qui tribunus plebis interfectus est, non expers fuit illius periculi: namque Anicia, Pomponii consobrina, nupserat M. Servio, fratri Sulpicii. Itaque, interfecto Sulpicio, posteaquam vidit Cinnano tumultu civitatem esse perturbatam, neque sibi dari facultatem pro dignitate vivendi, quin alterutram partem offenderet (dissociatis animis civium, cum alii Sullanis, alii Cinnanis faverent partibus), idoneum tempus ratus studiis obsequendi suis, Athenas se contulit. Neque eo secius adolescentem Marium, hostem judicatum, juvit opibus suis; cujus fugam pecuniâ sublevavit. At, ne illa peregrinatio detrimentum aliquod afferret rei familiari, eodem magnam partem fortunarum trajecit suarum. Hîc ita vixit, ut universis Atheniensibus merito esset carissimus. Nam, præter gratiam, quæ jam in adolescentulo magna erat, sæpius suis opibus inopiam eorum publicam levavit. Cum enim versuram facere publice necesse esset, neque ejus conditionem æquam haberent; semper se interposuit, atque ita, ut neque usuram unquam ab iis acceperit, neque longius, quam dictum esset, [eos] debere passus sit. Quod utrumque erat iis salutare: nam neque indulgendo inveterascere eorum æs alienum patiebatur, neque multiplicandis usuris crescere. Auxit hoc officium aliâ quoque liberalitate. Nam universos frumento donavit, ita ut singulis septem modii tritici darentur; qui modus mensuræ *medimnus* Athenis appellatur.

III. Hîc autem sic se gerebat, ut communis infimis, par principibus, videretur: quo factum est, ut huic omnes honores, quos possent, publice haberent, civemque facere studerent. Quo beneficio ille uti noluit; quod nonnulli ita interpretantur, amitti civi-

tatem Romanam, aliâ adscitâ. Quamdiu affuit, ne qua sibi statua poneretur, restitit: absens prohibere non potuit. Itaque aliquot ipsi et Phidiæ locis sanctissimis posuerunt: hunc enim, in omni procuratione reipublicæ actorem auctoremque habebant. Igitur primum illud munus fortunæ, quod, in eâ potissimum urbe natus, in quâ domicilium orbis terrarum esset imperii, ut eamdem et patriam haberet et domum, [voluit]: hoc specimen prudentiæ, quod, cum in eam se civitatem contulisset, quæ antiquitate, humanitate, doctrinâ præstaret omnes, unus ei ante alios fuit carissimus.

IV. Huc ex Asiâ Sulla decedens cum venisset, quamdiu ibi fuit, secum habuit Pomponium, captus adolescentis et humanitate et doctrinâ. Sic enim Græce loquebatur, ut Athenis natus videretur: tanta autem suavitas erat sermonis Latini, ut appareret, in eo nativum quemdam leporem esse, non adscitum. Idem poëmata pronuntiabat, et Græce et Latine, sic ut supra nihil posset [addi.] Quibus rebus factum est, ut Sulla nusquam [eum] ab se dimitteret, cuperetque secum deducere. Qui cum persuadere tentaret; "Noli, oro te," inquit Pomponius, "adversum eos me velle ducere, cum quibus ne contra te arma ferrem, Italiam reliqui." At Sulla, adolescentis officio collaudato, omnia munera ei, quæ Athenis acceperat, proficiscens jussit deferri. Hîc complures annos moratus, cum et rei familiari tantum operæ daret, quantum non indiligens deberet paterfamilias, et omnia reliqua tempora aut literis, aut Atheniensium reipublicæ tribueret, nihilominus amicis urbana officia præstitit. Nam et ad comitia eorum ventitavit; et, si qua res major acta est, non defuit; sicut Ciceroni in omnibus [ejus] periculis singularem fidem præbuit: cui ex patriâ fugienti LLS. ducenta et quinquaginta millia donavit. Tranquillatis autem rebus Romanis, remigravit Romam, ut opinor, L. Cottâ et L. Torquato consulibus; quem diem sic universa civitas

Atheniensium prosecuta est, ut lacrymis desiderii futuri dolorem indicaret.

V. Habebat avunculum Q. Cæcilium, equitem Romanum, familiarem L. Luculli, divitem, difficillimâ naturâ; cujus sic asperitatem veritus est, ut, quem nemo ferre posset, hujus sine offensione ad summam senectutem retinuerit benevolentiam: quo facto tulit pietatis fructum: Cæcilius enim, moriens, testamento adoptavit eum, hæredemque fecit ex dodrante: ex quâ hæreditate accepit circiter centies LLS. Erat nupta soror Attici Q. Tullio Ciceroni: easque nuptias M. Cicero conciliârat; cum quo a condiscipulatu vivebat conjunctissime, multo etiam familiarius quam cum Quinto; ut judicari possit, plus in amicitiâ valere similitudinem morum, quam affinitatem. Utebatur autem intime Q. Hortensio, qui his temporibus principatum eloquentiæ tenebat; ut intelligi non posset, uter eum plus diligeret, Cicero an Hortensius: et id, quod erat difficillimum, efficiebat, ut, inter quos tantæ laudis esset æmulatio, nulla intercederet obtrectatio, essetque talium virorum copula.

VI. In republicâ ita versatus est, ut semper optimarum partium et esset, et existimaretur, neque tamen se civilibus fluctibus committeret; quod non magis eos in suâ potestate existimabat esse, qui se iis dedissent, quam qui maritimis jactarentur. Honores non petiit, cum ei paterent propter vel gratiam vel dignitatem; quod neque peti more majorum, neque capi possent, conservatis legibus, in tam effusis ambitûs largitionibus, neque geri e republicâ sine periculo, corruptis civitatis moribus. Ad hastam publicam nunquam accessit. Nullius rei neque præs, neque manceps, factus est. Neminem, neque suo nomine, neque subscribens, accusavit. In jus de suâ re nunquam iit: judicium nullum habuit. Multorum consulum prætorumque præfecturas delatas sic accepit, ut neminem in provinciam sit secutus; honore fuerit

contentus; rei familiaris despexerit fructum: qui ne cum Q. quidem Cicerone voluerit ire in Asiam, cum apud eum legati locum obtinere posset. Non enim decere se arbitrabatur, cum præturam gerere noluisset, asseclam esse prætoris. Quâ in re non solum dignitati serviebat, sed etiam tranquillitati, cum suspiciones quoque vitaret criminum: quo fiebat, ut ejus observantia omnibus esset carior, cum eam officio, non timori neque spei, tribui viderent.

VII. Incidit Cæsarianum civile bellum, cum haberet annos circiter sexaginta. Usus est ætatis vacatione, neque [se] quoquam movit ex Urbe. Quæ amicis suis opus fuerant ad Pompeium proficiscentibus, omnia ex suâ re familiari dedit. Ipsum Pompeium conjunctum non offendit, (nullum ab eo habebat ornamentum) ut cæteri, qui, per eum, aut honores aut divitias ceperant; quorum partim invitissimi castra sunt secuti, partim, summâ cum ejus offensione, domi remanserunt. Attici autem quies tantopere Cæsari fuit grata, ut victor, cum privatis pecunias per epistolas imperaret, huic non solum molestus non fuerit, sed etiam sororis filium et Q. Ciceronem ex Pompeii castris concesserit. Sic vetere instituto vitæ effugit nova pericula.

VIII. Secutum est illud, occiso Cæsare, cum respublica penes Brutos videretur esse et Cassium, ac tota civitas se ad eos convertisse; sic M. Bruto usus est, ut nullo ille adolescens æquali familiarius, quam hoc sene; neque solum eum principem consilii haberet, sed etiam in convictu. Excogitatum est a quibusdam, ut privatum ærarium Cæsaris interfectoribus ab equitibus Romanis constitueretur. Id facile effici posse arbitrati sunt, si et principes illius ordinis pecunias contulissent. Itaque appellatus est a C. Flavio, Bruti familiari, Atticus, ut ejus rei princeps esse vellet. At ille, qui officia amicis præstanda sine factione existimaret, semperque a talibus se consiliis removisset, respondit: si quid Brutus de suis facultati-

bus uti voluisset, usurum, quantum eæ paterentur: se neque cum quoquam de eâ re collocuturum, neque coiturum. Sic ille consensionis globus hujus unius dissensione disjectus est. Neque multo post superior esse cœpit Antonius; ita ut Brutus et Cassius, provinciarum, quæ iis [necis] causâ datæ erant a consulibus, desperatis rebus, in exsilium proficiscerentur. Atticus, qui pecuniam simul cum cæteris conferre noluerat florenti illi parti, abjecto Bruto, Italiâque cedenti, LLS. centum millia muneri misit: eidem in Epiro absens trecenta jussit dari: neque eo magis potenti adulatus est Antonio, neque desperatos reliquit.

IX. Secutum est bellum gestum apud Mutinam: in quo si tantum eum prudentem dicam, minus, quam debeam, prædicem; cum ille potius divinus fuerit; si divinatio appellanda est perpetua naturalis bonitas, quæ nullis casibus neque agitur neque minuitur. Hostis Antonius judicatus Italiâ cesserat; spes restituendi nulla erat. Non solum [ejus] inimici, qui tum erant potentissimi et plurimi, sed etiam qui adversariis ejus se dabant, et in eo lædendo se aliquam consecuturos sperabant commendationem, Antonii familiares insequebantur; uxorem Fulviam omnibus rebus spoliare cupiebant; liberos etiam exstinguere parabant. Atticus, cum Ciceronis intimâ familiaritate uteretur, amicissimus esset Bruto, non modo nihil iis indulsit ad Antonium violandum, sed e contrario familiares ejus, ex Urbe profugientes, quantum potuit, texit: quibus rebus indiguerunt, adjuvit. P. vero Volumnio ea tribuit, ut plura a parente proficisci non potuerint. Ipsi autem Fulviæ, cum litibus distineretur, magnisque terroribus vexaretur, tantâ diligentiâ officium suum præstitit, ut nullum illa stiterit vadimonium sine Attico; hic sponsor omnium rerum fuerit. Quin etiam, cum illa fundum [secundâ fortunâ] emisset in diem, neque, post calamitatem, versuram facere potuisset, ille se interposuit; pecuniamque, sine fœ-

pore, sineque ullâ stipulatione, [ei] credidit, maximum existimans quæstum, memorem gratumque cognosci, simulque aperire, se non fortunæ, sed hominibus, solere esse amicum. Quæ cum faciebat, nemo eum temporis causâ facere poterat existimare; nemini enim in opinionem veniebat, Antonium rerum potiturum. Sed sensim is a nonnullis optimatibus reprehendebatur, quod parum odisse malos cives videretur.

X. Ille autem (sui judicii) potius, quid se facere par esset, intuebatur, quam quid alii laudaturi forent. Conversa subito fortuna est. Ut Antonius rediit in Italiam, nemo non magno [in] periculo Atticum [futurum] putârat, propter intimam familiaritatem Ciceronis et Bruti. Itaque ad adventum imperatorum de foro decesserat, timens proscriptionem: latebatque apud P. Volumnium, cui (ut ostendimus) paulo ante opem tulerat: (tanta varietas iis temporibus fuit fortunæ, ut modo hi, modo illi, in summo essent aut fastigio, aut periculo:) habebatque secum Q. Gellium Canum, æqualem, simillimumque sui. Hoc quoque sit Attici bonitatis exemplum, quod cum eo, quem puerum in ludo cognoverat, adeo conjuncte vixit, ut ad extremam ætatem amicitia eorum creverit. Antonius autem, etsi tanto odio ferebatur in Ciceronem, ut non solum ei, sed omnibus etiam ejus amicis, esset inimicus, eosque vellet proscribere, multis hortantibus, tamen, Attici memor fuit officii; et ei, cum requisîsset ubinam esset, suâ manu scripsit, ne timeret, statimque ad se veniret; se eum, et illius causâ [Gellium] Canum, de proscriptorum numero exemisse. Ac, ne quod in periculum incideret, quod noctu fiebat, præsidium ei misit. Sic Atticus, in summo timore, non solum sibi, sed etiam ei quem carissimum habebat, præsidio fuit. Neque enim suæ solum a quoquam auxilium petiit salutis, sed conjunctim; ut appareret nullam sejunctam sibi ab eo velle fortunam. Quod si gubernator præcipuâ laude fertur,

qui navem ex hieme marique scopuloso servat; cur non singularis ejus existimetur prudentia, qui ex tot tamque gravibus procellis civilibus ad incolumitatem pervenit?

XI. Quibus ex malis ut se emerserat, nihil aliud egit, quam ut plurimis, quibus rebus posset, esset auxilio. Cum proscriptos præmiis imperatorum vulgus conquireret, nemo in Epirum venit, cui res ulla defuerit: nemini non ibi perpetuo manendi potestas facta est. Qui etiam, post prœlium Philippense, interitumque C. Cassii et M. Bruti, L. Julium Mocillam prætorium, et ejus filium, Aulumque Torquatum, cæterosque, pari fortunâ perculsos, instituerit tueri; atque ex Epiro his omnia Samothraciam supportari jusserit. Difficile est omnia persequi, et non necessaria. Illud unum intelligi volumus, illius liberalitatem neque temporariam neque callidam fuisse. Id ex ipsis rebus ac temporibus judicari potest; quod non florentibus se venditavit, sed afflictis semper succurrit: qui quidem Serviliam, Bruti matrem, non minus post mortem ejus, quam florente, coluerit. Sic liberalitate utens, nullas inimicitias gessit; quod neque lædebat quemquam, neque, si quam injuriam acceperat, malebat ulcisci, quam oblivisci. Idem immortali memoriâ percepta retinebat beneficia: quæ autem ipse tribuerat, tam diu meminerat, quoad ille gratus erat, qui acceperat. Itaque hic fecit, ut vere dictum videatur: "Sui cuique mores fingunt fortunam." Neque tamen prius ille fortunam, quam se ipse, finxit; qui cavit, ne quâ in re jure plecteretur.

XII. His igitur rebus effecit, ut M. Vipsanius Agrippa, intimâ familiaritate conjunctus adolescenti Cæsari, cum, propter suam gratiam et Cæsaris potentiam, nullius conditionis non haberet potestatem, potissimum ejus deligeret affinitatem, præoptaretque equitis Romani filiam generosarum nuptiis. Atque harum nuptiarum conciliator fuit (non est enim celandum) M. Antonius triumvir reipublicæ constituen-

dæ; cujus gratiâ cum augere possessiones posset suas, tantum abfuit a cupiditate pecuniæ, ut nullâ in re usus sit eâ, nisi in deprecandis amicorum aut periculis aut incommodis. Quod quidem sub ipsâ proscriptione perillustre fuit: nam, cum L. Saufeii equitis Romani, æqualis sui, qui cum eo complures annos, studio ductus philosophiæ, habitabat, habebatque in Italiâ pretiosas possessiones, triumviri bona vendidissent, consuetudine eâ, quâ tum res gerebantur; Attici labore atque industriâ factum, ut eodem nuntio Saufeius fieret certior, se patrimonium amisisse et recuperâsse. Idem L. Julium Calidum (quem, post Lucretii Catullique mortem, multo elegantissimum poëtam nostram tulisse ætatem, vere videor posse contendere, neque minus virum bonum, optimisque artibus eruditum), post proscriptionem equitum, propter magnas ejus Africanas possessiones, in proscriptorum numerum a P. Volumnio, præfecto fabrûm Antonii, absentem relatum, expedivit. Quod in præsenti utrum ei laboriosius an gloriosius fuerit, difficile fuit judicare; quod, in eorum periculis, non secus absentes quam præsentes amicos Attico esse curæ, cognitum est.

XIII. Neque vero minus ille vir bonus paterfamilias habitus est, quam civis; nam, cum esset pecuniosus, nemo illo minus fuit emax, minus ædificator. Neque tamen non in primis bene habitavit, omnibusque optimis rebus usus est: nam domum habuit in colle Quirinali Tamphilanam, ab avunculo hæreditate relictam; cujus amœnitas non ædificio, sed silvâ, constabat. Ipsum enim tectum, antiquitus constitutum, plus salis quam sumtûs habebat: in quo nihil commutavit, nisi si quid vetustate coactus est. Usus est familiâ, si utilitate judicandum est, optimâ; si formâ, vix mediocri: namque in eâ erant pueri literatissimi, anagnostæ optimi, et plurimi librarii, ut ne pedisequus quidem quisquam esset, qui non utrumque horum pulchre facere posset. Pari modo artifices cæ-

teri, quos cultus domesticus desiderat, apprime boni. Neque tamen horum quemquam, nisi domi natum, domique factum, habuit: quod est signum non solum continentiæ, sed etiam diligentiæ. Nam et non intemperanter concupiscere, quod a plurimis videas, continentis debet duci; et potius diligentiâ, quam pretio, parare non mediocris est industriæ. Elegans, non magnificus; splendidus, non sumtuosus; omni diligentiâ munditiem non affluentem affectabat. Supellex modica, non multa, ut in neutram partem conspici posset. Nec hoc præteribo, quamquam nonnullis leve visum iri putem: cum imprimis lautus esset eques Romanus, et non parum liberaliter domum suam omnium ordinum homines invitaret, [scimus] non amplius quam terna millia æris, peræque in singulos menses, ex ephemeride eum expensum sumtui ferre solitum. Atque hoc non auditum, sed cognitum, prædicamus: sæpe enim, propter familiaritatem, domesticis rebus interfuimus.

XIV. Nemo in convivio ejus aliud acroama audivit, quam anagnosten; quod nos quidem jucundissimum arbitramur: neque unquam, sine aliquâ lectione, apud eum cœnatum est; ut non minus animo, quam ventre, convivæ delectarentur: namque eos vocabat, quorum mores a suis non abhorrerent. Cum tanta pecuniæ facta esset accessio, nihil de quotidiano cultu mutavit, nihil de vitæ consuetudine: tantâque usus est moderatione, ut neque in sestertio vicies, quod a patre acceperat, parum se splendide gesserit; neque in sestertio centies affluentius vixerit, quam instituerat; parique fastigio steterit in utrâque fortunâ. Nullos habuit hortos, nullam suburbanam aut maritimam sumtuosam villam, neque in Italiâ (præter Ardeatinum et Nomentanum) rusticum prædium: omnisque ejus pecuniæ reditus constabat in Epiroticis et urbanis possessionibus. Ex quo cognosci potest, usum eum pecuniæ, non magnitudine, sed ratione, metiri solitum.

XV. Mendacium neque dicebat, neque pati poterat. Itaque ejus comitas non sine severitate erat, neque gravitas sine facilitate; ut difficile esset intellectu, utrum eum amici magis vererentur, an amarent. Quidquid rogabatur, religiose promittebat; quod non liberalis, sed levis, arbitrabatur, polliceri, quod præstare non posset. Idem in nitendo, quod semel annuisset, tantâ erat curâ, ut non mandatam, sed suam, rem videretur agere. Nunquam suscepti negotii eum pertæsum est: suam enim existimationem in eâ re agi putabat; quâ nihil habebat carius. Quo fiebat, ut omnia Ciceronum, Catonis, [Marii, Q.] Hortensii, Auli Torquati, multorum præterea equitum Romanorum, negotia procuraret. Ex quo judicari poterat, non inertiâ, sed judicio, fugisse reipublicæ procurationem.

XVI. Humanitatis vero nullum afferre majus testimonium possum, quam quod adolescens idem seni Sullæ fuerit jucundissimus, senex adolescenti M. Bruto; cum æqualibus autem suis, Q. Hortensio et M. Cicerone, sic vixerit, ut judicare difficile sit, cui ætati fuerit aptissimus: quamquam eum præcipue dilexit Cicero, ut ne frater quidem ei Quintus carior fuerit, aut familiarior. Ei rei sunt indicio, præter eos libros, in quibus de eo facit mentionem, qui in vulgus [jam] sunt editi, sexdecim volumina epistolarum, ab consulatu ejus usque ad extremum tempus ad Atticum missarum: quæ qui legat, non multum desideret historiam contextam illorum temporum. Sic enim omnia de studiis principum, vitiis ducum, mutationibus reipublicæ, perscripta sunt, ut nihil in iis non appareat; et facile existimari possit, prudentiam quodammodo esse divinationem: non enim Cicero ea solum, quæ vivo se acciderunt, futura prædixit; sed etiam, quæ nunc usu veniunt, cecinit, ut vates.

XVII. De pietate autem Attici quid plura commemorem? cum hoc ipsum vere gloriantem audierim in funere matris suæ, quam extulit annorum nonaginta,

cum esset septem et sexaginta, se nunquam cum matre in gratiam redîsse, nunquam cum sorore fuisse in simultate, quam prope æqualem habebat: quod est signum, aut nullam unquam inter eos querimoniam intercessisse, aut hunc eâ fuisse in suos indulgentiâ, ut, quos amare deberet, irasci eis nefas duceret. Neque id fecit naturâ solum, (quamquam omnes ei paremus) sed etiam doctrinâ: nam et principum philosophorum ita percepta habuit præcepta, ut iis ad vitam agendam, non ad ostentationem, uteretur.

XVIII. Moris etiam majorum summus imitator fuit, antiquitatisque amator; quam adeo diligenter habuit cognitam, ut eam totam in eo volumine exposuerit, quo magistratus ornavit. Nulla enim lex, neque pax, neque bellum, neque res illustris est populi Romani, quæ non in eo, suo tempore, sit notata: et (quod difficillimum fuit) sic familiarum originem subtexuit, ut ex eo clarorum virorum propagines possimus cognoscere. Fecit hoc idem separatim in aliis libris; ut, M. Bruti rogatu, Juniam familiam, a stirpe ad hanc ætatem, ordine enumeravit, notans, qui, a quo ortus, quos honores, quibusque temporibus, cepisset: pari modo, Marcelli Claudii, Marcellorum; Scipionis Cornelii, et Fabii Maximi, Fabiorum, et Æmiliorum quoque. Quibus libris nihil potest esse dulcius iis, qui aliquam cupiditatem habent notitiæ clarorum virorum. Attigit quoque poëticen; credimus, ne ejus expers esset suavitatis: namque versibus, qui honore rerumque gestarum amplitudine cæteros Romani populi præstiterunt, exposuit: ita ut, sub singulorum imaginibus, facta magistratusque eorum non amplius quaternis quinis[ve] versibus descripserit: quod vix credendum sit, tantas res tam breviter potuisse declarari. Est etiam liber Græce confectus, de consulatu Ciceronis.

Hactenus, Attico vivo, edita hæc a nobis sunt.

XIX. Nunc, quoniam Fortuna nos superstites ei esse voluit, reliqua persequemur; et, quantum poteri-

mus, rerum exemplis lectores docebimus, (sicut supra significavimus) suos cuique mores plerumque conciliare fortunam. Namque hic, contentus ordine equestri, quo erat ortus, in affinitatem pervenit imperatoris, Divi [Julii] filii; cum jam ante familiaritatem ejus esset consecutus nullâ aliâ re, quam elegantiâ vitæ, quâ cæteros ceperat principes civitatis, dignitate pari, fortunâ humiliore. Tanta enim prosperitas [Cæsarem] eum est consecuta, ut nihil ei non tribuerit Fortuna, quod cuiquam ante detulerit; et conciliârit, quod nemo adhuc civis Romanus quivit consequi. Nata est autem Attico neptis ex Agrippâ, cui virginem filiam collocârat. Hanc Cæsar, vix anniculam, Tiberio Claudio Neroni, Drusillâ nato, privigno suo, despondit: quæ conjunctio necessitudinem eorum sanxit, familiaritatem reddidit frequentiorem:

XX. quamvis, ante hæc sponsalia, non solum, cum ab Urbe abesset, nunquam ad suorum quemquam literas misit, quin Attico mitteret, quid ageret, in primis quid legeret, quibusque in locis, et quamdiu, esset moraturus; sed etiam cum esset in Urbe, et, propter suas infinitas occupationes, minus sæpe, quam vellet, Attico frueretur, nullus dies tamen temere intercessit, quo non ad eum scriberet; cum modo aliquid de antiquitate ab eo requireret; modo aliquam ei quæstionem poëticam proponeret; interdum jocans ejus verbosiores eliceret epistolas. Ex quo accidit, cum ædes Jovis Feretrii, in Capitolio ab Romulo constituta, vetustate atque incuriâ detecta, prolaberetur, ut Attici admonitu Cæsar eam reficiendam curaret. Neque vero ab M. Antonio minus absens literis colebatur; adeo, ut accurate ille ex ultimis terris, quid ageret, quid curæ sibi haberet, certiorem faceret Atticum. Hoc quale sit, facilius existimabit is, qui judicare poterit, quantæ sit sapientiæ, eorum retinere usum benevolentiamque, inter quos maximarum rerum non solum æmulatio, sed obtrectatio, tanta intercedebat, quantam fuit incidere necesse inter Cæsa-

rem atque Antonium, cum se uterque principem, non solum urbis Romanæ, sed orbis terrarum, esse cuperet.

XXI. Tali modo cum septem et septuaginta annos complêsset, atque ad extremam senectutem non minus dignitate, quam gratiâ fortunâque, crevisset (multas enim hæreditates nullâ aliâ re, quam bonitate, est consecutus); tantâque prosperitate usus esset valetudinis, ut annos triginta medicinâ non indiguisset; nactus est morbum, quem initio et ipse et medici contemserunt. Nam putârunt esse *tenesmon*; cui remedia celeria faciliaque proponebantur. In hoc cum tres menses sine ullis doloribus, præterquam quos ex curatione capiebat, consumsisset; subito tanta vis morbi in [imum] intestinum prorupit, ut extremo tempore per lumbos fistula putris eruperit. Atque hoc priusquam ei accideret, postquam in dies dolores accrescere, febremque accessisse, sensit, Agrippam generum ad se arcessiri jussit, et cum eo L. Cornelium Balbum, Sextumque Peducæum. Hos ut venisse vidit, in cubitum innixus, "Quantam," inquit, "curam diligentiamque in valetudine meâ tuendâ hoc tempore adhibuerim, cum vos testes habeam, nihil necesse est pluribus verbis commemorare. Quibus quoniam, ut spero, satisfeci, me nihil reliqui fecisse, quod ad sanandum me pertineret; reliquum est, ut egomet mihi consulam. Id vos ignorare nolui: nam mihi stat alere morbum desinere: namque his diebus quidquid cibi sumsi, ita produxi vitam, ut auxerim dolores, sine spe salutis: quare a vobis peto primum, ut consilium probetis meum; deinde, ne frustra dehortando conemini."

XXII. Hac oratione habitâ, tantâ constantiâ vocis atque vultûs, ut non ex vitâ, sed ex domo in domum, videretur migrare, cum quidem Agrippa eum, flens atque osculans, oraret atque obsecraret, ne ad id, quod natura cogeret, ipse quoque acceleraret; et, quoniam tum quoque posset temporibus superesse, se

sibi suisque reservaret; preces ejus taciturnâ suâ obstinatione depressit. Sic cum biduum cibo se abstinuisset, subito febris decessit, leviorque morbus esse cœpit. Tamen propositum nihilo secius peregit: itaque die quinto postquam id consilium inierat, pridie Kalendas Aprilis, Cn. Domitio, C. Sosio consulibus, decessit. Elatus est in lecticulâ, ut ipse præscripserat, sine ullâ pompâ funeris, comitantibus omnibus bonis, maximâ vulgi frequentiâ. Sepultus est juxta viam Appiam, ad quintum lapidem, in monimento Q. Cæcilii, avunculi sui.

FINIS.

POMPONII MELÆ,

DE SITU ORBIS,

LIBRI TRES,

EX EDITIONE

ABRAHAMI GRONOVII,

SEDULÂ RECENSIONE ACCURATI.

LONDINI:

SUMTIBUS RODWELL ET MARTIN; J. BOOKER; BALDWIN, CRADOCK, ET JOY; G. ET W. B. WHITTAKER; J. WALKER; EDWARDS ET KNIBB, J. ROBINSON; ET B. REYNOLDS:

EXCUDIT T. DAVISON.

1819.

Quæ, in nostrâ editione, uncinis [hunc in morem] *inclusa leguntur, ea vel plane adulterina sunt, vel, propter scripturæ varietatem, pro incertis habenda, vel, licet reipsâ fortasse germana, criticorum tamen dissensione in dubium vocata.*

POMPONII MELÆ,

DE

SITU ORBIS,

LIBRI TRES.

PROŒMIUM.

Orbis Situm dicere aggredior, impeditum opus, et facundiæ minime capax; (constat enim fere gentium locorumque nominibus, et eorum perplexo satis ordine, quem persequi, longa est magis quam benigna materia) verum adspici tamen cognoscique dignissimum; et quod, si non ope ingenii orantis, at ipsâ sui contemplatione, pretium operæ attendentium absolvat. Dicam [autem] alias plura et exactius; nunc autem, ut quæque erunt clarissima, et strictim. Ac primo quidem quæ sit forma totius, quæ maximæ partes, quo singulæ modo sint, atque habitentur, expediam; deinde rursus oras omnium et litora, ut intra extraque sunt, atque ut ea subit ac circumluit Pelagus; additis quæ in naturâ regionum incolarumque memoranda sunt. Id quo facilius sciri possit, atque accipi, paulo altius summa repetetur.

POMPONII MELÆ,

DE

SITU ORBIS,

LIBER I.

Cap. I.—*De Mundo et Partibus ejus.*

Omne igitur hoc, (quidquid est) cui Mundi Cœlique nomen indidimus, unum id est, et uno ambitu se cunctaque amplectitur. Partibus differt: unde sol oritur, Oriens nuncupatur, aut Ortus; quo demergitur, Occidens, vel Occasus; quâ decurrit, Meridies; ab adversâ parte, Septemtrio. [Huic medio] Terra sublimis cingitur undique Mari: eodemque in duo latera, quæ Hemisphæria nominantur, ab Oriente divisa ad Occasum, Zonis quinque distinguitur. Mediam æstus infestat, frigus ultimas: reliquæ habitabiles paria agunt anni tempora, verum non pariter. Antichthones alteram, nos alteram incolimus. Illius situs, ob ardorem intercedentis plagæ, incognitus; hujus dicendus est. Hæc ergo, ab Ortu porrecta ad Occasum, et, quia sic jacet, aliquanto, quam ubi latissima est, longior, ambitur omnis Oceano, quatuorque ex eo Maria recipit; unum a Septemtrione, a Meridie duo, quartum ab Occasu. Suis locis illa referentur. Hoc primum angustum, nec amplius decem millibus passuum patens, terras aperit, atque intrat.

Tum, longe lateque diffusum, abigit vaste cedentia litora; iisdemque ex diverso prope coëuntibus, adeo in arctum agitur, ut minus mille passibus pateat. Inde se rursus, sed modice admodum, laxat; rursusque etiam, quam fuit, arctius exit in spatium. Quo cum est acceptum, ingens iterum, et magnæ paludi, cæterum exiguo ore, conjungitur. Id omne, quâ venit, quâque dispergitur, uno vocabulo Nostrum mare dicitur. Angustias introitumque venientis nos Fretum, Græci Πορθμὸν appellant. Quâ diffunditur, alia aliis locis cognomina acceptat. Ubi primum se arctat, Hellespontus vocatur; Propontis, ubi expandit; ubi iterum pressit, Thracius Bosporus; ubi iterum effundit, Pontus Euxinus; quâ paludi committitur, Cimmerius Bosporus. Palus ipsa, Mæotis. Hoc mari et duobus inclytis amnibus, Tanai atque Nilo, in tres partes universa dividitur. Tanaïs, a Septemtrione ad Meridiem vergens, in mediam fere Mæotida defluit; et ex diverso Nilus in Pelagus. Quod terrarum jacet a Freto ad ea flumina, ab altero latere Africam vocamus; ab altero, Europen: ad Nilum, Africam; ad Tanaïn, Europen. Ultra quidquid est, Asia est.

CAP. II.—*Brevis Asiæ Descriptio.*

Tribus hanc e partibus tangit Oceanus, ita nominibus ut locis differens; Eous ab Oriente, a Meridie Indicus, a Septemtrione Scythicus. Ipsa, ingenti ac perpetuâ fronte versa ad Orientem, tantum ibi se in latitudinem effundit, quantum Europe et Africa, et quod inter ambas Pelagus immissum est. Inde cum aliquâtenus solida processit, ex illo Oceano, quem Indicum diximus, Arabicum mare et Persicum, ex Scythico Caspium recipit: et ideo quâ recipit angustior, rursus expanditur, et fit tam lata, quam fuerat. Deinde, cum jam in suum finem aliarumque terrarum

confinia devenit, media Nostris æquoribus excipitur: reliqua altero cornu pergit ad Nilum, altero ad Tanaïn. Ora ejus cum alveo Nili amnis [ripis] descendit in Pelagus; et diu, sicut illud incedit, ita sua litora porrigit: dein fit venienti obviam, et primum se ingenti ambitu incurvat; post se ingenti fronte ad Hellesponticum fretum extendit: ab eo iterum obliqua ad Bosporum, iterumque ad Ponticum latus curva, aditum Mæotidos transverso margine attingit. [Ipsam gremio ad Tanaïn usque complexa,] fit ripa, quâ Tanaïs est. In eâ primos hominum ab Oriente accipimus, Indos, et Seras, et Scythas. Seres media ferme Eoæ partis incolunt; Indi et Scythæ ultima; ambo late patentes, neque in hoc tantum pelagus effusi. Spectant enim etiam Meridiem Indi; oramque Indici maris (nisi quoad æstus inhabitabilem efficiunt) diu continuis gentibus occupant. Spectant et Septemtrionem Scythæ; ac litus Scythicum (nisi unde frigoribus arcentur) usque ad Caspium sinum possident. Indis proxima est Ariane, deinde Aria, et Cedrosis, et Persis ad sinum Persicum. Hunc populi Persarum ambiunt, illum alterum Arabes. Ab his quod in Africam restat, Æthiopum est. Illic Caspiani, Scythis proximi, sinum Caspium cingunt. Ultra Amazones, ultraque eas Hyperborei esse memorantur. Interiora terrarum multæ variæque gentes habitant; Gandari et Pariani, et Bactri, Sugdiani, Harmatotrophi, Comaræ, Comani, [Paropanisii,] Dahæ, super Scythas, Scytharumque deserta. At super Caspium sinum, Chomari, Massagetæ, Cadusii, Hyrcani, Iberi. Super Amazonas et Hyperboreos, Cimmerii, Cissi, Heniochœ, Georgi, Moschi, Cercetæ, Toretæ, Arimphæi; atque, ubi in Nostra maria tractus excedit, Matiani, Tibareni, et (notiora jam nomina) Medi, Armenii, Commageni, Mariandyni, Veneti, Cappadoces, Gallogræci, Lycaones, Phryges, Pisidæ, Isauri, Lydi, Syrocilices. Rursus ex his quæ Meridiem spectant, [eædemque] gentes interiora litore tenent

usque ad sinum Persicum. Super hunc sunt Parthi, et Assyrii: super illum alterum Babylonii, et super Æthiopas Ægyptii. Ripis Nili amnis et mari proxima iidem Ægyptii possident. Deinde Arabia angustâ fronte sequentia litora attingit. Ab eâ usque ad flexum illum, quem supra retulimus, Syria; et in ipso flexu, Cilicia; extra autem, Lycia et Pamphylia, Caria, Ionia, Æolis, Troas, usque ad Hellespontum. Ab eo Bithyni sunt ad Thracium Bosporum. Circa Pontum aliquot populi, alio alioque fine, uno omnes nomine Pontici. Ad lacum, Mæotici; ad Tanaïn, Sauromatæ.

Cap. III.—*Brevis Europæ Descriptio.*

Europa terminos habet, ab Oriente Tanaïn, et Mæotida, et Pontum; a Meridie reliqua Nostri maris; ab Occidente Atlanticum; a Septemtrione Britannicum Oceanum. Ora ejus, formâ litorum a Tanai ad Hellespontum, quâ ripa est dicti amnis, quâ flexum paludis ad Pontum redigit, quâ Propontidi et Hellesponto latere adjacet, contrariis litoribus Asiæ non opposita modo, verum etiam similis est. Inde ad Fretum, nunc vaste retracta, nunc prominens, tres maximos sinus efficit; totidemque in altum se magnis frontibus evehit. Extra Fretum, ad Occidentem, inæqualis admodum, præcipue media, procurrit ad Septemtrionem, nisi ubi semel iterumque grandi recessu abducitur, pæne ut directo limite extenta est. Mare, quod primo sinu accipit, Ægæum dicitur: quod sequenti, in ore, Ionium; Adriaticum, interius: quod ultimo, nos Tuscum, Graii Tyrrhenum perhibent. Gentium prima est Scythia, alia quam dicta est, a Tanai in media ferme Pontici lateris; hinc in Ægæi partem pertinens Thracia Macedoniæ adjungitur. Tum Græcia prominet, Ægæumque ab Ionio mari dirimit. Adriatici latus Illyris occupat.

Inter ipsum Adriaticum et Tuscum, Italia procurrit. In Tusco intimo Gallia est, ultra Hispania. Hæc in Occidentem, diuque etiam ad Septemtrionem, diversis frontibus vergit. Deinde rursus Gallia est, longe et a Nostris litoribus huc usque permissa. Ab eâ Germani ad Sarmatas porriguntur, illi ad Asiam.

Cap. IV.—*Brevis Africæ Descriptio.*

Africa, ab Orientis parte Nilo terminata, Pelago a cæteris, brevior est quidem quam Europe, quia nec usquam Asiæ, et non totis hujus litoribus obtenditur; longior tamen ipsa quam latior, et, quâ ad fluvium attingit, latissima. Utque inde procedit, ita media præcipue in juga exsurgens, pergit incurva ad Occasum, fastigatque se molliter: et ideo ex spatio paulatim adductior, ubi finitur, ibi maxime angusta est. Quantum incolitur, eximie fertilis: verum (quod pleraque ejus inculta, et aut arenis sterilibus obducta, aut ob sitim cœli terrarumque deserta sunt, aut infestantur multo ac malefico genere animalium) vasta est magis quam frequens. Mare, quo cingitur a Septemtrione, Libycum; a Meridie, Æthiopicum; ab Occidente, Atlanticum dicimus. In eâ parte, quæ Libyco adjacet, proxima Nilo provincia, quam Cyrenas vocant: dein, cui totius regionis vocabulo cognomen inditum est, Africa. Cætera Numidæ et Mauri tenent: sed Mauri et in Atlanticum pelagus expositi. Ultra Nigritæ sunt, et Pharusii, usque ad Æthiopas. Hi et reliqua hujus, et totum latus quod Meridiem spectat, usque in Asiæ confinia possident. At super ea, quæ Libyco mari alluuntur, Libyes Ægyptii sunt, et Leucoæthiopes; et, natio frequens multiplexque, Gætuli. Deinde late vacat regio, perpetuo tractu inhabitabilis. Tum primos ab Oriente Garamantas, post Augilas et Troglodytas, et ultimos ad Occasum Atlantas, audimus.

Intra (si credere libet) vix jam homines, magisque semiferi, Ægipanes, et Blemyes, et Gamphasantes, et Satyri, sine tectis ac sedibus passim vagi, habent potius terras, quam habitant.

Hæc summa nostri Orbis; hæ maximæ partes; hæ formæ gentesque partium. Nunc exactius oras situsque dicturo, inde est commodissimum incipere, unde terras Nostrum pelagus ingreditur; et ab iis potissimum, quæ influenti dextra sunt; deinde stringere litora ordine quo jacent; peragratisque omnibus quæ in mare attingunt, legere etiam illa quæ cingit Oceanus; donec cursus incepti operis, intra extraque circumvectus Orbem, illuc, unde cœperit, redeat.

Cap. V.—*Particularis Africæ Descriptio.*

Mauritania.

Dictum est, Atlanticum esse Oceanum, qui terras ab Occidente contingeret. Hinc in Nostrum mare pergentibus, læva Hispania, Mauritania dextra est; primæ partes, illa Europæ, hæc Africæ. Ejus oræ finis Mulucha; caput atque exordium est promontorium, quod Græci Ampelusian, Afri aliter, sed idem significante vocabulo, appellant. In eo est specus Herculi sacer; et, ultra specum, Tinge, oppidum pervetus, ab Antæo (ut ferunt) conditum. Exstat rei signum, parma elephantino tergori exsecta, ingens, et ob magnitudinem nulli nunc usuro habilis; quam locorum accolæ ab illo gestatam pro vero habent, traduntque, et inde eximie colunt. Deinde est mons præaltus, ei, quem ex adverso Hispania attollit, objectus: hunc Abylam, illum Calpen, vocant, Columnas Herculis utrumque. Addit fama nomini fabulam, Herculem ipsum junctos olim perpetuo jugo diremisse colles; atque ita, exclusum antea mole montium, Oceanum, ad quæ nunc inundat, admissum. Hic

jam mare latius funditur, submotasque vastius terras magno impetu inflectit. Cæterum regio ignobilis, et vix quidquam illustre sortita, parvis oppidis habitatur, parva flumina emittit, solo quam viris melior, et segnitiâ gentis obscura. Ex his tamen quæ commemorare non piget, montes sunt alti, qui, continenter et quasi de industriâ in ordinem expositi, ob numerum, Septem, ob similitudinem, Fratres, nuncupantur; Tamuda fluvius, et Rusadir et Siga, parvæ urbes; et portus, cui Magno est cognomen ob spatium. Mulucha ille, quem diximus, amnis est, nunc gentium, olim regnorum quoque terminus, Bocchi Jugurthæque.

Cap. VI.—*Numidia.*

Ab eo Numidia ad ripas exposita fluminis Ampsaci, spatio quidem quam Mauritania angustior est, verum et culta magis et ditior. Urbium, quas habet, maximæ sunt, Cirta procul a mari, nunc Sittianorum colonia; quondam regum domus, et, Syphacis cum foret, opulentissima: Iol ad mare, aliquando ignobilis; nunc, quia Jubæ regia fuit, et quod Cæsarea vocitatur, illustris. Citra hanc (nam in medio ferme litore sita est) Cartinna et Arsinna sunt oppida, et Quiza castellum, et Laturus sinus, et Sardabale fluvius: ultra, monimentum commune regiæ gentis, deinde Icosium et Ruthisia urbes, et fluentes inter eas Aveus et Nabar, aliaque quæ taceri nullum rerum famæve dispendium est. Interius, et longe satis a litore, (si fidem res capit) mirum ad modum, spinæ piscium, muricum ostrearumque fragmenta, saxa attrita (uti solent) fluctibus, et [non differentia marinis,] infixæ cautibus ancoræ, et alia ejusmodi signa atque vestigia effusi olim usque ad ea loca pelagi, in campis nihil alentibus esse invenirique narrantur.

Cap. VII. —*Africa proprie dicta.*

Regio, quæ sequitur a promontorio Metagonio ad Aras Philænorum, proprie nomen Africæ usurpat. In eâ sunt oppida, Hippo Regius, et Rusicade, et Thabraca: dein tria promontoria, Candidum, Apollinis, Mercurii, vaste projecta in altum, duos grandes sinus efficiunt. Hipponensem vocant proximum ab Hippone Diarrhyto, quod litori ejus appositum est. In altero sunt Castra Dellia, Castra Cornelia, flumen Bagrada; urbes Utica et Carthago, ambæ inclytæ, ambæ a Phœnicibus conditæ: illa fato Catonis insignis, hæc suo; nunc populi Romani colonia, olim imperii ejus pertinax æmula; jam quidem iterum opulenta, etiam nunc tamen priorum excidio rerum, quam ope præsentium, clarior. Hadrumetum, Leptis, Clupea, Acholla, Taphrure, Neapolis, hinc ad Syrtim adjacent, ut inter ignobilia, celeberrimæ. Syrtis sinus est, centum fere millia passuum, quâ mare accipit, patens; trecenta, quâ cingit: verum importuosus atque atrox, et, ob vadorum frequentium brevia, magisque etiam ob alternos motus pelagi affluentis ac refluentis, infestus. Super hunc, ingens palus amnem Tritona recipit, ipsa Tritonis: unde et Minervæ cognomen inditum est, ut incolæ arbitrantur, ibi genitæ: faciuntque ei fabulæ aliquam fidem, quod, quem natalem ejus putant, ludicris virginum inter se decertantium celebrant. Ultra est Œa oppidum, et Cinyps fluvius per uberrima arva decidens: tum Leptis altera, et Syrtis, nomine atque ingenio par priori; cæterum altero fere spatio quâ dehiscit, quâque flexum agit, amplior. Ejus promontorium est Borion; ab eoque incipiens ora (quam Lotophagi tenuisse dicuntur) usque ad Phycunta (et id promontorium est) importuoso litore pertinet. Aræ ipsæ nomen ex Philænis fratribus traxêre, qui, contra Cyrenaïcos missi Carthagine ad dirimendum conditione bellum, diu jar-

de finibus, et cum magnis amborum cladibus, gestum; postquam in eo, quod convenerat, non manebatur, ut ubi legati concurrerant, certo tempore utrimque dimissi, ibi termini statuerentur; pacti de integro, ut quidquid citra esset, popularibus cederet, (mirum et memoriâ dignissimum facinus!) hîc se vivos obrui pertulerunt.

Cap. VIII.—*Cyrenaïca.*

Inde ad Catabathmon Cyrenaïca provincia est; in eâque sunt, Hammonis oraculum, fidei inclytæ; et fons, quem Solis appellant; et rupes quædam Austro sacra. Hæc cum hominum manu attingitur, ille immodicus exsurgit, arenasque quasi maria agens, sic sævit, ut fluctibus. Fons mediâ nocte fervet; mox et paulatim tepescens, fit luce frigidus; tunc, ut sol surgit, ita subinde frigidior, per meridiem maxime riget: sumit dein tepores iterum; et primâ nocte calidus, atque, ut illa procedit, ita calidior, rursus cum est media, perfervet. In litore promontoria sunt Zephyrion et Naustathmos, portus Parætonius, urbes Hesperia, Apollonia, Ptolemaïs, Arsinoë, atque (unde terris nomen est) ipsa Cyrene. Catabathmos, vallis devexa in Ægyptum, finit Africam. Oræ sic habitantur, ad nostrum maxime ritum moratis cultoribus, nisi quod quidam linguis differunt, et cultu Deûm, quos patrios servant, ac patrio more venerantur. Proximis nullæ quidem urbes stant; tamen domicilia sunt, quæ mapalia appellantur. Victus asper, et munditiis carens. Primores sagis velantur; vulgus bestiarum pecudumque pellibus. Humi quies epulæque capiuntur. Vasa ligno fiunt aut cortice. Potus est lac, succusque baccarum. Cibus est caro, plurimum ferina: nam gregibus, (quia id solum opimum est) quod potest, parcitur. Interiores, etiam incultius, se-

quuntur vagi pecora; utque a pabulo ducta sunt, ita se ac tuguria sua promovent; atque, ubi dies deficit, ibi noctem agunt. Quamquam, in familias passim et sine lege dispersi, nihil in commune consultant; tamen, quia singulis aliquot simul conjuges, et plures ob id liberi agnatique sunt, nusquam pauci. Ex his qui ultra deserta esse memorantur, Atlantes solem exsecrantur, et dum oritur, et dum occidit, ut ipsis agrisque pestiferum. Nomina singuli non habent: non vescuntur animalibus; neque illis in quiete, qualia cæteris mortalibus, visere datur. Troglodytæ, nullarum opum domini, strident magis quam loquuntur; specus subeunt, aluntur que serpentibus. Apud Garamantas etiam armenta sunt, eaque obliquâ cervice pascuntur; nam pronis directa in humum cornua officiunt. Nulli certa uxor est. Ex his qui tam confuso parentium coitu passim incertique nascuntur, quos pro suis colant, formæ similitudine agnoscunt. Augilæ Manes tantum Deos putant; per eos dejerant: eos ut oracula consulunt; precatique quæ volunt, ubi tumulis incubuêre, pro responsis ferunt somnia. Feminis eorum sollenne est, nocte quâ nubunt, omnium stupro patere, qui cum munere advenerint: et tum cum plurimis concubuisse, maximum decus; in reliquum pudicitia insignis est. Nudi sunt Gamphasantes, armorumque omnium ignari: nec vitare sciunt tela, nec jacere: ideoque obvios fugiunt; neque aliorum, quam quibus idem ingenii est, aut congressus aut colloquia patiuntur. Blemyis capita absunt; vultus in pectore est: Satyris, præter effigiem, nihil humani. Ægipanum quæ celebratur, ea forma est. Hæc de Africâ.

CAP. IX.—*Particularis Asiæ Descriptio.*

Ægyptus.

Asiæ prima pars, Ægyptus, inter Catabathmon et Arabas, ab hoc litore penitus immissa, donec Æthiopiam dorso contingat, ad Meridiem refugit. Terra expers imbrium, mire tamen fertilis, et hominum aliorumque animalium perfecunda generatrix. Nilus efficit, amnium in Nostrum mare permeantium maximus. Hic, ex desertis Africæ missus, nec statim navigari facilis, nec statim Nilus est: et, cum diu simplex sævusque descendit, circa Meroën, late patentem insulam, in Æthiopiam diffunditur; alterâque parte Astaboras, alterâ Astape dictus est. Ubi rursus coit, ibi nomen hoc capit. Inde, partim asper, partim navigia patiens, in immanem lacum devenit; ex quo præcipiti impetu egressus, et Tachempso alteram insulam amplexus, usque ad Elephantinen, urbem Ægyptiam, atrox adhuc fervensque decurrit. Tum demum placidior, et jam bene navigabilis, primum juxta Cercasorum oppidum triplex esse incipit. Deinde iterum iterumque divisus ad Delta et ad Melin, it per omnem Ægyptum vagus atque dispersus; septemque in ora se scindens, singulis tamen grandis, evolvitur. Non pererrat autem tantum eam, sed æstivo sidere exundans etiam irrigat, adeo efficacibus aquis ad generandum alendumque, ut, præter id quod scatet piscibus, quod hippopotamos crocodilosque, vastas belluas, gignit, glebis etiam infundat animas, ex ipsâque humo vitalia effingat. Hoc eo manifestum est, quod, ubi sedavit diluvia, ac se sibi reddidit, per humentes campos quædam nondum perfecta animalia, sed tum primum accipientia spiritum, et ex parte jam formata, ex parte adhuc terrena, visuntur. Crescit porro, sive quod solutæ magnis æstibus nives, ex immanibus Æthiopiæ jugis, largius quam ripis accipi queant, defluunt; sive quod sol hieme terris propior,

et ob id fontem ejus minuens, tunc altius abit, sinitque integrum, et ut est plenissimus, surgere; sive quod per ea tempora flantes Etesiæ, aut actas a Septemtrione in Meridiem nubes super principia ejus imbre præcipitant; aut, venienti obvii, adverso spiritu cursum descendentis impediunt; aut arenis, quas cum fluctibus litori applicant, ostia obducunt: fitque major, vel quod nihil ex semet amittit; vel quod plus quam solet accipit; vel quod minus quam debet emittit. Quod si est alter Orbis, suntque oppositi nobis a Meridie Antichthones; ne illud quidem a vero nimium abscesserit, in illis terris ortum amnem, ubi subter maria cæco alveo penetraverit, in Nostris rursus emergere, et hac re solstitio accrescere, quod tum hiems sit unde oritur. Alia quoque in his terris mira sunt. In quodam lacu, Chemmis insula, lucos silvasque et Apollinis grande sustinens templum, natat, et, quocumque venti agunt, pellitur. Pyramides tricenûm pedum lapidibus exstructæ; quarum maxima (tres namque sunt) quatuor fere soli jugera suâ sede occupat, totidem in altitudinem erigitur. Mœris, aliquando campus, nunc lacus, viginti millia passuum in circuitum patens, altior quam, ad navigandum, magnis onustisque navibus satis est. Psammetichi opus, Labyrinthus, domos ter mille et regias duodecim perpetuo parietis ambitu amplexus, marmore exstructus ac tectus, unum in se descensum habet, intus pæne innumerabiles vias, multis ambagibus huc et illuc remeantibus, sed continuo anfractu, et sæpe revocatis porticibus ancipites: quibus subinde alium super alios orbem agentibus, et subinde tantum redeunte flexu quantum processerat, magno et explicabili tamen errore perplexus est. Cultores regionum multo aliter a cæteris agunt. Mortuos limo obliti plangunt: nec cremare aut fodere fas putant; verum arte medicatos intra penetralia collocant. Suis literis perverse utuntur. Lutum inter manus, farinam calcibus, subigunt. Forum ac negotia feminæ, viri pensa

ac domos curant; onera illæ humeris, hi capitibus, accipiunt: parentes cum egent, illis necesse, his liberum est alere. Cibos palam et extra tecta sua capiunt: obscœna intimis ædium reddunt. Colunt effigies multorum animalium, atque ipsa magis animalia; sed alii alia: adeo ut quædam eorum, etiam per imprudentiam, interemisse, capitale sit: et ubi morbo aut forte exstincta sint, sepelire ac lugere sollenne sit. Apis populorum omnium numen est; bos niger, certis maculis insignis, et caudâ linguâque dissimilis aliorum. Raro nascitur, nec coitu pecudis, (ut aiunt) sed divinitus et cœlesti igne conceptus; diesque, quo gignitur, genti maxime festus est. Ipsi, vetustissimi (ut prædicant) hominum, trecentos et triginta reges ante Amasin, et supra tredecim millium annorum ætates, certis annalibus referunt: mandatumque literis servant, dum Ægyptii sunt, quater cursus suos vertisse sidera, ac solem bis jam occidisse, unde nunc oritur. Viginti millia urbium, Amasi regnante, habitârunt, et nunc multas habitant. Earum clarissimæ, procul a mari, Saïs, Memphis, Syene, Bubastis, Elephantine, et Thebæ, uti quæ (ut Homero dictum est) centum portas, sive (ut alii aiunt) centum aulas, habent, totidem olim principum domos; solitasque singulas, ubi negotium exegerat, dena armatorum millia effundere; in litore Alexandria, Africæ contermina, Pelusium, Arabiæ. Ipsas oras secant Canopicum, Bolbiticum, Sebenniticum, Pathmeticum, Mendesium, Cataptystum, Pelusiacum, Nili ostia.

Cap. X. — *Arabia.*

Arabia hinc ad Rubrum Mare pertinet; sed illic, magis læta et ditior, thure atque odoribus abundat; hîc, nisi quâ Casio monte attollitur, plana et sterilis, portum admittit Azotum, suarum mercium emporium;

quâ in altum abit, adeo edita, ut ex summo vertice a quartâ vigiliâ ortum solis ostendat.

CAP. XI.—*Syria.*

Syria late litora tenet, terrasque etiam latius introrsus, aliis aliisque nuncupata nominibus; (nam et Cœle dicitur, et Mesopotamia, et Damascene, et Adiabene, et Babylonia, et Judæa, et Commagene: hîc Palæstina est, quâ tangit Arabas: tum Phœnice; et, ubi se Ciliciæ committit, Antiochia) olim ac diu potens, sed, cum eam regno Semiramis tenuit, longe potentissima. Ex operibus certe ejus insignia multa sunt: duo maxime excellunt; constituta urbs miræ magnitudinis Babylon, ac siccis olim regionibus Euphrates et Tigris immissi. Cæterum in Palæstinâ est ingens et munita admodum Gaza; (sic Persæ ærarium vocant; et inde nomen est, quod, cum Cambyses armis Ægyptum peteret, huc belli et opes et pecuniam intulerat): est non minor Ascalon; est Iope, ante diluvium (ut ferunt) condita; ubi Cephea regnâsse eo signo accolæ affirmant, quod titulum ejus, fratrisque Phinei, veteres quædam aræ cum religione plurimâ retinent: quin etiam rei celebratæ carminibus ac fabulis, servatæ a Perseo Andromedæ, clarum vestigium, marinæ belluæ ossa immania, ostentant.

CAP. XII.—*Phœnice.*

Phœnicen illustravêre Phœnices, sollers hominum genus, et ad belli pacisque munia eximium; literas et literarum operas, aliasque etiam artes, maria navibus adire, classe confligere, imperitare gentibus, regnum prœliumque commenti. In eâ est et Tyros, ali-

quando insula, nunc annexa terris [deficit,] quâ ab impugnante quondam Alexandro jacta opera. Vici tenent ulteriora: et adhuc opulenta Sidon; antequam a Persis caperetur, maritimarum urbium maxima. Ab eâ ad promontorium Euprosopon duo sunt oppida, Byblos et Botrys: ultra tria fuerunt, singulis inter se stadiis distantia; locus ex numero Tripolis dicitur: tum Simyra castellum, et urbs non obscura Marathos. Inde jam non obliqua pelago, sed adversa adjacens Asia, grandem sinum inflexo tractu litoris accipit. Populi dites circumsident: situs efficit, quia regio fertilis, crebris et navigabilibus alveis fluminum pervia, diversas opes maris atque terrarum facili commercio permutat ac miscet. In eo prima est reliqua pars Syriæ, cui Antiochiæ cognomen additur: et in orâ ejus urbes, Seleucia, Paltos, Berytos, Laodicea, Rhosos; amnesque, qui inter eas eunt, Lycos, et Baudos, et Orontes: tum mons Amanus, et ab eo statim Myriandros et Cilices.

Cap. XIII. — *Cilicia.*

At in recessu intimo locus est, magni aliquando discriminis, fusorum ab Alexandro Persarum fugientisque Darii, spectator ac testis; nunc ne minimâ quidem, tunc ingenti urbe celebris Isso fuit; et hac re sinus Issicus dicitur. Procul inde Ammodes promontorium inter Pyramum Cydnumque fluvios jacet. Pyramus, Isso [prior,] Mallon præterfluit: Cydnus ultra per Tarsum exit. Deinde urbs est olim a Rhodiis Argivisque, post piratis (Pompeio assignante) possessa, nunc Pompeiopolis, tunc Solœ: juxta in parvo tumulo Arati poëtæ monimentum; ideo referendum, quia ignotum, quam ob causam jacta in id saxa dissiliunt. Non longe hinc Corycos oppidum portu saloque incingitur, angusto tergore continenti an-

nexum. Supra specus est, nomine Corycius, singulari ingenio, ac, supra quam ut describi facile possit, eximius. Grandi namque hiatu patens, montem litori appositum, et decem stadiorum clivo satis arduum, ex summo statim vertice aperit. Tunc alte demissus, et quantum demittitur amplior, viret lucis pendentibus undique, et totum se nemoroso laterum orbe complectitur; adeo mirificus ac pulcher, ut mentes accedentium primo adspectu consternat; ubi contemplati duravêre, non satiet. Unus in eum descensus est, angustus, asper, quingentorum et mille passuum, per amœnas umbras et opaca silvæ quiddam agreste resonantis, rivis hinc atque illinc fluitantibus. Ubi ad ima perventum est, rursum specus alter aperitur, ob alia dicendus. Terret ingredientes sonitu cymbalorum, divinitus et magno fragore crepitantium. Deinde aliquamdiu perspicuus, mox, et quo magis subitur, obscurior, ducit ausos penitus, alteque quasi cuniculo admittit. Ibi ingens amnis, ingenti fonte se extollens, tantummodo se ostendit, et, ubi magnum impetum brevi alveo traxit, iterum demersus absconditur. Intra spatium est magis, quam ut progredi quispiam ausit, horribile, et ideo incognitum. Totus autem augustus et vere sacer, habitarique a Diis et dignus et creditus, nihil non venerabile, et quasi cum aliquo numine, [se] ostentat. Alius ultra est, quem Typhoneum vocant, ore angusto, et multum (ut experti tradidêre) pressus, et ob id assiduâ nocte suffusus, neque unquam perspici facilis: sed quia aliquando cubile Typhonis fuit, et quia nunc demissa in se confestim exanimat, naturâ fabulâque memorandus. Duo deinde promontoria sunt, Sarpedon, finis aliquando regni Sarpedonis; et, quod Ciliciam a Pamphyliâ distinguit, Anemurium: interque ea Celenderis et Nagidos, Samiorum coloniæ; sed Celenderis Sarpedoni propior.

Cap. XIV.—*Pamphylia.*

In Pamphyliâ est Melas, navigabilis fluvius; oppidum Sida; et alter fluvius, Eurymedon. Magna apud eum Cimonis Atheniensium ducis adversus Phœnicas et Persas navalis pugna atque victoria fuit. Mare, quo pugnatum est, ex edito admodum colle prospectat Aspendos, quam Argivi condiderant, possedêre finitimi. Deinde alii duo validissimi fluvii, Cestros et Catarrhactes: Cestros navigari facilis: hic, quia se præcipitat, ita dictus. Inter eos Perga est oppidum, et Dianæ, quam ab oppido Pergæam vocant, templum: trans eosdem mons Sardemisos, et Phaselis a Mopso condita, finis Pamphyliæ.

Cap. XV.—*Lycia.*

Lycia continuo, cognominata a Lyco rege, Pandionis filio, atque (ut ferunt) infestata olim Chimæræ ignibus, Sidæ portu et Tauri promontorio grandem sinum claudit. Taurus ipse, ab Eois litoribus exsurgens, vaste satis attollitur: dein dextro latere ad Septemtrionem, sinistro ad Meridiem versus, it in Occidentem rectus et perpetuo jugo; magnarumque gentium, quâ dorsum agit, terminus, ubi terras diremit, exit in pelagus. Idem autem, et totus ut dictus est, dicitur etiam quâ spectat Orientem: deinde Hemodes, et Caucasus, et Paropamisus: tum Caspiæ Pylæ, Niphates, Armeniæ Pylæ; et, ubi jam Nostra maria contingit, Taurus iterum. Post ejus promontorium, flumen est Limyra, et eodem nomine civitas; atque, ut multa oppida, sic, præter Pataram, non illustria. Illam nobilem facit delubrum Apollinis, quondam opibus et oraculi fide Delphico simile. Ultra est Xanthus flumen, et Xanthos oppidum, mons Cragus, et, quæ Lyciam finit, urbs Telmessos.

CAP. XVI.—*Caria.*

Caria sequitur. [Habitant] incertæ originis; (alii indigenas, sunt qui Pelasgos, quidam Cretas existimant) genus usque eo quondam armorum pugnæque amans, ut aliena etiam bella mercedibus agerent. Hîc castella sunt aliquot: dein promontoria duo, Pedalion et Crya; et, secundum Cálbin amnem, Caunus oppidum, valitudine habitantium infame. Inde ad Halicarnasson hæc jacent; Rhodiorum aliquot coloniæ; portus duo, Gelos, et, cui, ex urbe quam amplectitur, Tisanusa cognomen est; inter eos oppidum Larumna, et Pandion collis in mare emissus: tum tres ex ordine sinus, Thymnias, Schœnus, Bubesius (Thymniæ promontorium Aphrodisium est, Schœnus ambit Hylam, Bubesius Acanthum); Cnidus in cornu pæne insulæ; interque eam et Ceramicum sinum, in recessu posita Euthane. Halicarnassos Argivorum colonia est: et, cur memoranda sit, præter conditores, Mausoleum efficit, regis Mausoli monimentum, unum de miraculis septem, Artemisiæ opus. Trans Halicarnasson illa sunt, litus Leuca, urbes Myndos, Caryanda, Neapolis, sinus Iasius et Basilicus. In Iasio est Bargylos.

CAP. XVII.—*Ionia.*

Post Basilicum, Ionia aliquot se ambagibus sinuat: et, primum a Posideo promontorio flexum inchoans, cingit oraculum Apollinis, dictum olim Branchidæ, nunc Didymei; Miletum, urbem, quondam Ioniæ totius, belli pacisque artibus, principem, patriam Thaletis astrologi, et Timothei musici, et Anaximandri physici, aliorumque civium inclytis ingeniis merito inclytam, ubicumque Ioniam vocant: urbem Hip-

pum, amnis Mæandri exitu; Latmum montem, Endymionis a Lunâ (ut ferunt) adamati fabulâ nobilem. Dein rursus inflexa cingit urbem Prienen, et Gæsi fluminis ostium: moxque, ut majore circuitu, ita plura complectitur. Ibi est Panionium, sacra regio, et ob id eo nomine appellata, quod eam communiter Iones colunt: ibi a fugitivis, ut aiunt, condita (nomen famæ annuit) Phygela: ibi Ephesus, et Dianæ clarissimum templum, quod Amazones, Asiâ potitæ, consecrâsse traduntur: ibi Cäystros amnis: ibi Lebedos, Clariique Apollinis fanum, quod Manto, Tiresiæ filia, fugiens victores Thebanorum Epigonos; et Colophon, quam Mopsus, ejusdem Mantûs filius, statuit. At promontorium, quo sinus clauditur, quod alterâ parte alium, quem Smyrnæum vocant, efficit, angustisque cervicibus reliqua extendit in latius, abit in pæne insulæ faciem. Super angustias, hinc Teos, illinc Clazomenæ, quâ terga agunt, confinio annexæ muri, diversis frontibus diversa maria prospectant. In ipsâ pæne insulâ est Coryna. In sinu Smyrnæo est Hermus amnis, et urbs Leuca: extra, Phocæa, Ioniæ ultima.

CAP. XVIII. — *Æolis.*

Proxima regio, ex quo ab Æoliis incoli cœpit, Æolis facta, ante Mysia, et, quâ Hellespontum attingit, Trojanis possidentibus, Troas fuit. Primam urbium, a Myrino conditore, Myrinam vocant: sequentem Pelops statuit, victo Œnomao reversus ex Græciâ: Cymen nominavit, pulsis qui habitârant, dux Amazonum Cyme. Supra, Caïcus inter Elæam decurrit et Pitanen, illam quæ Arcesilan tulit, nihil affirmantis Academiæ clarissimum antistitem. Tum in promontorio est Cana oppidum: quod prætervectos, sinus excipit, non pronus, sed longe ac mol-

liter flexus, retrahensque paulatim oras usque ad ima montis Idæ. Is primo parvis urbibus adspersus est, quarum clarissima est Cisthena. Gremio interiore campus, Thebe nomine, Adramyttion, Astyram, Chrysam, oppida, eodem quo dicta sunt ordine adjacentia, continet; in altero latere Antandrum. Duplex causa nominis jactatur. Alii Ascanium, Æneæ filium, cum ibi regnaret, captum a Pelasgis, eâ se redemisse commemorant; alii ab his putant conditam, quos ex Andro insulâ vis et seditio exegerat. Hinc hi Antandrum quasi pro Andro, illi quasi pro viro, accipi volunt. Sequens tractus tangit Gargara, et Asson, Æoliorum colonias. Tum sinus alter, Αχαιων Λιμην, non longe ab Ilio litora incurvat, urbe bello excidioque clarissimâ. Hîc Sigeum fuit oppidum: hîc Achivorum fuit bellantium statio. Huc ab Idæo monte demissus Scamander exit, et Simoïs, famâ quam naturâ majora flumina. Ipse mons vetere Divarum certamine, et judicio Paridis, memoratus, orientem solem aliter, quam in aliis terris solet adspici, ostentat: namque ex summo vertice ejus speculantibus, pæne a mediâ nocte sparsi ignes passim micare, et, ut lux appropinquat, ita coire ac se conjungere videntur; donec, magis magisque collecti, pauciores subinde, et unâ ad postremum flammâ ardeant. Ea cum diu clara et incendio similis effulsit, cogit se ac rotundat, et fit ingens globus. Diu is quoque grandis, et terris annexus, apparet: deinde paulatim decrescens, et, quanto decrescit, eo clarior, fugat novissime noctem; et cum die jam sol factus, attollitur. Extra sinum sunt Rhœtea litora, Rhœteo et Dardaniâ claris urbibus, Ajacis tamen sepulcro maxime illustria. Ab his fit arctius mare; nec jam alluit terras; sed rursus dividens, angusto Hellesponti freto litus obvium findit; facitque ut iterum terræ, quâ fluit, latera sint.

CAP. XIX. — *Bithynia, Paphlagonia, aliæque Ponticæ et Mæoticæ Gentes in Orâ Asiaticâ.*

Interius Bithyni sunt, et Mariandyni: in orâ, Graiæ urbes, Abydos, et Lampsacum, et Parion, et Priapos. Abydos magni quondam amoris commercio insignis est. Lampsacum, Phocæis appellantibus, nomen ex eo traxit, quod consulentibus in quasnam terras potissimum tenderent, responsum erat, ubi primum fulsisset, ibi sedem capessere. Tum rursus fit apertius mare, Propontis. In id Granicus effunditur, quâ primum inter Persas et Alexandrum pugna fuit nobilis. Trans amnem sedet in cervice pæne insulæ Cyzicum; (nomen Cyzicus indidit, quem a Minyis imprudentibus, cum Colchos peterent, fusum acie cæsumque accepimus); post Placia, et Scylace, parvæ Pelasgorum coloniæ, quibus a tergo imminet mons Olympus (ut incolæ vocant) Mysius. Is flumen Rhyndacum in ea quæ sequuntur emitit. Circa angues nascuntur immanes; neque ob magnitudinem modo, sed ob id etiam mirabiles, quod ubi in alveum ejus æstus solemque fugerunt, emergunt atque hiant: supervolantesque aves, quamvis alte et perniciter ferantur, absorbent. Trans Rhyndacum, est Dascylos, et, quam Colophonii collocavêre, Myrlea. Duo sunt inde modici sinus. Alter, sine nomine, Cion amplectitur, Phrygiæ haud longe jacentis opportunissimum emporium; alter, Olbianos, in promontorio fert Neptuni fanum; in gremio Astacon, a Megarensibus conditam. Deinde priores terræ iterum jacent; exiturique in Pontum pelagi canalis angustior Europam ab Asiâ stadiis quinque disterminat, Thracius (ut dictum est) Bosporus. Ipsis in faucibus oppidum, in ore templum est: oppidi nomen Chalcedon; auctor Archias, Megarensium princeps; templi numen Jupiter, conditor Iason. Hîc jam sese ingens Pontus aperit; nisi quâ promontoria sunt, huc atque illuc longo rectoque li-

mite extentus, sinuatus cætera, sed (quia contra minus, quâ ad lævam et dextram abscessit, mollibus fastigiis, donec angustos utrimque angulos faciat, inflectitur) ad formam Scythici arcûs maxime incurvus; brevis, atrox, nebulosus, raris stationibus, non molli neque arenoso circumdatus litore, vicinus Aquilonibus, et, quia non profundus est, fluctuosus atque fervens; olim, ex colentium sævo admodum ingenio, Axenus, post, commercio aliarum gentium mollitis aliquantum moribus, dictus Euxinus. In eo primum Mariandyni urbem habitant, ab Argivo (ut ferunt) Hercule datam. Heraclea vocitatur: id famæ fidem adjicit. Juxta specus est Acherusia, ad Manes (ut aiunt) pervius; atque inde extractum Cerberum existimant. Tum Tios oppidum, Milesiorum quidem colonia, sed jam soli gentisque Paphlagonum; quorum in litoribus pæne mediis promontorium est Carambis; citra Parthenius amnis, urbesque Sesamus et Cromna, et, a Cytisoro Phrixi filio posita, Cytoros; tum Cinolis, Anticinolis, et, quæ Paphlagoniam finit, Armene. Chalybes proximi clarissimas habent Amison, et Sinopen, Cynici Diogenis patriam; amnes Halyn et Thermodonta. Secundum Halyn urbs est Lycasto; ad Thermodonta campus. In eo fuit Themiscyrium oppidum; fuêre et Amazonum castra; ideo Amazonium vocant. Tibareni Chalybas attingunt, quibus in risu lusuque summum bonum est. Ultra Mossyni turres ligneas subeunt; notis corpus omne persignant; propatulo vescuntur, promiscue concumbunt et palam: reges suffragio deligunt, vinculisque et arctissimâ custodiâ tenent; atque, ubi culpam prave quid imperando meruêre, inediâ diei totius afficiunt: cæterum asperi, inculti, pernoxii appulsis. Dein minus feri (verum et hi inconditis moribus) Macrocephali, Becheri, Buzeri; raræ urbes; Cerasûs et Trapezûs maxime illustres. Inde is locus est, ubi finem ductus a Bosporo tractus accipit; atque inde se [in sinu adversi litoris flexus] attollens, angustissimum Ponti facit angulum. Hic

sunt Colchi; huc Phasis erumpit; hîc eodem nomine, quo amnis est, a Themistagorâ Milesio deductum oppidum; hîc Phrixi templum, et lucus fabulâ vetere pellis aureæ nobilis. Hinc orti montes longo se jugo, et donec Rhipæis conjungantur, exporrigunt; qui alterâ parte in Euxinum et Mæotida et Tanaïn, alterâ in Caspium pelagus obversi, Ceraunii dicuntur: iidem alicubi Taurici, Moschi, Amazonici, Caspii, Coraxici, Caucasii; ut aliis aliisve appositi gentibus, ita aliis aliisque dicti nominibus. At in primo flexu jam curvi litoris oppidum est, quod Græci mercatores constituisse, et (quia, cum cæcâ tempestate agerentur, ignaris [quæ] terra esset, cycni vox notam dederat) Cycnum appellâsse dicuntur. Reliqua ejus feræ incultæque gentes, vasto mari assidentes, tenent, Melanchlæni, Toretæ, Sedochezi, Coraxi, Phthirophagi, Heniochi, Achæi, Cercetici, et jam in confinio Mæotidis Sindones. In Heniochorum finibus Dioscorias, a Castore et Polluce Pontum cum Iasone ingressis; Sindos, in Sindonum, ab ipsis terrarum cultoribus condita est. Obliqua tunc regio, et in latum modice patens, inter Pontum Paludemque ad Bosporum excurrit; quam, duobus alveis in lacum et in mare profluens Corocondame pæne insulam reddit. Quatuor urbes ibi sunt, Hermonassa, Cepœ, Phanagoria, et, in ipso ore, Cimmerium. Hac ingressos lacus accipit longe lateque diffusus; quâ terras tangit, incurvo circumdatus litore; quâ mari propior est (nisi ubi aperitur) æquali margine obductus; citra magnitudinem, prope Ponto similis. Oram, quæ a Bosporo ad Tanaïn usque deflectitur, Mæotici incolunt, Toreatæ, Serachi, Phicores, et ostio fluminis proximi Ixamatæ. Apud eos easdem artes feminæ, quas viri, exercent, adeo ut ne militiâ quidem vacent. Viri pedibus merent, sagittisque depugnant: illæ equestre prœlium ineunt, nec ferro dimicant; sed, quos laqueis intercepêre, trahendo conficiunt. Nubunt tamen: verum, ut nubiles habeantur, non in ætate modus est; nisi quæ hostem in-

teremêre, virgines manent. Ipse Tanaïs, ex Rhipæo monte dejectus, adeo præceps ruit, ut, cum vicina flumina, tum Mæotis et Bosporus, tum Ponti aliqua, brumali rigore durentur, solus æstus hiememque juxta ferens, idem semper, et sui similis, incitatusque decurrat. Ripas ejus Sauromatæ, et ripis hærentia, possident: una gens, aliquot populi, et aliquot nomina. Primi Mæotidæ Γυναικοκρατουμενοι, regna Amazonum, fecundos pabulo, at alia steriles nudosque, campos tenent. Budini Gelonon urbem ligneam habitant. Juxta Thyssagetæ Turcæque vastas silvas occupant, alunturque venando. Tum continuis rupibus late aspera, et deserta regio ad Arymphæos usque permittitur. His justissimi mores; nemora pro domibus; alimenta baccæ; et feminis et maribus nuda sunt capita. Sacri itaque habentur: adeoque ipsos nemo de tam feris gentibus violat, ut aliis quoque ad eos confugisse pro asylo sit. Ultra surgit mons Rhipæus; ultraque eum jacet ora, quæ spectat Oceanum.

POMPONII MELÆ,

DE

SITU ORBIS,

LIBER II.

Cap. I. — *Scythia Europæa.*

Asiæ in Nostrum mare Tanaïnque vergentis, quem dixi, finis ac situs est. At per eumdem amnem in Mæotida remeantibus, ad dextram Europe est, modo sinistro latere innavigantium apposita. Rhipæis montibus proxima (et huc enim pertinent) cadentes assidue nives adeo invia efficiunt, ut ultra ne visum quidem incedentium admittant. Deinde est regio ditis admodum soli, inhabitabilis tamen; quia gryphi, sævum et pertinax ferarum genus, aurum terrâ penitus egestum mire amant, mireque custodiunt, et sunt infesti attingentibus. Hominum primi sunt Scythæ, Scytharumque, queis singuli oculi esse dicuntur, Arimaspœ: ab eis Essedones usque ad Mæotida. Hujus flexum Buces amnis secat: Agathyrsi et Sauromatæ ambiunt; quia pro sedibus plaustra habent, dicti Hamaxobiœ. Obliqua tunc ad Bosporum plaga excurrens, Ponto ac Mæotide includitur. In paludem vergentia Satarchæ tenent; in Bosporum Cimmerica oppida, Myrmecion, Panticapæum, Theodosia, Hermisium; in Euxinum mare, Taurici. Super eos, si-

nus portuosus, et ideo Καλος Λιμην appellatus, promontoriis duobus includitur. Alterum Κριου Μετωπον vocant, Carambico, quod in Asiâ diximus, par et adversum; Parthenion alterum. Oppidum adjacet Cherrone, a Dianâ (si creditur) conditum, et Nymphæo specu, quod in arce ei et Nymphis sacratum est, maxime illustre. Subit tum ripam mare, et, donec quinque millium spatio absit a Mæotide, refugientia usque subsequens litora, quoad Satarchæ et Taurici tenent, pæne insulam reddit. Quod inter paludem et sinum est, Taphræ nominatur; sinus, Carcinites. In eo urbs est Carcine; quam duo flumina, Gerrhos et Hypacaris, uno ostio effluentia, attingunt; verum diversis fontibus, et aliunde delapsi: nam Gerrhos inter Basilidas et Nomadas, [Hypacaris per Nomadas,] evolvitur. Silvæ deinde sunt, quas maximas hæ terræ ferunt; et Panticapes, qui Nomadas Georgosque disterminat. Terra tum longe distenta, [excedens,] tenui radice litori annectitur: post spatiosa modice, paulatim se ipsa fastigat, et quasi in mucronem longa colligens latera, facie positi ensis allecta est. Achilles, infestâ classe mare Ponticum ingressus, ibi ludicro certamine celebrâsse victoriam, et, cum ab armis quies erat, se ac suos cursu exercitavisse memoratur. Ideo dicta est Δρομος Αχιλλειος. Tum Borysthenes gentem sui nominis alluit: inter Scythiæ amnes amœnissimus, turbidis aliis, liquidissimus defluit, placidior quam cæteri, potarique pulcherrimus. Alit lætissima pabula, magnosque pisces, quibus et optimus sapor et nulla ossa sunt. Longe venit, ignotisque ortus e fontibus, quadraginta dierum iter alveo stringit; tantoque spatio navigabilis, secundum Borysthenida et Olbian, Græca oppida, egreditur. Callipidas Hypanis includit. Ex grandi palude oritur, quam Matrem ejus accolæ appellant: et diu, qualis natus est, defluit: tandem non longe a mari, ex parvo fonte, cui Exampeo cognomen est, adeo amaras aquas accipit, ut ipse quoque, jam sui dissimilis, et non dulcis, hinc defluat.

Axiaces proximus intra Callipidas Axiacasque descendit. Hos ab Istricis Tyra separat; surgit in Neuris: quâ exit, sui nominis oppidum attingit: at ille, qui Scythiæ populos a sequentibus dirimit, apertis in Germaniâ fontibus, alio, quam desinit, nomine exoritur. Nam per immania magnarum gentium diu Danubius est: deinde, aliter eum appellantibus accolis, fit Ister; acceptisque aliquot amnibus, ingens jam, et eorum, qui in Nostrum mare decidunt, tantùm Nilo minor, totidem quot ille ostiis, sed tribus tenuibus, reliquis navigabilibus, effluit. Ingenia cultusque gentium differunt. Essedones funera parentium læti et victimis ac festo coitu familiarium celebrant. Corpora ipsa, laniata, et cæsis pecorum visceribus immixta, epulando consumunt. Capita ubi fabre expolivêre, auro vincta pro poculis gerunt. Hæc sunt apud eos ipsos pietatis ultima officia. Agathyrsi ora artusque pingunt; ut quique majoribus præstant, ita magis vel minus; cæterum iisdem omnes notis, et sic ut ablui nequeant. Satarchæ, auri argentique, maximarum pestium, ignari, vice rerum commercia exercent; atque, ob sæva hiemis admodum assiduæ, demersis in humum sedibus, specus aut suffossa habitant; totum brachati corpus, et, nisi quâ vident, etiam ora vestiti. Tauri, Iphigeniæ et Orestis adventu maxime memorati, immanes sunt moribus, immanemque famam habent, solere pro victimis advenas cædere. Basilidis ab Hercule et Echidnâ generis principia sunt, mores regii, arma tantum sagittæ. Vagi Nomades pecorum pabula sequuntur, atque, ut illa durant, ita diu statam sedem agunt. Colunt Georgi exercentque agros. Axiacæ, furari quid sit, ignorant: ideoque nec sua custodiunt, nec aliena contingunt. Interius habitantium ritus asperior, et incultior regio est. Bella cædesque amant: mosque est bellantibus, cruorem ejus, quem primum interemerunt, ipsis e vulneribus ebibere. Ut quisque plures interemerit, ita apud eos habetur eximius: cæterum, expertem esse

cædis, inter opprobria vel maximum. Ne fœdera quidem incruenta sunt; sauciant se, qui paciscuntur; exemtumque sanguinem ubi permiscuêre, degustant. Id putant mansuræ fidei pignus certissimum. Inter epulas, quot quisque interfecerit, referre, lætissima et frequentissima mentio: binisque poculis, qui plurimos retulêre, perpotant. Is inter jocantes honos præcipuus est. Pocula, ut Essedones parentium, ita inimicissimorum capitibus expoliunt. Apud Anthropophagos ipsæ etiam epulæ visceribus humanis apparantur. Geloni hostium cutibus equos seque velant; illos reliqui corporis, se capitum. Melanchlænis atra vestis, et ex eâ nomen. Neuris statum singulis tempus est, quo, si velint, in lupos, iterumque in eos qui fuêre, mutentur. Mars omnium Deus; ei, pro simulacris, enses et cinctoria dedicant, hominesque pro victimis feriunt. Terræ late patent, et, ob excedentia ripas suas plerumque flumina, nusquam non ad pabula fertiles; alicubi usque adeo steriles ad cætera, ut, qui habitant, lignorum egentes, ignes ossibus alant.

Cap. II. — *Thracia.*

His Thracia proxima est: eaque a Pontici lateris fronte usque in Illyricos penitus immissa, quâ latera agit, Istro pelagoque contingitur. Regio nec cœlo læta nec solo; et, nisi quâ mari propior est, infecunda, frigida, eorumque, quæ seruntur, maligne admodum patiens, raro usquam pomiferam arborem, vitem frequentius tolerat: sed nec ejus quidem fructus maturat ac mitigat, nisi ubi frigora objectu frondium cultores arcuêre. Viros benignius alit; non ad speciem tamen (nam et illis asper atque indecens corporum habitus est), cæterum ad ferociam et numerum, ut multi immitesque sint, maxime ferax. Paucos amnes qui in pelagus evadunt, verum celeberrimos, He-

brum, et Neston, et Strymona, emittit. Montes interior attollit, Hæmon, et Rhodopen, et Orbelon, sacris Liberi patris, et cœtu Mænadum, Orpheo primum initiante, celebratos. E quîs Hæmos in tantum altitudinis abit, ut Euxinum et Adriam ex summo vertice ostendat. Una gens, Thraces habitant, aliis aliisque præditi et nominibus et moribus. Quidam feri sunt, et ad mortem paratissimi, Getæ utique. Id varia opinio perficit. Alii redituras putant animas obeuntium: alii, etsi non redeant, non exstingui tamen, sed ad beatiora transire: alii, emori quidem, sed id melius esse quam vivere. Itaque lugentur apud quosdam puerperia, natique deflentur: funera contra festa sunt, et, veluti sacra, cantu lusuque celebrantur. Ne feminis quidem segnis est animus. Super mortuorum virorum corpora interfici simulque sepeliri, votum eximium habent: et, quia plures simul singulis nuptæ sunt, cujus id sit decus, apud judicaturos magno certamine affectant. Moribus datur; estque maxime lætum, cum in hoc contenditur, vincere. Mœrent aliæ vocibus, et cum acerbissimis planctibus efferunt. At quibus consolari eas animus est, arma opesque ad rogos deferunt; paratique (ut dictitant) cum fato jacentis, si detur in manus, vel pacisci vel decernere, ubi nec pugnæ nec pecuniæ locus sit, [manent dominas proci.] Nupturæ virgines non a parentibus viris traduntur, sed publice aut locantur ducendæ, aut veneunt. Utrum fiat, ex specie et moribus causa est. Probæ formosæque in pretio sunt: cæteras qui habeant, mercede quæruntur. Vini usus quibusdam ignotus est: epulantibus tamen, ubi super ignes, quos circumsident, quædam semina ingesta sunt, [simul] ebrietati hilaritas ex nidore contingit. In litoribus Istro proxima est Istropolis; deinde, a Milesiis deducta, Calatis; tum Tomœ, et portus Caria, et Tiristis promontorium; quod prætervectos alter Ponti angulus accipit, adversus Phasiaco, et, nisi amplior foret, similis. Fuit hîc Bizone; motu terræ intercidit.

Est portus Crunos: urbes, Dionysopolis, Odessos, Mesembria, Anchialos; et intimo in sinu, atque ubi Pontus alterum sui flexum angulo finit magno, Apollonia. Recta dehinc ora, nisi quod media ferme in promontorium, quod Thyniam vocant, exit, et incurvis contra se litoribus obtenditur, urbesque sustinet, Halmydesson, et Phileas, et Phinopolim. Hactenus Pontus, deinde est Bosporus et Propontis: in Bosporo, Byzantium; in Propontide, Selymbria, Perinthos, Bithynis; amnesque, qui interfluunt, Erginos et Athyras: tum Rheso regnata quondam pars Thraciæ, et Bisanthe Samiorum, et ingens aliquando Cypsela: post, locus quem Graii Μακρον Τειχος appellant, et in radice magnæ pæne insulæ sedens Lysimachia. Terra, quæ sequitur, nusquam lata, atque hic arctissima, inter Hellespontum Ægæumque procurrit. Angustias Isthmon, frontem ejus Mastusiam, totam Chersonesum appellant; ob multa memorabilem. Est in eâ flumen Ægos, naufragio classis Atticæ insigne. Est et Abydo objacens Sestos, Leandri amore pernobilis. Est et regio, in quâ Persarum exercitus, divisas spatio pelagoque terras ausus pontibus jungere, (mirum atque ingens facinus!) ex Asiâ in Græciam pedes et non navigata maria transgressus est. Sunt Protesilai ossa consecrata delubro. Est et portus Cœlos, Atheniensibus et Lacedæmoniis navali acie decernentibus, Laconicæ classis signatus excidio. Est et Cynos-sema, tumulus Hecubæ, sive ex figurâ canis, in quam conversa traditur, sive ex fortunâ, in quam deciderat, humili nomine accepto. Est Madytos: est Eleus, quæ finit Hellespontum. Ægæum statim pelagus vaste longum litus impellit; submotasque terras hinc ad promontorium, quod Sunium vocatur, magno ambitu mollique circumagit. Ejus tractum legentibus, prævectisque Mastusiam, sinus intrandus est, qui, alterum Chersonesi latus alluens, jugo faciei vallis includitur, et, ex fluvio quem accipit, Melas dictus, duas urbes amplectitur, Alopeconnesum, et in

altero Isthmi litore sitam Cardiam. Eximia est Ænos, ab Æneâ profugo condita: circa Hebrum Cicones: trans eumdem Doriscos, ubi Xerxen copias suas, quia numero non poterat, spatio mensum ferunt: deinde promontorium Serrium, et (quo canentem Orphea secuta narrantur etiam nemora) Zone: tum Schœnos fluvius, et ripis ejus adjacens Maronia. Regio ulterior Diomeden tulit, immanibus equis mandendos solitum objectare advenas, et iisdem ab Hercule objectum. Turris, quam Diomedis vocant, signum fabulæ remanet; et urbs, quam soror ejus suo nomine nominavit, Abdera; sed ea magis id memorandum habet, quod Democritum physicum tulit, quam quod ita condita est. Ultra Nestos fluit; interque eum et Strymona, urbes sunt Philippi, Apollonia, Amphipolis: inter Strymona et Athon, turris Calarnæa, et Καπρου Λιμην, urbs Acanthos, et Echymnia: inter Athon et Pallenen, Cleona et Olynthos. Strymon (sicut diximus) amnis est; longeque ortus, et tenuis, alienis subinde aquis fit amplior; et, ubi non longe a mari lacum fecit, majore quam venerat alveo erumpit. Athos mons est adeo elatus, ut credatur altius etiam, quam unde imbres cadunt, surgere. Capit opinio fidem, quia de aris, quas in vertice sustinet, non abluitur cinis, sed, quo relinquitur aggere, manet. Cæterum, non promontorio, ut alii, verum totus exstat, totoque longe dorso procedit in pelagus. Quâ continenti adhæret, a Xerxe in Graios tendente perfossus transjugatusque est, et factus freto navigabili pervius. Ima ejus tenent parvæ Pelasgorum coloniæ. In summo fuit oppidum Acroathon, in quo (ut ferunt) dimidio longior, quam in aliis terris, ætas habitantium erat. Pallene, soli tam patentis, ut quinque urbium sedes sit atque ager, tota in altum abit, angusta satis unde incipit. Ibi est Potidæa: at, ubi laxius patet, Mende Scioneque referendæ; illa ab Eretriis, hæc ab Achivis capto Ilio remeantibus, posita.

CAP. III.—*Macedonia, Græcia, Peloponnesus, Epirus, et Illyricum.*

[Tum] Macedonum populi [quot] urbes habitant; quarum Pelle est maxime illustris: alumni efficiunt, Philippus Græciæ domitor, Alexander etiam Asiæ. In litore flexus Mecybernæus, inter promontoria Derrim et Canastræum et portum qui Κωφος dicitur, urbes Toronen et Physcellam, atque (unde ipsi nomen est) Mecybernam incingit. Canastræo promontorio Sena proxima est. Mecybernæus autem in medio, quâ terra dat gremium, modice in litora ingreditur. Cæterum, longis in altum immissis lateribus, ingens inde Thermaïcus sinus est. In eum Axius per Macedonas, et jam per Thessalos Penëus excurrit. Ante Axium Thessalonice est; inter utrumque Cassandria, Cydna, Aloros, Icaris. A Peneo ad Sepiada, Gyrtona, Melibœa, Castanea; pares ad famam, nisi quod Philoctetes alumnus Melibœam illuminat. Terræ interiores, claris locorum nominibus insignes, pæne nihil ignobile ferunt. Hinc non longe est Olympus, Pelion, Ossa, montes Gigantum fabulâ belloque memorati: hîc Musarum parens domusque, Pieria: hîc novissime calcatum Graio Herculi solum, saltus Œtæus: hîc sacro nemore nobilia Tempe: hîc Libethra, carminum fontes. Objacet tum jam vaste et multum prominens Græcia; et, dum Myrtoum pelagus attingat, a Septemtrione in Meridiem vecta, quâ sol oritur, Ægæis; quâ occidit, Ioniis, fluctibus objacet. [Ac proximo] spatiosa, et Hellas nomine, grandi fronte procedit: mox mari utroque, et Ionio magis, latera ejus intrante, donec quatuor millia passuum pateat, media ferme prope inciditur. Deinde rursum terris huc se et illuc, verum in Ionium mare magis, expandentibus, progressisque in altum, non tam lata quam cœperat, ingens tamen iterum, et quasi pæne insula, extenditur, vocaturque Peloponnesos;

ob sinus et promontoria, quîs ut fibris litora ejus incisa sunt, simul quod tenui tramite in latus effunditur, platani folio simillima. A Macedoniâ prima est Thessalia, deinde Magnesia, Phthiotis, Doris, Locris, Phocis, Bœotis, Atthis, Megaris; sed omnium Atthis clarissima. In Peloponneso Argolis, Laconice, Messenia, Achaïa, Elis, Arcadia: ultra Ætolia, Acarnania, Epiros, usque in Adriam. De locis atque urbibus, quæ mare non alluit, hæc maxime memoranda sunt: in Thessaliâ Larissa, aliquando Iolcos; in Magnesiâ Antronia; in Phthiotide Phthia: [in Doride Pindus, et juxta situm Erineum:] in Locride Cynos et Calliaros: in Phocide Delphi, et mons Parnassos, et Apollinis fanum atque oraculum: in Bœotiâ Thebæ, et Cithæron fabulis carminibusque celebratus: in Atthide Eleusin Cereri consecrata, et clariores, quam ut indicari egeant, Athenæ: in Megaride, unde regioni nomen est, Megara: ut in Argolide Argos, et Mycenæ, et templum Junonis vetustate et religione percelebre: in Laconide Therapne, Lacedæmon, Amyclæ, mons Täygetus: in Messeniâ, Messene et Methone: in Achaïâ atque Elide, quondam Pisæ Œnomai, Elis etiam nunc, delubrumque Olympii Jovis, certamine gymnico et singulari sanctitate, ipso quidem tamen simulacro (quod Phidiæ opus est) maxime nobile. Arcadiam Peloponnesiacæ gentes undique incingunt. In eâ sunt urbes Psophis, Tegea, Orchomenos; montes Pholoë, Cyllenius, Parthenius, Mænalus; flumina Erymanthus et Ladon: in Ætoliâ Naupactos, in Acarnaniâ Stratos, oppida: in Epiro Dodonæi Jovis templum; et fons ideo sacer, quod, cum sit frigidus, et immersas faces, sicut cæteri, exstinguat, ubi sine igne procul admoventur, accendit. At, cum litora leguntur, a promontorio Sepiade per Demetrion et Halon et Pteleon et Echinon ad Pagaseum sinum cursus est. Ille, urbem Pagasam amplexus, amnem Sperchion accipit; et, quia Minyæ, Colchida petentes, inde Argo navem solvêre, memo-

ratur. Ab eo ad Sunium tendentibus illa prænaviganda; Maliacus et Opuntius, grandes sinus, et in his cæsorum etiam Laconum tropæa Thermopylæ, Opoës, Scarpha, Cnemides, Alope, Anthedon, Larymne, Aulis, Agamemnoniæ Graiorumque classis in Trojam conjurantium statio; Marathon, magnarum multarumque virtutum testis jam inde a Theseo, Persicâ maxime clade pernotus; Rhamnûs parva, illustris tamen, quod in eâ fanum est Amphiarai, et Phidiaca Nemesis; Thoricos et Brauronia, olim urbes, jam tantum nomina. Sunium promontorium est, finitque id litus Hellados, quod spectat Orientem. Inde ad Meridiem terra convertitur usque ad Megaram, Atticæ ut modo latere, ita nunc fronte, pelago adjacens. Ibi est Piræeus, Atheniensium portus: Scironia saxa, sævo quondam Scironis hospitio etiam nunc infamia. Megarensium tractus Isthmon attingit, (Diolco cognomen est) qui, quatuor millium spatio Ægæum mare ab Ionio submovens, angusto tramite Helladi Peloponneson annectit. In eo est oppidum Cenchreæ; fanum Neptuni, ludis, quos Isthmicos vocant, celebre; Corinthos, olim clara opibus, post clade notior, nunc Romana colonia, ex summâ arce, quam Acrocorinthon appellant, maria utraque contuens. Peloponnesi oram (sicut diximus) sinus et promontoria lacerant: ab Oriente Bucephalos, et Chersonesus, et Scyllæon: ad Meridiem, Malea, Tænaros, Acritas, Ichthys: ad Vesperum Chelonates, et Araxos. Habitant ab Isthmo ad Scyllæon Epidaurii, Æsculapii templo inclyti, et Trœzenii, fide societatis Atticæ illustres. Portus Saronicus, et Schœnitas, et Pogonus: oppida autem Epidaurus, et Trœzene, et Hermiona, his litoribus apposita sunt. Inter Scyllæon et Malean, sinus Argolicus dicitur; inter Malean et Tænaron, Laconicus; inter Tænaron et Acritan, Asinæus; inter Acritan et Ichthyn, Cyparissius. In Argolico sunt noti amnes, Erasinus atque Inachus, et notum oppidum, Lerne; in Laconico Gythius et

Eurotas; in ipso Tænaro Neptuni templum, et specus, illi, quem in Ponto Acherusium diximus, facie et fabulâ similis; in Asinæo flumen Pamissum; in Cyparissio Alphëus; nomen dedit urbs in litore sita, huic Cyparissæ, illi Asine: Messenii Pyliique terras colunt; et ipsa pelago Pylos adjacet. Cyllene, Enneapolis, Patræ, oram illam tenent, in quam Chelonates et Araxos excurrunt: sed Cyllene, quod Mercurium ibi natum arbitrantur, insignis. Rhion deinde (maris id nomen est) anguste, et velut freto, latus oræ sequentis incidens inter Ætolos et Peloponnesiacos, usque ad Isthmon irrumpit. In eo ad Septemtriones spectare litora incipiunt. In his est Ægion, et Ægira, et Oluros, et Sicyon: at in adversis Pagæ, Crëusis, Anticyra, Œanthia, Cirrha; et notior aliquanto nomine Calydon, et Euenos, extra Rhion. In Acarnaniâ maxime clara sunt, oppidum Leucas, flumen Achelous. In Epiro nihil Ambracio sinu nobilius est. Facit sinus, qui angustis faucibus, et quæ minus mille passibus pateant, grande pelagus admittit: faciunt urbes, quæ assidunt; Actium, Argia Amphilochis, Ambracia, Æacidarum regna Pyrrhique. Buthroton ultra est: deinde Ceraunii montes: ab his flexus in Adriam. Hoc mare, magno recessu litorum acceptum, et vaste quidem in latitudinem patens, quâ penetrat tamen vastius, Illyricis usque Tergestum, cætera Gallicis Italicisque gentibus cingitur. Partheni et Dassaretæ prima ejus tenent; sequentia Taulantii, Encheliæ, Phæaces. Deinde sunt, quos proprie Illyricos vocant: tum Pyræi, et Liburni, et Istria. Urbium prima est Oricum, secunda Dyrrhachium; Epidamnos ante erat: Romani nomen mutavêre, quia, velut in damnum ituris, omen id visum est. Ultra sunt Apollonia, Salona, Iader, Narona, Tragurium, sinus Polaticus, et Pola, quondam a Colchis (ut ferunt) habitata, (in quantum res transeunt!) nunc Romana colonia. Amnes autem Æas et Nar, et Danubius, qui jam dictus est Ister: sed Æas se-

cundum Apolloniam, Nar inter Pyræos et Liburnos, per Istros Ister, emittitur. Tergeste, intimo in sinu Adriæ situm, finit Illyricum.

CAP. IV.—*Italia.*

De Italiâ, magis quia ordo exigit, quam quia monstrari eget, pauca dicentur: nota sunt omnia. Ab Alpibus incipit in altum excedere, atque, ut procedit, se media perpetuo jugo Apennini montis attollens, inter Adriaticum et Tuscum, sive (ut aliter eadem appellantur) inter Superum mare et Inferum, excurrit, diu solida. Verum ubi longe abit, in duo cornua finditur, respicitque altero Siculum pelagus, altero Ionium; tota angusta, et alicubi multo, quam unde cœpit, angustior. Interiora ejus aliæ aliæque gentes; sinistrâ parte Carni et Veneti colunt Togatam Galliam; tum Italici populi, Picentes, Frentani, Dauni, Apuli, Calabri, Sallentini. Ad dextram sunt sub Alpibus Ligures, sub Apennino Etruria; post Latium, Volsci, Campania, et, super Lucaniam, Bruttii. Urbium, quæ procul a mari habitantur, opulentissimæ sunt, ad sinistram Patavium Antenoris, Mutina et Bononia, Romanorum coloniæ: ad dextram Capua a Tuscis, et Roma quondam a pastoribus, condita; nunc, si pro materiâ dicatur, alterum opus. At in oris proxima est a Tergeste Concordia. Interfluit Timavus, novem capitibus exsurgens, uno ostio emissus: deinde Natiso non longe a mari ditem attingit Aquileiam. Ultra est Altinum. Superna late occupat litora Padus. Namque, ab imis radicibus Vesuli montis exortus, parvis se primum e fontibus colligit; et aliquâtenus exilis ac macer, mox aliis amnibus adeo augescit atque alitur, ut se per septem ad postremum ostia effundat. Unum de eis, magnum, Padum appellant. Inde tam citus prosilit, ut, discussis fluctibus,

diu, qualem emisit, undam agat, suumque etiam in mari alveum servet; donec eum ex adverso litore Istriæ eodem impetu profluens Ister amnis excipiat. Hac re per ea loca navigantibus, quâ utrimque amnes eunt, inter marinas aquas dulcium haustus est. A Pado ad Anconam transitur Ravenna, Ariminum, Pisaurum, Fanestris colonia; flumen Metaurus, atque Æsis. Exin illa in angusto duorum promontoriorum ex diverso coëuntium, inflexi cubiti imagine sedens, et ideo a Graiis dicta Ancon, inter Gallicas Italicasque gentes quasi terminus interest. Hæc enim prægressos Piceni litora excipiunt: in quibus Numana, Potentia, Cluana, Cupra, urbes; castella autem Firmum, Adria, Truentinum: id et fluvio, qui præterit, nomen est. Ab eo [Frentani jam Matrini habent ac] Aterni fluminis ostia; urbes Bucam et Histonium: Dauni autem Tifernum amnem; Cliterniam, Larinum, Teanum, oppida; montemque Garganum. Sinus est continuo Apulo litore incinctus, nomine Urias, modicus spatio, pleraque asper accessu: extra, Sipontum, vel (ut Graii dixêre) Sipûs; et flumen, quod, Canusium attingens, Aufidum appellant: post, Barium, et Gnatia, et Ennio cive nobiles Rudiæ: etiam in Calabriâ Brundisium, Valetium, Lupiæ, Hydrûs mons; tum Sallentini campi, et Sallentina litora, et urbs Graia, Callipolis. Hucusque Adria; hucusque Italiæ latus alterum pertinet. Frons ejus in duo quidem se cornua (sicut supra diximus) scindit: cæterum mare, quod inter utraque admittit, tenuibus promontoriis semel iterumque distinguens, non uno margine circuit, nec diffusum patensque, sed per sinus recipit. Primus Tarentinus dicitur, inter promontoria Sallentinum et Lacinium; in eoque sunt Tarentus, Metapontum, Heraclea, Croto, Thurium: secundus Scylaceus, inter promontoria Lacinium et Zephyrium; in quo est Petilia, Carcinus, Scylaceum, Mystiæ: tertius inter Zephyrium et Bruttium, Consentiam, Cauloniam, Locrosque circumdat. In Bruttio sunt,

Columna Rhegia, Rhegium, Scylla, Taurianum, et Metaurum. Hinc in Tuscum mare est flexus, et ejusdem terræ latus alterum. Medama, Hippo, nunc Vibon, Temesa, Clampetia, Blanda, Buxentum, Velia, Palinurus (olim Phrygii gubernatoris, nunc loci nomen), Pæstanus sinus, Pæstum oppidum, Silerus amnis, Picentia, Petræ quas Sirenes habitavêre, Minervæ promontorium, omnia Lucaniæ loca; sinus Puteolanus, Surrentum, Herculaneum, Vesuvii montis adspectus, Pompeii, Neapolis, Puteoli, lacus Lucrinus et Avernus, Baiæ, Misenum (id nunc loci, aliquando Phrygii militis, nomen), Cumæ, Liternum, Volturnus amnis, Volturnum oppidum, amœna Campaniæ litora; Sinuessa, Liris, Minturnæ, Formiæ, Fundi, Tarracina, Circes domus aliquando Circeii, Antium, Aphrodisium, Ardea, Laurentum, Ostia, citra Tiberim in hoc latere sunt: ultra, Pyrgi, Minio, Castrum Novum, Graviscæ, Cosa, Telamon, Populonia, Cecina, Pisæ, Etrusca et loca et nomina; deinde Luna Ligurum, et Tigulia, et Genua, et Sabatia, et Albingaunum; tum Paulo et Varum flumina, utraque ab Alpibus delapsa, sed Varum, quia Italiam finit, aliquanto notius. Alpes ipsæ, ab his litoribus longe lateque diffusæ, primo ad Septemtrionem magno gradu excurrunt; deinde, ubi Germaniam attigerunt, verso impetu in Orientem abeunt, diremtisque populis immanibus, usque in Thraciam penetrant.

CAP. V. — *Gallia Narbonensis.*

Gallia, Lemanno lacu et Cebennicis montibus in duo latera divisa, atque altero Tuscum pelagus attingens, altero Oceanum, hinc a Varo, illinc a Rheno, ad Pyrenæum usque permittitur. Pars Nostro mari apposita (fuit aliquando Brachata, nunc Narbonensis) est magis culta, et magis consita, ideoque etiam læ-

tior. Urbium, quas habet, opulentissimæ sunt, Vasio Vocontiorum, Vienna Allobrogum, Avenio Cavarum, Arecomicorum Nemausus, Tolosa Tectosagum, Secundanorum Arausio, Sextanorum Arelate, Septimanorumque Bæterræ. Sed antestat omnes Atacinorum Decimanorumque colonia, unde olim his terris auxilium fuit, nunc et nomen et decus est, Martius Narbo. In litoribus aliquot sunt cum aliquibus nominibus loca; cæterum raræ urbes, quia rari portus, et omnis plaga Austro atque Africo exposita est. Nicæa tangit Alpes, tangit oppidum Deciatum, tangit Antipolis. Deinde est Forum Julii, Octavanorum colonia: tunc, post Athenopolin, et Olbiam, et Tauröenta, et Citharisten, est Lacydon Massiliensium portus, et in eo ipsa Massilia. Hæc, a Phocæis oriunda, et olim inter asperas posita, nunc, ut pacatis, ita dissimillimis tamen vicina gentibus, mirum quam facile et tunc sedem alienam ceperit, et adhuc morem suum teneat. Inter eam et Rhodanum, Maritima Avaticorum stagno assidet. Fossa Mariana partem ejus amnis navigabili alveo effundit. Alioquin litus ignobile est, lapideum, ut vocant; in quo Herculem, contra Albiona et Bergion, Neptuni liberos, dimicantem, cum tela defecissent, ab invocato Jove adjutum imbre lapidum ferunt. Credas pluisse; adeo multi passim et late jacent. Rhodanus non longe ab Istri Rhenique fontibus surgit: deinde, Lemanno lacu acceptus, tenet impetum, seque per medium integer agens, quantus venit, egreditur; et inde contra Occidentem ablatus, aliquamdiu Gallias dirimit; post, cursu in Meridiem abducto, hac intrat, accessuque aliorum amnium jam grandis, et subinde grandior, inter Volcas et Cavaras emittitur. Ultra sunt stagna Volcarum, Ledum flumen, castellum Latera, Mesua collis incinctus mari pæne undique; ac, nisi quod angusto aggere continenti annectitur, insula. Tum ex Cebennis demissus, Arauris juxta Agathan, secundum Bæterras Orbis, fluit. Atax, ex Pyrenæo monte degressus, quâ sui fontis

aquis venit, exiguus, vadusque est; et jam [ingentis alioquin alvei tenens,] nisi ubi Narbonem attingit, nusquam navigabilis; sed, cum hibernis intumuit imbribus, usque eo solitus insurgere, ut se ipse non capiat. Lacus accipit eum, Rubresus nomine, spatiosus admodum, sed, quâ mare admittit, tenuis aditu. Ultra est Leucata, litoris nomen, et Salsulæ fons, non dulcibus aquis defluens, sed salsioribus etiam quam marinæ sint: juxta campus minutâ arundine gracilique perviridis, cæterum stagno subeunte suspensus. Id manifestat media pars ejus, quæ, abscissa proximis, velut insula natat, pellique se atque attrahi patitur. Quin et ex iis, quæ ad imum perfossa sunt, suffusum mare ostenditur: unde Graiis nostrisque etiam auctoribus, verine ignorantiâ, an prudentibus etiam mendacii libidine, visum est tradere posteris, in eâ regione piscem e terrâ penitus oriri, qui ubi ex alto hucusque penetravit, per ea foramina, ictu capulantium interfectus, extrahitur. Inde est ora Sordonum, et parva flumina, Telis et Tichis, ubi accrevêre, persæva: colonia Ruscino, vicus Eliberri, magnæ quondam urbis et magnarum opum tenue vestigium. Tum inter Pyrenæi promontoria Portus Veneris est sinu Salso, et Cervaria locus, finis Galliæ.

Cap. VI. — *Hispaniæ Ora citerior.*

Pyrenæus primo hinc in Britannicum procurrit Oceanum; tum, in terras fronte conversus, Hispaniam irrumpit; et, minore ejus parte ad dextram exclusâ, trahit perpetua latera continuus, per omnem donec provinciam longo limite immissus, in ea litora, quæ Occidenti sunt adversa, perveniat. Ipsa Hispania, nisi quâ Gallias tangit, pelago undique incincta est: ubi illis adhæret, maxime angusta, paulatim se in Nostrum et Oceanum mare extendit, magisque et

magis latior ad Occidentem abit, ac fit ibi latissima; viris, equis, ferro, plumbo, ære, argento auroque etiam abundans, et adeo fertilis, ut, sicubi ob penuriam aquarum effeta ac sui dissimilis est, linum tamen aut spartum alat. Tribus autem est distincta nominibus; parsque ejus Tarraconensis, pars Bætica, pars Lusitania vocatur. Tarraconensis altero capite Gallias, altero Bæticam Lusitaniamque, contingens, mari latera objicit Nostro, quâ Meridiem; quâ Septemtrionem spectat, Oceano. Illas fluvius Anas separat, et ideo Bætica maria utraque prospicit; ad Occidentem, Atlanticum; ad Meridiem Nostrum. Lusitania Oceano tantummodo objecta est, sed latere ad Septemtriones, fronte ad Occasum. Urbium de mediterraneis in Tarraconensi clarissimæ fuerunt Pallantia et Numantia, nunc est Cæsaraugusta; in Lusitaniâ Emerita; in Bæticâ Astigi, Hispal, Corduba. At, si litora legas, a Cervariâ proxima est rupes, quæ in altum Pyrenæum extrudit; dein Tichis flumen ad Rhodam, Clodianum ad Emporias: tum mons Jovis, cujus partem Occidenti adversam, eminentia cautium, quæ inter exigua spatia ut gradus subinde consurgunt, Scalas Hannibalis appellant. Inde ad Tarraconem parva sunt oppida, Blanda, Eluro, Bætulo, Barcino, Subur, Tolobi; parva flumina Bætulo juxta Jovis montem, Rubricatum in Barcinonis litore; inter Subur et Tolobin, Majus. Tarraco urbs est in his oris maritimarum opulentissima: Tulcis eam modicus amnis [subit]; ingens Iberus Dertosam attingit. Inde se in terras pelagus insinuat, et, primum magno impetu admissum, mox in duos sinus promontorio quod Ferrariam vocant, finditur. Prior Sucronensis dicitur, majorque, ac magno satis ore pelagus accipiens, et, quo magis penetratur, angustior, Sætabim, et Turiam, et Sucronem non magna excipit flumina; urbes complexus, et alias quidem, sed notissimas Valentiam, et Saguntum illam fide et ærumnis inclytam. Sequens Illicitanus Alonem habet, et Lucentiam, et, unde ei

nomen est, Illicen. Hic jam terræ magis in altum eunt, latioremque, quam fuerat, Hispaniam faciunt. Verum ab his, quæ dicta sunt, ad principia Bæticæ, præter Carthaginem, quam dux Pœnorum Hasdrubal condidit, nihil referendum est. In illis oris ignobilia sunt oppida, et quorum mentio tantum ad ordinem facit; Virgi in sinu, quem Virgitanum vocant: extra, Abdera, Suel, Ex, Mænoba, Malaca, Salduba, Lacippo, Barbesul. Aperit deinde angustissimum pelagus, et proxima inter se Europæ atque Africæ litora montes efficiunt, (ut initio diximus) Columnæ Herculis, Abyla et Calpe; uterque quidem, sed Calpe magis, et pæne totus, in mare prominens. Is mirum in modum concavus, ab eâ parte, quâ spectat Occasum, medium fere latus aperit: atque inde ingressis totus admodum pervius, prope quantum patet, specus. Sinus ultra est, in eoque Carteia, (ut quidam putant) aliquando Tartessos, et quam transvecti ex Africâ Phœnices habitant, atque (unde nos sumus) Tingentera. Tum Mellaria, et Belo, et Besippo, usque ad Junonis promontorium, oram Freti occupant. Illud jam in Occidentem et Oceanum obliquo jugo excurrens, atque ei, quod in Africâ Ampelusian esse dixeramus, adversum, quâ Nostra maria sunt, finit Europen.

CAP. VII.—*Mediterranei Maris Insulæ.*

Gades insula, quæ egressis Fretum obvia est, admonet ante reliquas dicere, quam in Oceani litora Terrarumque circuitum, ut initio promisimus, oratio excedat. Paucæ sunt in Mæotide (inde enim videtur commodissimum incipere), neque omnes tamen incoluntur: nam nec pabula quidem large ferunt. Hac re habitantibus caro magnorum piscium, sole siccata, et in pollinem usque contusa, pro farre est. Paucæ et in Ponto; Leuce Borysthenis ostio objecta, parva ad-

modum, et, quia ibi Achilles situs est, Achillea cognomine: non longe [a Colis] Aria, quæ, Marti consecrata, (ut fabulis traditur) tulit aves, cum summâ clade advenientium, pennas quasi tela jaculatas. Sex sunt inter Istri ostia: ex his Peuce notissima et maxima. Thynias, Mariandynorum finibus proxima, urbem habet, quam, quia Bithyni incolunt, Bithynida appellant. Contra Thracium Bosporum duæ parvæ parvoque distantes spatio, et aliquando creditæ dictæque concurrere, et Cyaneæ vocantur et Symplegades. In Propontide tantum Proconnesos habitatur. Extra Hellespontum, earum, quæ Asiaticis regionibus adjacent, clarissimæ sunt, Tenedos, Sigeis adversa litoribus, et, quo dicentur ordine, ad promontorium Tauri montis expositæ, quas quondam dici putavêre Μακαρων sive quod fortunati admodum cœli solique sunt, sive quod eas suo suorumque regno Macar occupaverat: in Troade Lesbos; et in eâ quinque olim oppida, Antissa, Pyrrha, Eresos, Methymna, Mitylene: in Ioniâ Chios et Samos: in Cariâ Coos: in Lyciâ Rhodos: in illis singulæ sunt iisdem nominibus urbes: in Rhodo tres quondam erant, Lindos, Camiros, Ialysos. Quæ contra Tauri promontorium importunæ navigantibus objacent, Chelidoniæ nominantur. In sinu, quem maximum Asia recipit prope media, Cypros, ad Ortum Occasumque se immittens, recto jugo inter Ciliciam Syriasque porrigitur; ingens, ut quæ aliquando novem regna ceperit, et nunc aliquot urbes ferat, quarum clarissimæ Salamis et Paphos, et (quo primum ex mari Venerem egressam accolæ affirmant) Palæpaphos. Arados in Phœnice est parva, et, quantum patet, tota oppidum; frequens tamen, quia etiam super aliena tecta sedem ponere licet. Parva et Canopos, Nili ostio, quod Canopicum voçant, obvia est. Menelai gubernator Canopus, ibi forte moriens, nomen insulæ, illa ostio dedit. Pharos nunc Alexandriæ ponte conjungitur, olim (ut Homerico carmine proditum est) ab eisdem oris cursu diei totius abducta: et, si ita rea-

fuit, videri potest conjectantibus in tantum mutatæ causas Nilum præbuisse, dum limum subinde, et præcipue cum exundaret, litori annectens, auget terras, spatiumque augescentium in vicina vada promovet. In Africâ, contra majorem Syrtim, Euteletos: contra minoris promontoria, Meninx et Cercinna: contra Carthaginis sinum, Tarichiæ et Ægates, Romanâ clade memorabiles. Plures Europæ litoribus sunt appositæ: in Ægæo mari, prope Thraciam, Thasos, Imbros, Samothrace, Scandile, Polyægos, Sciathos, Halonesos; et (quam aliquando, omnibus, qui mares erant, cæsis, tantum feminæ tenuisse dicuntur) Atho monti Lemnos adversa. Pagaseus sinus Scyron prospicit, Cicynethon amplectitur. Eubœa ad Meridiem promontorium Geræston et Capharea, ad Septemtrionem Censeum extrudit; et, nusquam lata, duûm millium spatium habet, ubi arctissima est; ceterum longa, totique Bœotiæ apposita, angusto freto distat a litore: Euripon vocant, rapidum mare, et alterno cursu, septies die ac septies nocte, fluctibus invicem versis, adeo immodice fluens, ut ventos etiam ac plena ventis navigia frustretur. Aliquot in eâ sunt oppida, Styra, Eretria, Pyrrha, Nesos, Œchalia; verum opulentissimæ Carystos et Chalcis. In Atthide Helene est, nota stupro Helenæ; et Salamis, excidio classis Persicæ notior: circa Peloponneson, etiam nunc in Ægæo, Pityusa, et Ægina Epidaurico litori proxima, Trœzenio Calauria, inter ignobiles alias, leto Demosthenis nobilis; in Myrtoo Cythera contra Malean, Œnussa et Theganusa contra Acritan; in Ionio Prote, Asteria, Cephalenia, Neritos, Same, Zacynthos, Dulichium; et, inter non ignobiles, Ulyssis nomine Ithaca maxime illustris: in Epiro Echinades, et olim Plotæ, nunc Strophades: contra Ambracium sinum Leucadia, et vicina Adriatico mari Corcyra. Hæ Thracum Graiorumque terris objacent. At interius Melos, Olearos, Ægilia, Cothon, Ios, Thia, Thera, Gyaros, Hippuria, Dionysia, Cythnos, Chalcia, Icaria, Cinara,

Nisyros, Lebinthos, Calymnia, Syme. Hæ, quia dispersæ sunt, Sporades: ab eis Sicinos, Siphnos, Seriphos, Rhenea, Paros, Myconos, Syros, Tenos, Naxos, Delos, Andros, quia in orbem jacent, Cyclades dictæ. Super eas, jam in medio mari, ingens, et centum quondam urbibus habitata, Crete, ad Orientem promontorium Samonium, ad Occidentem Κριου Μετωπον, immittit; nisi major esset, Cypri similis; multis famigerata fabulis, adventu Europæ, Pasiphäes et Ariadnæ amoribus, Minotauri feritate fatoque, Dædali operibus et fugâ, Tali statione atque morte; maxime tamen eo, quod ibi sepulti Jovis pæne clarum vestigium sepulcrum est, cui nomen ejus insculptum esse accolæ ostendunt. Urbium notissimæ, Gnossos, Gortyna, Lyctos, Lycastos, Holopyxos, Panacra, Cydonia, Marathusa, Dictynna. Inter colles, quod ibi nutritum Jovem accepimus, fama Idæi montis excellit. Juxta est Astypalæa, Naumachos, Zephyre, Chryse, Gaudos, et quas Musagoros, numero tres, uno tamen vocabulo appellant; atque, unde Carpathio mari cognomen est, Carpathos. In Adriâ Apsoros, Dyscelados, Absyrtis, Issa, Pityia, Hydria, Electrides, nigra Corcyra, Tragurium, Diomedia, Æstria, Sason, atque, ut Alexandriæ, ita Brundisio adjacens Pharos. Sicilia, (ut ferunt) aliquando continens, et agro Bruttio annexa, post freto maris Siculi abscissa est. Id angustum et anceps, alterno cursu, modo in Tuscum, modo in Ionium pelagus perfluit; atrox, sævum, et Scyllæ Charybdisque sævis nominibus inclytum. Scylla saxum est, Charybdis mare, utrumque noxium appulsis. Ipsa ingens, et tribus promontoriis in diversa procurrens, Græcæ literæ imaginem, quæ Delta dicitur, efficit. Pachynum vocatur, quod Græciam spectat; Lilybæum, quod Africam; Peloris, quod, in Italiam vergens, Scyllæ adversum est. Causa nominis, Pelorus gubernator ab Hannibale ibidem conditus; quem idem vir, profugus ex Africâ, ac per ea loca Syriam petens, quia procul intuenti videbantur

continua esse litora, et non pervium pelagus, proditum se arbitratus, occiderat. Ab eo ad Pachynum ora quæ extenditur, Ionium mare attingens, hæc fert illustria, Messanam, Tauromenium, Catinam, Megarida, Syracusas, et in iis mirabilem Arethusam. Fons est, in quo visuntur jacta in Alphëum amnem, ut diximus, Peloponnesiaco litori infusum; unde ille creditur, non se consociare pelago, sed subter maria terrasque depressus, huc agere alveum, atque hîc se rursus extollere. Inter Pachynum et Lilybæum, Acragas est, et Heraclea, et Thermæ: inter Lilybæum et Pelorida, Panormus, et Himera: interius vero Leontini, et Centuripinum, et Hybla, aliæque complures: famam habet, ob Cereris templum, Enna. Præcipui montium Eryx, maxime memoratus ob delubrum Veneris ab Æneâ conditum; et Ætna, quæ Cyclopas olim tulit, nunc assiduis ignibus flagrat. De amnibus, Himera referendus, quia in mediâ admodum ortus, in diversa decurrit, scindensque eam utrimque, alio ore in Libycum, alio in Tuscum mare devenit. Circa Siciliam, in Siculo freto, est Ææe, quam [Calypso] habitâsse dicitur; Africam versus, Gaulos, Melita, Cossura; propius Italiam, Galata, et illæ septem, quas Æoli appellant, Osteodes, Lipara, Heraclea, Didyme, Phœnicusa, ac, sicut Ætna, perpetuo flagrantes igne Hiera et Strongyle. Sed Pithecusa, Leucothea, Ænaria, Phitonia, Capreæ, Prochyta, Pontiæ, Pandateria, Sinonia, Palmaria, Italico lateri, citra Tiberina Ostia, objacent. Ultra aliquot sunt parvæ, Dianium, Igilium, Carbania, Urgo, Ilva, Capraria: duæ grandes, fretoque divisæ, Corsica et Sardinia; quarum Corsica, Etrusco litori propior, intra latera tenuis et longa, præterquam ubi Aleria et Mariana coloniæ sunt, a barbaris colitur: Sardinia, Africum pelagus attingens, nisi quod in Occidentem quam in Orientem angustius spectat, par et quadrata undique, et nusquam non aliquanto est spatiosior, quam ubi longissima est Corsica; cæterum fertilis, et soli quam cœli melioris, atque, ut

fecunda, ita pæne pestilens. In eâ antiquissimi populorum sunt Ilienses; urbium antiquissimæ Calaris et Sulci. At in Galliâ, quas referre conveniat, solæ sunt Stœchades, ab orâ Ligurum ad Massiliam usque dispersæ. Baleares in Hispaniâ, contra Tarraconensia litora sitæ, non longe inter se distant, et ex spatio suo cognominibus acceptis, majores, minoresque perhibentur. Castella sunt in minoribus, Iamno et Mago; in majoribus, Palma et Pollentia coloniæ. Ebusos, e regione promontorii, quod in Sucronensi sinu Ferrariam vocant, eodem nomine urbem habet; frumentis tantum non fecunda, at alia largior, et omnium animalium, quæ nocent, adeo expers, ut nec ea quidem, quæ de agrestibus mitia sunt, aut generet, aut, si invecta sunt, sustineat. Contra est Colubraria, cujus meminisse succurrit, quod cum scateat multo ac malefico genere serpentium, et sit ideo inhabitabilis, tamen ingressis eam, intra id spatium, quod Ebusitanâ humo circumsignaverunt, sine pernicie et rata est; iisdem illis serpentibus, qui solent obvios appetere, adspectum ejus pulveris, aliud velut virus, procul et cum pavore fugientibus.

POMPONII MELÆ,

DE

SITU ORBIS,

LIBER III.

CAP. I.—*Hispaniæ Ora exterior.*

DICTA est ora Nostri maris; dictæ insulæ, quas amplectitur. Restat ille circuitus, quem (ut initio diximus) cingit Oceanus. Ingens infinitumque Pelagus, et magnis æstibus concitum, (ita enim motus ejus appellant) modo inundat campos, modo late nudat, ac refugit; non alios aliosque invicem, neque alternis accessibus nunc in hos, nunc in illos toto impetu versum; sed ubi in omnia litora, quamvis diversa sint, terrarum insularumque ex medio pariter effusum est, rursus ab illis colligitur in medium, et in semetipsum redit; tantâ vi semper immissum, ut vasta etiam flumina retroagat, et aut terrestria deprehendat animalia, aut marina destituat. Neque adhuc satis cognitum est, anhelitune suo id Mundus efficiat, retractamque cum spiritu regerat undam undique, si (ut doctioribus placet) [vivum] animal est; an sint depressi aliqui specus, quo reciprocata maria residant, atque unde se rursus exuberantia attollant; an Luna causas tantis meatibus præbeat. Ad ortus certe ejus occasusque, variantur: neque eodem assidue tem-

pore, sed ut illa surgit ac demergitur, ita recedere atque adventare comperimus. Huc egressos, sequentesque ea, quæ exeuntibus dextra sunt, æquor Atlanticum et ora Bæticæ frontis excipit, quæ, nisi quod semel iterumque paululum in semet abducitur, usque ad flumen Anam pæne recta est. Turduli et Bastuli habitant. In proximo sinu portus est, quem Gaditanum, et lucus, quem Oleastrum, appellant: tum castellum Ebora in litore, et procul a litore Asta colonia. Extra Junonis ara templumque est; in ipso mari munimentum Cæpionis, scopulo magis quam insulæ impositum. Bætis, ex Tarraconensi regione demissus, per hanc fere mediam diu, sicut nascitur, uno amne decurrit: post, ubi non longe a mari grandem lacum facit, quasi ex uno fonte geminus exoritur; quantusque simplici alveo venerat, tantus singulis effluit. Tum sinus alter usque ad finem provinciæ inflectitur; eumque parva oppida, Olintigi, Onoba, Læpa, contingunt. At Lusitania, trans Anam, quâ mare Atlanticum spectat, primum ingenti impetu in altum abit; deinde resistit, ac se, magis etiam quam Bætica, abducit. Quâ prominet, bis in semet recepto mari, in tria promontoria dispergitur. Anæ proximum, quia, latâ sede procurrens, paulatim se ac sua latera fastigat, Cuneus [ager] dicitur: sequens, Sacrum vocant; Magnum, quod ulterius est. In Cuneo sunt, Myrtili, Balsa, Ossonoba; in Sacro Lacobriga, et Portus Hannibalis; in Magno, Ebora. Sinus intersunt: et est in proximo Salacia; in altero, Ulyssippo, et Tagi ostium, amnis gemmas aurumque generantis. Ab his promontoriis, in illam partem quæ recessit, ingens flexus aperitur; in eoque sunt Turduli veteres, Turdulorumque oppida: amnes autem, Monda, in medium fere ultimi promontorii latus effluens; et radices ejusdem alluens Durius. Frons illa aliquamdiu rectam ripam habet: dein modico flexu accepto, mox paululum eminet: tum reducta iterum, iterumque rectâ margine jacens, ad promon-

torium, quod Celticum vocamus, extenditur. Totam Celtici colunt, sed a Durio ad flexum Grovii: fluuntque per eos Avo, Celadus, Næbis, Minius, et, cui Oblivionis cognomen est, Limia. Flexus ipse, Lambriacam urbem amplexus, recipit fluvios Læron et Ullam. Partem, quæ prominet, Præsamarchi habitant; perque eos Tamaris et Sars, flumina non longe orta, decurrunt; Tamaris, secundum Ebora portum; Sars, juxta turrem Augusti titulo memorabilem. Cætera super Tamarici Neriique incolunt, in eo tractu ultimi. Hactenus enim ad Occidentem versa litora pertinent. Deinde ad Septemtriones toto latere terra convertitur a Celtico promontorio ad Scythicum usque. Perpetua ejus ora, nisi ubi modici recessus ac parva promontoria sunt, ad Cantabros pæne recta est. In eâ primum Artabri sunt, [etiamnum] Celticæ gentis; deinde Astures. In Artabris, sinus ore angusto admissum mare non angusto ambitu excipiens, Adobricam urbem et quatuor amnium ostia incingit: duo, etiam inter accolentes, ignobilia sunt; per alia duo Mearus exit, et Ivia. In Asturum litore Nœga est oppidum: et tres aræ, quas Sestianas vocant, in pæne insulâ sedent, et sunt Augusti nomine sacræ, illustrantque terras ante ignobiles. At ab eo flumine, quod Saliam vocant, incipiunt oræ paulatim recedere, et latæ adhuc Hispaniæ magis magisque spatia contrahere; usque adeo semet terris angustantibus, ut earum spatium inter duo maria dimidio minus sit quâ Galliam tangunt, quam ubi ad Occidentem litus exporrigunt. Tractum Cantabri et Varduli tenent. Cantabrorum aliquot populi amnesque sunt, sed quorum nomina nostro ore concipi nequeant. Per eosdem et Salenos Saunium, per Autrigones et Origenomescos Nanasa descendit: et Devales Tritium Tobolicum cingit, et Decium Aturia, et Œasonem Magrada. Varduli, una gens, hinc ad Pyrenæi jugi promontorium pertinens, claudit Hispanias.

Cap. II. — *Galliæ Ora exterior.*

Sequitur Galliæ latus alterum, cujus ora, primo nihil progressa in altum, mox tantumdem pæne in pelagus excedens, quantum retro Hispania abscesserat, Cantabricis fit adversa terris, et grandi circuitu amflexa, ad Occidentem litus advertit. Tunc ad Septemtriones conversa, iterum longo rectoque tractu ad ripas Rheni amnis expanditur. Terra est frumenti præcipue ac pabuli ferax, et amœna lucis [immanibus.] Quidquid ex satis frigoris impatiens est, ægre, nec ubique, alit; salubris, et noxio genere animalium minime frequens. Gentes superbæ, superstitiosæ, aliquando etiam immanes adeo, ut hominem optimam et gratissimam Diis victimam cæderent. Manent vestigia feritatis jam abolitæ; atque, ut ab ultimis cædibus temperant, ita nihilominus, ubi devotos altaribus admovêre, delibant. Habent tamen et facundiam suam, magistrosque sapientiæ Druidas. Hi terræ mundique magnitudinem et formam, motus cœli ac siderum, et, quid Dii velint, scire profitentur. Docent multa nobilissimos gentis clam et diu, vicenis annis, aut in specu aut in abditis saltibus. Unum ex his, quæ præcipiunt, in vulgus effluxit (videlicet ut forent ad bella meliores), æternas esse animas, vitamque alteram ad Manes. Itaque cum mortuis cremant ac defodiunt apta viventibus. Olim negotiorum ratio etiam, et exactio crediti, deferebatur ad inferos: erantque, qui se in rogos suorum, velut unâ victuri, libenter immitterent. Regio, quam incolunt, omnis Comata Gallia: populorum tria summa nomina sunt, terminanturque fluviis ingentibus. Nam a Pyrenæo ad Garumnam, Aquitani; ab eo ad Sequanam, Celtæ; inde ad Rhenum pertinent Belgæ. Aquitanorum clarissimi sunt Ausci; Celtarum, Hedui; Belgarum, Treveri: urbesque opulentissimæ, in Treveris Augusta; in Heduis Augustodunum; in Auscis Clium-

berrum. Garumna, ex Pyrenæo monte delapsus, nisi cum hiberno imbre aut solutis nivibus intumuit, diu vadosus et vix navigabilis fertur. At ubi obvius Oceani exæstuantis accessibus adauctus est, iisdemque retro remeantibus, suas illiusque aquas agit; aliquantum plenior, et quanto magis procedit, eo latior, fit ad postremum magni freti similis; nec majora tantum navigia tolerat, verum etiam, more pelagi sævientis exsurgens, jactat navigantes atrociter, utique si alio ventus, alio unda præcipitat. In eo est insula Antros nomine, quam pendere et attolli aquis increscentibus ideo incolæ existimant, quia, cum videantur editiora quîs objacet, ubi se fluctus implevit, illa operit, hæc, ut prius, tantum ambitur; et quod ea, quibus ante ripæ collesque, ne cernerentur, obstiterant, tunc velut ex loco superiore perspicua sunt. A Garumnæ exitu, latus illud incipit terræ procurrentis in pelagus, et ora Cantabricis adversa litoribus, aliis populis media ejus habitantibus, ab Santonis ad Osismios usque deflexa. Ab illis enim iterum ad Septemtriones frons litorum respicit; pertinetque ad ultimos Gallicarum gentium Morinos; nec portu, quem Gesoriacum vocant, quidquam notius habet. Rhenus, ab Alpibus decidens, prope a capite duos lacus efficit, Venetum et Acronium: mox, diu solidus, et certo alveo lapsus, haud procul a mari huc et illuc dispergitur; sed, ad sinistram, amnis etiam tum, et donec effluat, Rhenus; ad dextram, primo angustus et sui similis, post, ripis longe ac late recedentibus, jam non amnis, sed ingens lacus, ubi campos implevit, Flevo dicitur; ejusdemque nominis insulam amplexus, fit iterum arctior, iterumque fluvius emittitur.

Cap. III. — *Germania.*

Germania hinc ripis ejus usque ad Alpes, a Meridie ipsis Alpibus, ab Oriente Sarmaticarum confinio gentium, quâ Septemtrionem spectat, Oceanico litore obducta est. Qui habitant, immanes sunt animis atque corporibus; et ad insitam feritatem vaste utraque exercent, bellando animos, corpora ad consuetudinem laborum. Maxime frigora nudi agunt, antequam puberes sint; et longissima apud eos pueritia est: viri sagis velantur, aut libris arborum. Quamvis sævâ hieme, nandi non patientia tantum illis, studium etiam est. Bella cum finitimis gerunt: causas eorum ex libidine arcessunt; neque imperitandi prolatandique quæ possident (nam ne illa quidem enixe colunt), sed ut, circa ipsos quæ jacent, vasta sint. Jus in viribus habent, adeo ut ne latrocinii quidem pudeat; tantum hospitibus boni, mitesque supplicibus: victu ita asperi incultique, ut crudâ etiam carne vescantur, aut recenti, aut cum rigentem in ipsis pecudum ferarumque coriis, manibus pedibusque subigendo, renovârunt. Terra ipsa multis impedita fluminibus, multis montibus aspera, et magnâ ex parte silvis ac paludibus invia. Paludum, Suesia, Estia, et Melsiagum, maximæ: silvarum, Hercynia; et aliquot sunt quæ nomen habent; sed illa, dierum sexaginta iter occupans, ut major aliis, ita et notior. Montium altissimi Taunus et Rhetico; [nisi] quorum nomina vix est eloqui ore Romano. Amnium in alias gentes exeuntium, Danubius et Rhodanus; in Rhenum, Mœnis et Lupia; in Oceanum, Amisius, Visurgis, et Albis clarissimi. Super Albim, Codanus ingens sinus magnis parvisque insulis refertus est. Hac re mare, quod gremio litorum accipitur, nusquam late patet, nec usquam mari simile; verum aquis passim interfluentibus ac sæpe transgressis, vagum atque diffusum facie amnium spargitur: quâ litora attingit, ripis con-

tentum insularum non longe distantibus, et ubique pæne tantumdem, it angustum et par freto; curvansque se subinde, longo supercilio inflexum est. In eo sunt Cimbri et Teutoni; ultra, ultimi Germaniæ, Hermiones.

CAP. IV.—*Sarmatia.*

Sarmatia, intus quam ad mare latior, ab his quæ sequuntur, Vistulâ amne discreta, quâ retro abit, usque ad Istrum flumen immittitur. Gens habitu armisque Parthicæ proxima; verum, ut cœli asperioris, ita ingenii, non se urbibus tenent, et ne statis quidem sedibus. Ut invitavêre pabula, ut cedens et sequens hostis exigit, ita res opesque secum trahens, semper castra habitat; bellatrix, libera, indomita, et usque eo immanis atque atrox, ut feminæ etiam cum viris bella ineant; atque, ut habiles sint, natis statim dextra aduritur mamma: inde expedita in ictus manus [quæ exseritur], virile fit pectus. Arcus tendere, equitare, venari, puellaria pensa sunt: ferire hostem, adultarum stipendium est; adeo ut non percussisse, pro flagitio habeatur, sitque eis pœnæ virginitas.

CAP. V.—*Scythia.*

Inde Asiæ confinia, nisi ubi perpetuæ nives sedent et intolerabilis rigor, Scythici populi incolunt, fere omnes etiam in unum [Belcæ] appellati. In Asiatico litore primi Hyperborei, super Aquilonem Rhipæosque montes, sub ipso siderum cardine jacent; ubi sol non quotidie, ut nobis, sed primum verno æquinoctio exortus, auctumnali demum occidit; et ideo sex mensibus dies, et totidem aliis nox usque continua

est. Terra augusta; aprica, per se fertilis: cultores justissimi, et diutius quam ulli mortalium, et beatius, vivunt: quippe, festo semper otio læti, non bella novêre, non jurgia; sacris operati, maxime Apollinis; quorum primitias Delon misisse, initio per virgines suas, deinde per populos, subinde tradentes ulterioribus, moremque eum diu, et donec vitio gentium temeratus est, servâsse referuntur. Habitant lucos silvasque; et, ubi eos vivendi satietas magis quam tædium cepit, hilares, redimiti sertis, semet ipsi in pelagus ex certâ rupe præcipites dant. Id eis funus eximium est. Mare Caspium, ut angusto, ita longo etiam freto, primum terras, quasi fluvius, irrumpit: atque, ubi recto alveo influxit, in tres sinus diffunditur; contra os ipsum in Hyrcanum, ad sinistram in Scythicum, ad dextram in eum, quem proprie et totius nomine Caspium appellant; omne atrox, sævum, sine portubus, procellis undique expositum, ac belluis magis quam cætera refertum, et ideo minus navigabile. Ad introëuntium dextram, Scythæ Nomades freti litoribus insident. Intus sunt ad Caspium sinum Caspii, et Amazones, sed quas Sauromatidas appellant; ad Hyrcanum Albani, et Moschi, et Hyrcani; in Scythico Amardi, et Pæsicæ, et jam ad fretum Derbices. Multi in eo sinu magni parvique amnes fluunt: sed qui famam habent, ex Cerauniis montibus uno alveo descendit, duobus exit in Caspium, Rha: Araxes, Tauri latere demissus, quoad campos Armeniæ secat, labitur placidus et silens, neque, in utram partem eat, quamquam intuearis, manifestus: cum in asperiora devenit, hinc atque illinc rupibus pressus, et quanto angustior, tanto magis pernix, frangit se subinde ad opposita cautium; atque, ob id, ingenti cum murmure sonansque devolvitur, adeo citus, ut, quâ ex præcipiti in subjecta casurus est, non declinet statim undam, sed ultra quam canalem habet, evehat, plus jugeris spatio sublimis, et aquis pendentibus semet ipse sine alveo

ferens: deinde ubi incurvus arcuatoque amne descendit, fit tranquillus; iterumque per campos, tacitus et vix fluens, in id litus elabitur. Cyrus et Cambyses, ex radicibus Coraxici montis vicinis fontibus editi, et in diversa abeunt; perque Iberas et Hyrcanos diu et multum distantibus alveis defluunt; post, non longe a mari eodem lacu accepti, in Hyrcanum sinum uno ore perveniunt. Iaxartes et Oxos per deserta Scythiæ ex Sugdianorum regionibus in Scythicum exeunt; ille suo fonte grandis; hic incursu aliorum grandior, et aliquamdiu ad Occasum ab Oriente excurrens, juxta Dahas primum inflectitur; cursuque ad Septemtrionem converso, inter Amardos et Pæsicas os aperit. Silvæ alia quoque dira animalia, verum et tigres ferunt, utique Hyrcania; sævum ferarum genus, et usque eo pernix, ut illis longe quoque progressum equitem consequi, nec tantum semel, sed aliquoties etiam, cursu unde cœperit subinde repetito, solitum et facile sit. Causa ex eo est, quod, ubi ille interceptos earum catulos citus cœpit avehere, et rabiem appropinquantium astu frustraturus, unum de pluribus omisit; hæ projectum excipiunt, et ad cubilia sua referunt; rursumque et sæpius remeant, atque idem efficiunt, donec ad frequentiora, quam adire audeant, profugus raptor evadat. Ultra Caspium sinum quidnam esset, ambiguum aliquamdiu fuit; idemne Oceanus, an tellus infesta frigoribus, sine ambitu ac sine fine projecta. Sed, præter physicos Homerumque, qui universum Orbem mari circumfusum esse dixerunt, Cornelius Nepos, ut recentior auctoritate, sic certior; testem autem rei Q. Metellum Celerem adjicit, eumque ita retulisse commemorat: Cum Galliæ pro consule præesset, Indos quosdam a rege [Suevorum] dono sibi datos; unde in eas terras devenissent requirendo, cognôsse, vi tempestatum ex Indicis æquoribus abreptos, emensosque quæ intererant, tandem in Germaniæ litora exiisse. Restat ergo pelagus;

sed reliqua lateris ejusdem assiduo gelu durantur, et ideo deserta sunt.

Cap. VI. — *Hispaniæ Exterioris et Septemtrionalis Oceani Insulæ.*

His oris, quas angulo Bæticæ adhuc usque perstrinximus, multæ ignobiles insulæ, et sine nominibus etiam, adjacent: sed earum, quas præterire non libeat, Gades fretum attingit; eaque angusto spatio, et veluti flumine, a continenti abscissa, quâ terris propior est, pæne rectam ripam agit; quâ Oceanum spectat, duobus promontoriis evecta in altum, medium litus abducit, et fert in altero cornu ejusdem nominis urbem opulentam, in altero templum Ægyptii Herculis, conditoribus, religione, vetustate, opibus illustre. Tyrii constituêre: cur sanctum sit, ossa ejus ibi sita efficiunt: annorum [quis manet numerus,] ab Iliacâ tempestate principia sunt: opes tempus aluit. In Lusitaniâ Erythia est, quam Geryone habitatam accepimus, aliæque sine certis nominibus: adeo agri fertiles, ut, cum semel sata frumenta sint, subinde recidivis seminibus segetem novantibus, septem minimum, interdum plures etiam, messes ferant. In Celticis aliquot sunt, quas, quia plumbo abundant, uno omnes nomine Cassiteridas appellant. Sena in Britannico mari, Osismicis adversa litoribus, Gallici numinis oraculo insignis est; cujus antistites, perpetuâ virginitate sanctæ, numero novem esse traduntur: Gallicenas vocant, putantque ingeniis singularibus præditas; maria ac ventos concitare carminibus; seque in quæ velint animalia vertere: sanare quæ apud alios insanabilia sunt; scire ventura et prædicere; sed non nisi deditas navigantibus, et in id tantum, ut se consulerent, profectis. Britannia qualis

sit, qualesque progeneret, mox certiora et magis explorata dicentur. Quippe tamdiu clausam aperit ecce principum maximus; nec indomitarum modo ante se, verum ignotarum quoque, gentium victor, propriarum rerum fidem, ut bello affectavit, ita triumpho declaraturus portat. Cæterum, ut adhuc habuimus, inter Septemtrionem Occidentemque projecta, grandi angulo Rheni ostia prospicit: dein obliqua retro latera abstrahit, altero Galliam, altero Germaniam spectans: tum rursus perpetuo margine directi litoris ab tergo obducta, iterum se in diversos angulos cuneat triquetra, et Siciliæ maxime similis; plana, ingens, fecunda, verum his, quæ pecora quam homines benignius alant. Fert nemora, saltusque, ac prægrandia flumina, alternis motibus, modo in pelagus, modo retro fluentia, et quædam gemmas margaritasque generantia. Fert populos regesque populorum: sed sunt inculti omnes; atque, ut longius a continenti absunt, ita aliarum opum ignari magis, tantum pecore ac finibus dites; incertum, ob decorem, an quid aliud, [vitro] corpora infecti. Causas tamen bellorum et bella contrahunt, ac se frequenter invicem infestant, maxime imperitandi cupidine, studioque ea prolatandi, quæ possident. Dimicant, non equitatu modo aut pedite, verum et bigis et curribus, [Gallice armati:] covinos vocant, quorum falcatis axibus utuntur. Super Britanniam Iverna est, pæne par spatio, sed utrimque æquali tractu litorum oblonga: cœli ad maturanda semina iniqui, verum adeo luxuriosa herbis, non lætis modo, sed etiam dulcibus, ut se exiguâ parte diei pecora impleant, et, nisi pabulo prohibeantur, diutius pasta dissiliant. Cultores ejus inconditi sunt, et omnium virtutum ignari, pietatis admodum expertes. Triginta sunt Orcades, angustis inter se ductæ spatiis; septem Hæmodæ, contra Germaniam vectæ. In illo sinu, quem Codanum diximus, ex insulis Codanonia, quam adhuc Teutoni tenent, ut fecunditate alias, ita magnitudine, antestat. Quæ Sarmatis ad-

versa sunt, ob alternos accessus recursusque pelagi, et quod spatia, quis distant, modo operiuntur undis, modo nuda sunt, alias insulæ videntur, alias una et continens terra. In his esse Oæonas, qui ovis avium palustrium et avenis tantum alantur; esse equinis pedibus Hippopodas, et Panotos, quibus magnæ aures, et ad ambiendum corpus omne patulæ, nudis alioquin pro veste sint, præterquam quod fabulis traditur, auctores etiam, quos sequi non pigeat, invenio. Thule Belcarum litori opposita est, Graiis et nostris celebrata carminibus. In eâ, quod ibi sol longe occasurus exsurgit, breves utique noctes sunt: sed per hiemem, sicut aliubi, obscuræ; æstate lucidæ, quod per id tempus jam se altius evehens, quamquam ipse non cernatur, vicino tamen splendore proxima illustrat: per solstitium vero nullæ, quod tum, jam manifestior, non fulgorem modo, sed sui quoque partem maximam, ostentat. Talge, in Caspio mari, sine cultu fertilis, omni fruge ac fructibus abundans; sed vicini populi, quæ gignuntur, attingere, nefas et pro sacrilegio habent, Diis parata existimantes, Diisque servanda. Aliquot et illis oris, quas desertas diximus, seque desertæ adjacent, quas, sine propriis nominibus, Scythicas vocant.

CAP. VII. — *Oceanus Eous, et India.*

Ab his in Eoum mare cursus inflectitur, inque oram terræ spectantis Orientem. Pertinet hæc a Scythico promontorio ad Colida; primumque omnis est invia; deinde ob immanitatem habitantium inculta. Scythæ sunt Androphagœ et Sacæ, distincti regione, quia feris scatet, inhabitabili. Vasta deinde iterum loca belluæ infestant, usque ad montem mari imminentem, nomine Tabin. Longe ab eo Taurus attollitur. Seres intersunt; genus plenum justitiæ, ex

commercio, quod rebus in solitudine relictis absens peragit, notissimum. India non Eoo tantum apposita pelago, sed et ei, quod, ad Meridiem spectans, Indicum diximus, et hinc Tauri jugis, ab Occidente Indo finita, tantum spatium litoris occupat, quantum per quadraginta dies noctesque velificantibus cursus est; ita multum a nostris abducta regionibus, ut in aliquâ parte ejus neuter Septemtrio appareat, aliterque quam in aliis oris, umbræ rerum ad Meridiem jaceant. Cæterum fertilis, et vario genere hominum, aliorumque animalium, scatet. Alit formicas non [minus maximas] canibus; quas, more gryphorum, aurum penitus egestum cum summâ pernicie attingentium custodire commemorant; immanes et serpentes, aliqui ut elephantos morsu atque ambitu corporis conficiant: tam pinguis alicubi et tam feracis soli, ut in eo mella frondibus defluant, lanas silvæ ferant, arundinum fissa internodia, veluti [navia,] binos, et quædam ternos etiam, vehant. Cultorum habitus moresque dissimiles. Lino alii vestiuntur, aut lanis, quas diximus; alii avium ferarumque pellibus: pars nudi agunt; pars tantum obscœna velati: alii humiles parvique; alii ita proceri et corpore ingentes, ut elephantis etiam, et ibi maximis, sicut nos equis, facile atque habiliter utantur. Quidam nullum animal occidere, nullâ carne vesci, optimum existimant: quosdam tantum pisces alunt. Quidam proximi parentes, priusquam annis aut ægritudine in maciem eant, velut hostias, cædunt; cæsorumque visceribus epulari fas et maxime pium est. At, ubi senectus aut morbus incessit, procul a cæteris abeunt, mortemque in solitudine, nihil anxii, exspectant. Prudentiores, et quibus ars studiumque sapientiæ contigit, non exspectant eam, sed, ingerendo semet ignibus, læti et cum gloriâ arcessunt. Urbium, quas incolunt, (sunt autem plurimæ) Nysa est clarissima et maxima; montium Meros, Jovi sacer. Famam hinc præcipuam habent; in illâ genitum, in hujus specu Liberum patrem arbitrantur

esse nutritum: unde Græcis auctoribus, ut femori Jovis insitum dicerent, aut materia ingessit, aut error. Oras tenent ab Indo ad Gangen Palibotri, a Gange ad Colida (nisi ubi magis, quam ubi habitetur, exæstuet), atræ gentes, et quodammodo Æthiopes. A Colide ad Cudum, recta sunt litora, timidique populi, et marinis opibus affatim dites. Tamus promontorium est, quod Taurus attollit; Colis alterius partis angulus, initiumque lateris ad Meridiem versi: Ganges et Indus amnes. Ille, multis fontibus in Hemode Indiæ monte conceptus, simul unum alveum fecit, fit omnium maximus, et alicubi latius, quando angustissime fluit, decem millia passuum patens, in septem ora dispergitur. Indus, ex monte Paropamiso exortus, et alia quidem flumina admittit; sed clarissima, Cophen, Acesinem, Hydaspen; conceptamque pluribus alveis undam lato spatio trahit. Hinc pæne Gangem magnitudine exæquat. Post, ubi aliquot sæpe magnis flexibus cinxit jugum ingens, iterum rectus solidusque descendit; donec, ad lævam dextramque se diducens, duobus ostiis longe distantibus exeat. Ad Tamum insula est Chryse, ad Gangen Argyre; altera aurei soli (ita veteres tradidêre), altera argentei: atque, ut maxime videtur, aut ex re nomen, aut ex vocabulo fabula est. Taprobane, aut grandis admodum insula, aut prima pars Orbis alterius, Hipparcho dicitur: [sed] quia habitatur, nec quisquam circummeâsse traditur, prope verum est. Contra Indi ostia, illa sunt, quæ vocant Solis, adeo inhabitabilia, ut ingressos vis circumfusi aëris exanimet confestim; et, inter ipsa ostia, Patalene. Regio ob æstus intolerabilis, alicubi cultoribus egens, inde ad principia Rubri maris pertinet: ipsa invia atque deserta; humus cineri magis fit quam pulveri similis; ideoque per eam rara et non grandia flumina emanant, quorum Tuberonem et Arusacen notissima accepimus.

Cap. VIII. — *Mare Rubrum, et uterque hujus Sinus, Persicus et Arabicus.*

Rubrum mare Græci, sive quia ejus coloris est, sive quia ibi Erythras regnavit, Ερυθραν Θαλασσαν appellant: procellosum, asperum mare, profundum, et magnorum animalium magis quam cætera capax. Primo recedentes oras æquabiliter impellit; et, ut non intret interius, aliquantum patens sinus arcuat. Sed quas ripas inflexerat, bis irrumpit; duosque iterum sinus aperit. Persicus vocatur dictis regionibus propior; Arabicus ulterior. Persicus, quâ mare accipit, utrimque rectis lateribus grande ostium, quasi cervice, complectitur: dein, terris in omnem partem vaste et æquâ portione cedentibus, magno litorum orbe pelagus incingens, reddit formam capitis humani. Arabici et os arctius et latitudo minor est, major aliquanto recessus, et multo magis longa latera. Init penitus, introrsusque, dum Ægyptum pæne et montem Arabiæ Casium attingat, quodam fastigio minus ac minus latus, et, quo magis penetrat, angustior. Ab his, quæ diximus, ad sinum Persicum (nisi ubi Chelonophagi morantur) deserta sunt. In ipso, Carmanii, navigantium dextrâ positi, sine veste ac fruge, sine pecore ac sedibus, piscium cute se velant, carne vescuntur; præter capita, toto corpore hirsuti. Interiora Cedrosi, dehinc Persæ, habitant. Sabis per Carmanios, supra Andanis et Coros, effluunt. In parte, quæ pelagi ostio adversa est, Babyloniorum fines Chaldæorumque sunt, et duo clari amnès, Tigris Persidi propior, ulterior Euphrates. Tigris, ut natus est, ita descendens usque in litora permeat: Euphrates, immani ore aperto, non exit tantum, unde oritur, sed et vaste quoque decidit; nec secat continuo agros, sed late diffusus in stagna, diu sedentibus aquis piger, et sine alveo patulus, post, ubi marginem rupit, vere fluvius, acceptisque ripis, celer et fremens, per Armenios et Cappado-

cas Occidentem petit; ni Taurus obstet, in Nostra maria venturus. Inde ad Meridiem avertitur, et primum Syros, tunc Arabas ingressus, non perdurat in pelagus; verum, ingens modo et navigabilis, inde tenuis rivus, despectus emoritur, et nusquam manifesto exitu effluit, ut alii amnes, sed deficit. Alterum latus ambit plaga, quæ inter utrumque pelagus excurrit. Arabia dicitur; cognomen Eudæmon; angusta, verum cinnami et thuris aliorumque odorum maxime ferax. Majorem Sabæi tenent partem; ostio proximam, et Carmaniis contrariam, Macæ. Frontem, quæ inter ostia ostenditur, silvæ cautesque exasperant. Aliquot sunt in medio insulæ sitæ: Ogyris, quod in eâ Erythræ regis monimentum est, magis clara quam cæteræ. Alterum sinum undique Arabes incingunt. Ab eâ parte, quæ introëuntibus dextra est, urbes sunt, Carra, et Arabia, et Gadamus; in alterâ, ab intimo angulo prima, Berenice, inter Heroopoliticum et Strobilum; deinde inter promontoria Μυος Ὁρμον et Coloba, Philoteris, et Ptolemaïs; ultra Arsinoë, et alia Berenice; tum silva quæ ebenum odoresque generat, et manu factus amnis, ideoque referendus, quod ex Nili alveo dioryge adductus. Extra sinum, verum in flexu tamen, etiam non modico, Rubri maris, pars bestiis infesta, ideoque deserta est; partem Panchæi habitant, hi, quos ex facto, quia serpentibus vescuntur, Ophiophagos vocant. Fuêre interius Pygmæi, minutum genus, et quod, pro satis frugibus contra grues dimicando, deficit. Sunt multa volucrum, multa serpentium genera: de serpentibus memorandi maxime, quos parvos admodum, at veneni præsentis, certo anni tempore ex limo concretarum paludium emergere, in magno examine volantes Ægyptum tendere, atque, in ipso introitu finium, ab avibus quas Ibidas appellant, adverso agmine excipi, pugnâque confici, traditum est: de volucribus præcipue referenda phœnix, semper unica; non enim coitu concipitur, partuve generatur: sed, ubi quingentorum

annorum ævo perpetua duravit, super exaggeratam variis odoribus struem sibi ipsa incubat, solviturque: deinde putrescentium membrorum tabe concrescens, ipsa se concipit, atque ex se rursus enascitur: cum adolevit, ossa pristini corporis, inclusa myrrhâ, Ægyptum exportat, atque in urbe, quam Solis appellant, fragrantibus archio bustis inferens, memorando funere consecrat. Ipsum promontorium, quo id mare clauditur, a Cerauniis saltibus invium est.

CAP. IX.—*Æthiopia.*

Æthiopes ultra sedent, Meroën habent, terram, quam Nilus, primo ambitu amplexus, insulam facit: pars, quia vitæ spatium dimidio fere quam nos longius agunt, Macrobii; pars, quia ex Ægypto advenêre, dicti Automolœ; pulchri formâ, æqui corporis, parumque venerati opes, [veluti optimarum alias virtutum.] In illis mos est, cui potissimum pareant, specie ac viribus legere. Apud hos plus auri quam æris est: ideo, quod minus est, pretiosius censent. Ære exornantur, auro vincula sontium fabricant. Est locus apparatis epulis semper refertus; et quia, ut libet, vesci volentibus licet, Ἡλίου Τράπεζαν appellant; et quæ passim apposita sunt, affirmant innasci subinde divinitus. Est lacus, quo perfusa corpora, quasi uncta, pernitent: bibitur idem; adeo est liquidus, et, ad sustinenda quæ incidunt aut immittuntur, infirmus, ut folia etiam, proximis [decisa frondibus,] non innatantia ferat, sed pessum et penitus accipiat. Sunt et sævissimæ feræ, omni colore varii Lycaones, et, quales accepimus, Sphinges. Sunt miræ aves cornutæ, Tragopanes, et equinis auribus Pegasi. Cæterum oras ad Eurum sequentibus nihil memorabile occurrit. Vasta omnia, vastis præcisa montibus, ripæ potius sun quam litora. Inde ingens et sine cultoribus tractus,

Dubium aliquamdiu fuit, essetne ultra Pelagus; caperetne Terra circuitum, an [exhausto fluctu] sine fine se Africa extenderet: verum, etsi Hanno Carthaginiensis, exploratum missus a suis, cum per Oceani ostium exîsset, magnam partem ejus circumvectus, non se mari sed commeatu defecisse, memoratu retulerat; et Eudoxus quidam, avorum nostrorum temporibus, cum Lathurum regem Alexandriæ profugeret, Arabico sinu egressus, per hoc pelagus (ut Nepos affirmat) Gades usque pervectus est; ideo ejus oræ notæ sunt aliquâ. Sunt autem trans ea, quæ modo deserta diximus, muti populi, et quibus pro eloquio nutus est: alii sine sono linguæ; alii sine linguis; alii labris etiam cohærentibus, nisi quod sub naribus [etiam] fistula est, per quam bibere avenis, et, cum incessit libido vescendi, grana singula frugum passim nascentium absorbere dicuntur. Sunt, quibus, ante adventum Eudoxi, adeo ignotus ignis fuit, adeoque visus mirum in modum placuit, ut amplecti etiam flammas, et ardentia sinu abdere, donec noceret, maxime libuerit. Super eos grandis litoris flexus grandem insulam includit, in quâ tantum feminas esse narrant, toto corpore hirsutas, et sine coitu marium suâ sponte fecundas; adeo asperis efferisque moribus, ut quædam contineri, ne reluctentur, vix vinculis possint. Hoc Hanno retulit; et, quia detracta occisis coria pertulerat, fides habita est. Ultra hunc sinum, mons altus, (ut Græci vocant) Θεων Οχημα, perpetuis ignibus flagrat. Ultra montem, viret collis longo tractu longis litoribus obductus, unde visuntur patentes magis campi, quam ut perspici possint, Panum Satyrorumque. Hinc opinio causæ fidem cepit, quod, cum in his nihil culti sit, nullæ habitantium sedes, nulla vestigia, solitudo in diem vasta, et silentium vastius, nocte crebri ignes micant, et veluti castra late jacentia ostenduntur; crepant cymbala et tympana; audiunturque tibiæ sonantes majus humanis. Tunc rursus Æthiopes, nec jam dites, ut hi quos diximus, nec ita corporibus

similes, sed minores incultique sunt, et nomine Ἑσπερίων. In horum finibus fons est, quem Nili esse aliquâ credibile est. Nuchul ab incolis dicitur; et videri potest non alio nomine appellari, sed a barbaro ore corruptus. Alit papyrum, et minora quidem, ejusdem tamen generis, animalia. Aliis amnibus in Oceanum vergentibus, solus in mediam regionem et ad Orientem abit; et, quonam exeat, incertum est. Inde colligitur, Nilum hoc fonte conceptum, actumque aliquamdiu per invia, et ideo ignotum, iterum se, ubi ad Eoa possit, ostendere: cæterum spatio, quo absconditur, effici, ut hic alio cedere, ille aliunde videatur exsurgere. Catoblepas, non grandis fera, verum grande et prægrave caput ægre sustinens, atque ob id in terram plurimum ore conversa, apud hos gignitur; ob vim singularem magis etiam referenda, quod, cum impetu morsuque nihil unquam sæviat, oculos ejus vidisse mortiferum. Contra eosdem sunt insulæ Gorgades, domus (ut aiunt) aliquando Gorgonum. Ipsæ terræ promontorio, cui Ἑσπέρου Κέρας nomen est, finiuntur.

CAP. X. — *Atlanticum Mare, et huic adsita Æthiopiæ ac Mauritaniæ Pars.*

Inde incipit frons illa, quæ, in Occidentem vergens, mari Atlantico alluitur. Prima ejus Æthiopes tenent, media nulli; nam aut exusta sunt, aut arenis obducta, aut infesta serpentibus. Exustis insulæ appositæ sunt, quas Hesperidas tenuisse memoratur. In arenis mons est Atlas, dense consurgens, verum incisis undique rupibus præceps, invius, et, quo magis surgit, exilior; qui, quod altius quam conspici potest, usque in nubila erigitur, cœlum et sidera non tangere modo vertice, sed sustinere quoque, dictus est. Contra Fortunatæ insulæ abundant suâ sponte genitis; et, subinde aliis

super aliis innascentibus, nihil sollicitos alunt beatius quam [aliæ] urbes excultæ: una singulari duorum fontium ingenio maxime insignis: alterum qui gustavêre, risu solvuntur in mortem; ita affectis remedium est ex altero bibere. Ab eo tractu, quem feræ infestant, proximi sunt Himantopodes, inflexi lentis cruribus, quos serpere potius quam ingredi referunt; deinde Pharusii, aliquando, tendente ad Hesperidas Hercule, dites; nunc inculti, et, nisi quod pecore aluntur, admodum inopes. Hinc jam lætiores agri amœnique saltus ebeno, terebintho, et ebore abundant. Nigritarum Gætulorumque passim vagantium ne litora quidem infecunda sunt, purpurâ et murice efficacissimis ad tingendum; et ubique, quæ tinxêre, clarissima. Reliqua est ora Mauritaniæ exterior, et in finem sui fastigantis se Africæ novissimus angulus; iisdem opibus, sed minus dives. Cæterum, solo etiam ditior, et adeo fertilis est, ut frugum genera, non cum serantur modo, benignissime procreet, sed quædam profundat etiam non sata. Hîc Antæus regnâsse dicitur, et (signum quod fabulæ clarum prorsus) ostenditur collis modicus, resupini hominis imagine jacentis, illius, ut incolæ ferunt, tumulus; unde ubi aliqua pars eruta est, solent imbres spargi, et, donec effossa repleantur, eveniunt. Hominum pars silvas frequentant, minus, quam quos modo diximus, vagi: pars in urbibus agunt; quarum, ut inter parvas, opulentissimæ habentur, procul a mari Gilda, Volubilis, Prisciana: propius autem Sala, et Lixo flumini Lynxo proxima. Ultra est colonia et fluvius Zilia, et (unde initium fecimus) Ampelusia, in Nostrum jam fretum vergens promontorium, operis hujus atque Atlantici litoris terminus.

INDEX

IN

POMPONIUM MELAM.

*** *Numeri Romani Libros indicant; Arabici, Librorum Capita.*

A.

B.

C.

F.

G.

H.

M.

T.

V.

FINIS.

EXCUDIT T. DAVISON, LONDINI.

